Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením

Priebežná správa

január 2019

Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu

Operačný program
Efektívna verejná správa

Európska únia
Európsky sociálny fond

Jedným zo zadaní projektu Hodnota za peniaze je revízia výdavkov verejnej správy. Tento materiál Ministerstva financií SR je hodnotením efektívnosti v oblasti politík s dopadom na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením v zmysle uznesenia vlády SR č. 478/2017, úloha B.1. Dokument vznikol spoluprácou medzi Útvarom hodnoty za peniaze pod vedením Štefana Kišša a Inštitútom vzdelávacej politiky pod vedením Michala Rehúša. Hlavným autorom je Tomáš Hellebrandt (ÚHP). Spoluautorkou kapitoly 3 je Michaela Bednárik (IVP). Na výpočtoch v kapitole 3 sa podieľal Samo Varsik (IVP) a na výpočtoch v kapitole 5 Marek Bojko (ÚHP). Na príprave materiálu sa tiež podieľali Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity, Inštitút sociálnej politiky a Inštitút zdravotnej politiky.

Poďakovanie:

Za hodnotné návrhy a pripomienky počas prípravy správy ďakujeme Alexandre Bočekovej, Martine Erdélyiovej, Lucii Grajcarovej a Petrovi Hrončekovi z Útvaru hodnoty za peniaze, Jánovi Tomanovi a Samovi Varsikovi z Inštitútu vzdelávacej politiky, kolegom z Ministerstva financií SR z Inštitútu finančnej politiky a Sekcie rozpočtovej politiky, kolegom z Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, kolegom z Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Zuzane Baranovičovej (Implementačná jednotka), Zuzane Kusej (SAV) a Slávke Mačákovej (ETP Slovensko). Osobitné poďakovanie patrí recenzentom priebežnej správy revízie Jarmile Lajčákovej (CVEK), Gabrielovi Machlicovi (OECD) a Marekovi Plavčanovi (Inštitút sociálnej politiky) ako aj všetkým účastníkom diskusie v rámci recenzného konania.

Chyby a opomenutia zostávajú zodpovednosťou autorov.

Obsah

Úvod a zhrnutie 6
1 Sociálne začleňovanie a diagnostika ohrozených skupín 10
2 Výdavky na sociálne začleňovanie 16
2.1 Výdavky na sociálne začleňovanie v oblasti vzdelávania 16
2.2 Výdavky na sociálne začleňovanie v oblasti politík trhu práce a sociálnych politík 17
2.3 Výdavky na sociálne začleňovanie v oblasti zdravia 19
2.4 Výdavky na sociálne začleňovanie zo zdrojov EŠIF a spolufinancovania 19
3 Vzdelávanie detí so sociálnym znevýhodnením 21
3.1 Predprimárne vzdelávanie v materských školách 21
3.2 Vzdelávanie sociálne znevýhodnených žiakov v základných školách 28
3.3 Opakovanie ročníka a povinná školská dochádzka 35
3.4 Vzdelávanie sociálne znevýhodnených žiakov po ukončení povinnej školskej dochádzky 37
3.5 Uplatnenie na trhu práce podľa dosiahnutého vzdelania 41
3.6 Vyčleňovanie v základných školách 42
4 Služby zamestnanosti a sociálne zabezpečenie ľudí so sociálnym znevýhodnením 49
4.1 Evidencia uchádzačov o zamestnanie ako brána k získaniu pomoci pri uplatnení na trhu práce 49
4.2 Prístup k efektívnym aktívnym opatreniam trhu práce pre UoZ 50
4.3 Sociálna ekonomika 53
4.4 Sociálna pomoc a sociálna podpora 53
4.5 Projekty sociálneho začleňovania financované zo zdrojov EŠIF 60
5 Dostupnosť zdravotnej starostlivosti pre ľudí so sociálnym znevýhodnením 64
5.1 Zdravotný stav sociálne znevýhodnených ľudí 64
5.2 Využívanie zdravotnej starostlivosti v prostredí MRK 67
5.3 Prekážky v dostupnosti zdravotnej starostlivosti 68
5.4 Opatrenia na podporu dopytu po preventívnej zdravotnej starostlivosti 69
5.5 Zdravé komunity 69
6 Použitá literatúra 70
7 Zoznam skratiek 75

Zoznam grafov

Graf 1: Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia (%) 10
Graf 2: Miera závažnej materiálnej deprivácie (%) 10
Graf 3: Kľúčové ukazovatele sociálneho vylúčenia, 2017 (% populácie) 11
Graf 4: Kľúčové ukazovatele sociálneho vylúčenia, 2016 (% členov vybratých ohrozených skupín) 13
Graf 5: Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia vybratých skupín, 2017 (%) 14
Graf 6: Výber ukazovateľov sociálneho vylúčenia v rómskej populácii, 2016 (%) 14
Graf 7: Čisté výdavky na sociálnu ochranu bez dávok spojených s chorobou a starobou, 2015 (% HDP) 19
Graf 8: Zaškolenosť detí vo veku od 4 rokov do začatia povinnej školskej dochádzky, 2016 (%) 23
Graf 9: Zaškolenosť detí podľa veku, š.r. 2017/18 (%) 23
Graf 10: Zloženie obyvateľov v obciach podľa počtu MŠ/ŠMŠ 25
Graf 11: Dôvody nenavštevovania materskej školy (%) 25
Graf 12: Voľná kapacita a počet žiadostí o prijatie v jednotlivých materských školách, 2018 27
Graf 13: Podiel žiakov začínajúcich PŠD v nultom ročníku podľa kraja v š.r. 2017/18 (%) 31
Graf 14: Podiel detí začínajúcich PŠD v nultom ročníku v š.r. 2017/18 (%) 31
Graf 15: Podiel znevýhodnených skupín na všetkých žiakoch podľa ročníka ZŠ v š.r. 2017/18 (%) 36
Graf 16: Rozdelenie stredoškolákov medzi druhmi škôl v š.r. 2017/18 (%) 40
Graf 17: Podiel znevýhodnených skupín na všetkých žiakoch podľa ročníka SŠ v š.r. 2017/18 (%) 40
Graf 18: Miera nezamestnanosti podľa výšky dosiahnutého vzdelania, 20 až 64 rokov, 2017 (%) 42
Graf 19: Podiel znevýhodnených žiakov v špeciálnych školách v PO a KE kraji v š.r. 2017/18 45
Graf 20: Percento prvákov z MRK v zmiešaných školách podľa indexu odlišnosti v š.r. 2017/18 47
Graf 21: Priemerná hodnota indexu odlišnosti podľa ročníka základnej školy v š.r. 2017/18 47
Graf 22: Percento žiakov ZŠ z MRK v obciach podľa indexu odlišnosti v š.r. 2017/18 48
Graf 23: Koncentrácia detí vo veku 6 – 15 rokov v škole (%) 48
Graf 24: Počet nezamestnaných podľa VZPS a evidencie UoZ (tisíc) 50
Graf 25: Priemerný mesačný podiel UoZ vyradených z evidencie v roku 2017 (%) 50
Graf 26: Výdavky na AOTP a miera dlhodobej nezamestnanosti (2016) 51
Graf 27: Výdavky na AOTP podľa nástroja (2016, % HDP) 51
Graf 28: Štruktúra nástrojov AOTP podľa účasti (v % z celkového počtu účastníkov), 2017 52
Graf 29: Vývoj pomoci v hmotnej núdzi 55
Graf 30: Životné minimum a pomoc v hmotnej núdzi ako podiel stredného príjmu v hospodárstve 55
Graf 31: Minimálny garantovaný príjem ako percento stredného príjmu v hospodárstve, 2016 56
Graf 32: Počet ľudí žijúci v domácnostiach, ktoré sú prijímateľmi pomoci v hmotnej núdzi 57
Graf 33: Podiel UoZ v systéme PHN, ktorým vznikol nárok na aktivačný príspevok (%) 57
Graf 34: Vývoj osobitného príspevku 58
Graf 35: Pasca inaktivity: daň z participácie pri nástupe s platom na úrovni 33 % priemeru, 2016 (%) 58
Graf 36: Životné minimum a soc. dávky jednotlivca bez vlastného príjmu, s rôznym počtom detí, 2017 59

Graf 37: Dopad rodičovského príspevku na príjem domácnosti 2 dospelých a 2 detí, 2017 59
Graf 38: Príjem rodiny dvoch dospelých bez vlastného príjmu pred a po narodení prvého dieťaťa 60
Graf 39: Rozdelenie obcí podľa nákladovosti TSP (% príjmov bežného rozpočtu obce) 62
Graf 40: Rozdelenie podielov intervencií v jednotlivých oblastiach na všetkých intervenciách v obci (%) 62
Graf 41: Dojčenská úmrtnosť MRK podľa okresov, priemer rokov 2006 - 2015 65
Graf 42: Priemerné výdavky VZP na hlavu podľa veku – obyvatelia MRK ako % slovenského priemeru, 2016 ... 67
Graf 43: Dôvody nevyhľadania lekárskeho vyšetrenia 6 a viac ročných so zdravotnými problémami (%) 68
Graf 44: Podiel populácie žijúcej v obci vzdialenej 10 a viac km od najbližšej lekárskej ambulancie (%) 68

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1: Kľúčové ukazovatele sociálneho vylúčenia, 2017 (% populácie)..... 11
Tabuľka 2: Výdavky na sociálne začleňovanie detí, žiakov a študentov ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených v oblasti vzdelávania (2017) 17
Tabuľka 3: Výdavky na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených v oblasti trhu práce a sociálnych politík (2017) 18
Tabuľka 4: Výdavky na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených zo zdrojov EŠIF a spolufinancovania (2017)..... 20
Tabuľka 5: Miera zaškolenosti detí vo veku 3 až 5 rokov v materských školách v š.r. 2017/18 (%)..... 23
Tabuľka 6: Prehľad podpory pre deti v materských školách..... 24
Tabuľka 7: Počet potenciálnych miest v materských školách zo zostávajúcich prostriedkov EŠIF 27
Tabuľka 8: Odhad miery zaškolenosti 5-ročných detí po zohľadnení navýšenia kapacít 28
Tabuľka 9: Podiel 6-ročných žiakov podľa príslušnosti k SZP a MRK, ktorí sú v 0. ročníku v š.r. 2017/18 (%) 31
Tabuľka 10: Podiel žiakov podľa príslušnosti k SZP a MRK, ktorí opakovali ročník v š. r. 2017/18 (%)..... 36
Tabuľka 11: Podiel detí, ktoré dovŕšili 16. rok veku v školskom roku 2017/18 v nižšom ako 9. ročníku (%) 37
Tabuľka 12: Podiel 16-ročných detí vo vzdelávacom systéme v š. r. 2017/18 (%)..... 38
Tabuľka 13: Podiel 19 až 23-ročných ľudí podľa PHN a MRK, ktorí sú zapísaní na VŠ v SR, a.r. 2017/18 (%) .. 41
Tabuľka 14: Podiel žiakov podľa PHN a MRK, ktorí sú v špeciálnom školstve v š. r. 2017/18 (%) 43
Tabuľka 15: Rozdelenie detí naprieč druhmi základných škôl a tried v školskom roku 2017/18 44
Tabuľka 16: Rozdelenie skupín žiakov podľa druhu zdrav. znevýhodnenia a spôsobu vzdelávania (%)..... 45
Tabuľka 17: Podiel znevýhodnených UoZ na vybratých nástrojoch AOTP podľa druhu znevýhodnenia 51
Tabuľka 18: Účasť UoZ na vybratých nástrojoch AOTP okrem aktivačných prác v roku 2017 (%)..... 52
Tabuľka 19: Počet pracovníkov v rámci podporených SSKI..... 63
Tabuľka 20: Očakávaná dĺžka dožitia pri narodení, 2015..... 64
Tabuľka 21: Dojčenská úmrtnosť, priemer rokov 2006 - 2015..... 65
Tabuľka 22: Priemerný vek, v ktorom ľudia s ŤZP začali poberať kompenzáciu sociálnych dôsledkov ŤZP 66
Tabuľka 23: Štruktúra ochorení v rámci ŤZP (%) 66

Úvod a zhrnutie

Revízia výdavkov je súčasťou vládneho projektu Hodnota za peniaze, v rámci ktorého reformuje pravidlá, nastavuje procesy a posilňuje inštitúcie, ktoré podporia prijímanie dobrých rozhodnutí vo verejnom záujme a významne zvýšia hodnotu za peniaze v slovenskom verejnom sektore.

V treťom roku revízie výdavkov sú hodnotené výdavky s dopadom na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením, výdavky na zamestnanosť a odmeňovanie vo verejnej správe, výdavky na poľnohospodárstvo a verejné výdavky na zdravotníctvo. Priebežné správy identifikujú oblasti, kde existuje najväčší priestor pre zlepšenie efektívnosti. Záverečné správy následne pomenujú opatrenia s akčným plánom ich plnenia. Vláda schváli záverečné správy revízií spolu s Programom stability.

Revízia výdavkov prehodnotí väčšinu verejných výdavkov počas volebného obdobia. Navrhnuté opatrenia umožnia fiškálnu úsporu, lepšie verejné služby pre občanov a/alebo presun financií na priority vlády. Prináša opatrenia, ktoré sú dlhodobo udržateľné.

Vo vyspelých krajinách je revízia výdavkov štandardný nástroj, ktorý vládam pomáha hľadať priestor vo verejných politikách pre efektívnejšie využívanie verejných prostriedkov, ako aj úspory nevyhnutné na splnenie národných aj európskych fiškálnych záväzkov.

Priebežná správa revízie výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením sa zameriava na oblasti vzdelávania, trhu práce, sociálnych politík a zdravotníctva. Spomedzi identifikovaných skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením je v priebežnej správe venovaná pozornosť predovšetkým deťom zo sociálne znevýhodneného prostredia a obyvateľom marginalizovaných rómskych komunít. Cieľom priebežnej správy je pomenovať aktuálny stav v uvedených oblastiach.

Záverečná správa revízie bude zverejnená v marci 2019. Rozšíri skúmané oblasti o oblasť včasnej intervencie a oblasť bývania a infraštruktúry a skúmané skupiny o osoby so zdravotným znevýhodnením, neúplné rodiny s deťmi a ľudí bez domova. Záverečná správa tiež navrhne a kvantifikuje konkrétne opatrenia pre zlepšenie sociálneho začleňovania ohrozených skupín s cieľom prispieť k príprave rozpočtu verejnej správy.

Úlohou revízie je identifikovať a prehodnotiť výdavky a nástroje verejných politík s dopadom na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením. Chudoba a sociálne vylúčenie ovplyvňujú celú spoločnosť. Okrem ľudsko-právnej výzvy predstavujú aj významné ekonomické náklady v podobe nevyužitých príležitostí na rozvoj ľudského potenciálu. Ten by mohol prispieť k rastu ekonomiky a k zvyšovaniu životnej úrovne celej spoločnosti.[1]

V roku 2017 bolo na Slovensku 16,3 % populácie ohrozenej chudobou alebo sociálnym vylúčením, čo je pod priemerom krajín EÚ (22,5 %). Existujú však skupiny obyvateľstva, ktoré sú ohrozené viac, a to nielen oproti slovenskému priemeru, ale aj oproti rovnakým skupinám v iných krajinách EÚ. Ide najmä o deti zo sociálne znevýhodneného prostredia a o rómsku menšinu, ktorým sa bližšie venuje priebežná správa. K skupinám ohrozeným chudobou alebo sociálnym vylúčením patria tiež neúplné rodiny s deťmi, osoby so zdravotným znevýhodnením a ľudia bez domova. Politiky zamerané na tieto skupiny budú vyhodnotené v rámci záverečnej správy.

Celkové verejné výdavky v roku 2017 na sociálne začleňovanie ľudí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením, okrem ľudí so zdravotným znevýhodnením, sú odhadnuté na úrovni 435,6 miliónov eur, čo predstavuje 0,51 % HDP a 1,27 % celkových verejných výdavkov. Z toho 29 % (125,3 miliónov eur) tvorili zdroje

[1] Napríklad podľa odhadov OECD priblíženie zamestnanosti a produktivity práce Rómov k priemeru SR by zvýšilo HDP o viac ako 12 % a zvýšilo príjmy štátneho rozpočtu o 5 % HDP (Geva a kol., 2018).

EÚ a spolufinancovanie. Porovnateľné údaje za iné krajiny nie sú k dispozícii, ale na základe širšej definície výdavkov na sociálnu ochranu patrí Slovensko medzi tretinu krajín EÚ, ktoré do sociálnej ochrany investujú najmenej.

Slovenský vzdelávací systém nedokáže dostatočne začleňovať sociálne znevýhodnené deti. Prejavuje sa to ich nižšou účasťou na predprimárnom vzdelávaní, vyšším zastúpením v špeciálnom školstve, vyčleňovaním v rámci bežného prúdu, nadmerným opakovaním ročníka a nižšou účasťou na vzdelávaní po ukončení povinnej školskej dochádzky. Socioekonomické zázemie na Slovensku vplýva na výsledky žiakov viac ako v iných vyspelých krajinách.

Do oblasti vzdelávania smeruje približne 14 % výdavkov na sociálne začleňovanie (62,1 miliónov eur). Definícia sociálneho znevýhodnenia v školstve však zapríčiňuje, že hlavné nástroje podpory pokrývajú menej ako polovicu detí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením. Dotácie na stravu pokrývajú odhadom iba 37 % ohrozených detí v materských školách a 48 % ohrozených žiakov základných škôl. Príspevok na skvalitnenie podmienok na výchovu a vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia pokrýva iba 39 % ohrozených žiakov základných škôl. Stredoškolské štipendiá poberá iba 34 % ohrozených študentov stredných škôl. Spolu je vo vzdelávacom systéme (okrem vysokých škôl) bez podpory približne 90 tisíc detí a mladých ľudí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením. Nízke pokrytie dotácií na stravu rieši pripravované zavedenie poskytovania dotácií na všetkých predškolákov od 1.1.2019 a všetkých žiakov základných škôl od 1.9.2019.

Investície do ľudského kapitálu v ranom veku majú vyššiu návratnosť ako investície uskutočnené v neskorších fázach života. Miera zaškolenosti 3- až 5-ročných detí žijúcich v domácnostiach, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, je však iba 43 % a v prostredí marginalizovaných rómskych komunít (MRK) dokonca iba 32 %. Celoslovenský priemer je pritom na úrovni 75 %. Deti, ktoré absolvovali materskú školu v trvaní aspoň jedného roka, v menšej miere navštevujú nultý ročník, a teda vo väčšej miere nastupujú priamo do prvého ročníka základnej školy. Po využití všetkých prostriedkov EŠIF alokovaných na rozšírenie kapacít MŠ a zavedení povinného predškolského vzdelávania pre 5-ročné deti by miera zaškolenosti 5-ročných mala dosiahnuť približne úroveň 95 %.

V základných školách sú sociálne znevýhodnení žiaci často vzdelávaní oddelene od ostatných žiakov. Absolventi nultého ročníka sú v prvom ročníku často koncentrovaní do tej istej triedy – v priemere až 63 % ich spolužiakov tiež absolvovalo nultý ročník. Vzdelávanie žiaka v nultom ročníku je pritom zhruba o štvrtinu drahšie ako vzdelávanie v materskej škole. Deti z MRK sú často priestorovo vyčleňované do separátnych tried a škôl v rámci bežného prúdu. Priestorové vyčleňovanie rómskych detí je na Slovensku rozšírenejšie ako v ostatných krajinách EÚ s početnou rómskou menšinou.

V špeciálnom školstve sa vzdeláva takmer štvornásobne vyšší podiel žiakov ako je priemer EÚ. Vyše polovica z nich (55 %) sú žiaci z rodín, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, alebo ktorí pochádzajú z prostredia MRK. Väčšinu žiakov špeciálnych škôl a špeciálnych tried (71 %) tvoria žiaci s ľahkým mentálnym postihnutím. Až 16,1 % žiakov z MRK sa vzdeláva v špeciálnom školstve s diagnózou ľahkého mentálneho postihnutia, čo je päťnásobne vyšší podiel oproti celkovej populácii (3,2 %). **Nadmerné zastúpenie žiakov z MRK medzi žiakmi s ľahkým mentálnym postihnutím predstavovalo v školskom roku 2017/18 navýšenie výdavkov na vzdelávanie o 8,1 miliónov eur.** Na Slovensku je výskyt mentálneho postihnutia v populácii žiakov základných škôl výrazne vyšší v porovnaní s priemerným výskytom mentálneho postihnutia v svetovej populácii.

Žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia štyrikrát častejšie opakujú ročník, majú výrazne nižšiu účasť na stredoškolskom štúdiu v porovnaní s ostatnými žiakmi a vo väčšej miere študujú v menej náročných odboroch dosahujúc nižší stupeň vzdelania. Dopad sociálneho zázemia na mieru opakovania ročníka patrí na Slovensku k najvyšším v rámci vyspelých krajín, a to aj po zohľadnení výsledkov žiakov v testovaní. Viac ako tretina sociálne znevýhodnených žiakov končí v dôsledku opakovania ročníka povinnú školskú dochádzku predtým, ako

ukončia základnú školu. **Verejné výdavky na žiakov opakujúcich ročník predstavovali v školskom roku 2017/18 približne 19 miliónov eur.**

Kým v priemere 80 % žiakov pokračuje v štúdiu po ukončení povinnej školskej dochádzky, medzi žiakmi v systéme pomoci v hmotnej núdzi je to iba 61 % a medzi žiakmi z prostredia MRK dokonca menej ako polovica. Pre študentov bez ukončenej základnej školy sú určené menej náročné, ale oproti základnej škole približne dvojnásobne drahšie stredoškolské študijné odbory, ktorých absolvovaním však nemusia získať ani ekvivalent základného vzdelania. Podiel sociálne znevýhodnených žiakov v praktických školách alebo odborných učilištiach, ktoré sú určené pre žiakov s mentálnym postihnutím, je viac ako päťnásobný oproti celoslovenskému priemeru. Na gymnáziách ich naopak študuje päťnásobne menej oproti celkovej populácii.

Na vysokých školách v SR študuje iba 8 % mladých ľudí vo veku 19-23 rokov v systéme pomoci v hmotnej núdzi a 4 % rovnakej vekovej skupiny z prostredia MRK. Celoslovenský priemer je pritom 31 %.

Výrazné rozdiely vo vzdelávacích dráhach medzi žiakmi so sociálnym znevýhodnením a ostatnými žiakmi sa po ukončení vzdelávania premietajú do priepastných rozdielov na trhu práce. Slovensko patrí do trojice krajín v rámci EÚ, ktoré zaznamenávajú najväčší percentuálny rozdiel medzi nezamestnanosťou ľudí s nízkym a ľudí s vyšším vzdelaním. Rómovia majú podľa prieskumov niekoľkonásobne nižšie šance uplatniť sa na trhu práce v porovnaní s geograficky blízkou majoritou aj po zohľadnení dosiahnutého vzdelania. Až 53 % z nich žije v domácnosti s veľmi nízkou pracovnou intenzitou v porovnaní so 44 % rómskej populácie v iných európskych krajinách s početnou rómskou menšinou a 5 % celkovej populácie na Slovensku.

Na služby zamestnanosti a sociálne zabezpečenie smerovalo v roku 2017 približne 85 % výdavkov na sociálne začleňovanie (372,2 miliónov eur). Uchádzači o zamestnanie v systéme pomoci v hmotnej núdzi majú menej ako tretinovú účasť na nástrojoch aktívnych opatrení trhu práce okrem aktivačných prác oproti ostatným uchádzačom. Na najchudobnejších nezamestnaných je cielený najmenej efektívny nástroj v podobe aktivačných prác, ktoré neposkytujú relevantné zručnosti a nezvyšujú šance na zamestnanie na otvorenom trhu práce. Účastníci majú možnosť zvýšiť svoj príjem získaním nároku na aktivačný príspevok v rámci pomoci v hmotnej núdzi, čo však z tohto nástroja robí skôr aktiváciou podmienenú formu sociálnej pomoci ako nástroj začleňovania na pracovnom trhu. Nádej na efektívnejšiu integráciu pomocou medzitrhu práce ponúka rozvoj sociálnej ekonomiky, ktorý je však zatiaľ iba v začiatkoch. V rámci nástrojov na zvýšenie zamestnateľnosti, ktoré sú medzi odborníkmi považované za najprospešnejšie, sa znevýhodneným uchádzačom dostáva relatívne menej pomoci ako uchádzačom bez znevýhodnenia.

Nedostatočné vzdelanie, obmedzený prístup k efektívnym nástrojom integrácie na trhu práce, a v prípade MRK aj diskriminácia zo strany zamestnávateľov, necháva značnú časť ohrozených ľudí odkázaných na sociálnu pomoc a sociálnu podporu. Výdavky na pomoc v hmotnej núdzi v roku 2017 predstavovali 154 miliónov eur, čo tvorilo menej ako pol percenta (0,45 %) verejných výdavkov.

Aj systém pomoci v hmotnej núdzi si do značnej miery stanovuje za cieľ aktiváciu prijímateľov pomoci. Prístup k programom, ktoré vytvárajú nárok na aktivačný príspevok, však nie je garantovaný pre všetkých záujemcov v hmotnej núdzi. „Aktivácia“ a prístup k pomoci tak v niektorých prípadoch paradoxne závisí viac na aktivite obcí a samospráv pri zabezpečovaní dostatočných príležitostí ako na aktivite samotných ľudí v hmotnej núdzi. Menej ako polovica uchádzačov o zamestnanie v systéme pomoci v hmotnej núdzi má nárok na aktivačný príspevok, takmer všetci z nich z titulu účasti na aktivačných prácach.

Potrebou motivácie k aktivite je tiež zdôvodňovaná nízka úroveň sociálnej pomoci, ktorá patrí k najnižším v rámci EÚ, a zlepšenie súbehu sociálnej pomoci a príjmu zo zamestnania pomocou osobitného príspevku. Odhadom vyše stotisíc ľudí s príjmom pod hranicou životného minima nemali v roku 2017 nárok na pomoc v hmotnej núdzi. Osobitný príspevok naopak podporuje príjem nízko príjmových zamestnancov, a tak motivuje k práci bez prehlbovania chudoby a sociálneho vylúčenia najzraniteľnejších skupín obyvateľstva. Dvanásťmesačná maximálna doba poberania príspevku však nemusí postačovať na dosiahnutie finančnej sebestačnosti z práce

v prípade nízkopríjmových zamestnancov. Daňový a sociálny systém ako celok je relatívne silnejšie motivujúci k práci ako je priemer EÚ aj okolitých krajín.

Pomoc v hmotnej núdzi a podpora rodín s deťmi nie sú nastavené spôsobom, ktorý by chudobné rodiny s deťmi motivoval k pasivite. Nárok na pomoc v hmotnej núdzi ako podiel životného minima s počtom detí klesá. Prídavok na dieťa čiastočne zmierňuje nízku citlivosť na počet detí v domácnosti, ale rozdiely pretrvávajú. Najchudobnejšie rodiny s deťmi v systéme pomoci v hmotnej núdzi navyše nemajú žiaden finančný prínos z rodičovského príspevku, nakoľko pomoc v hmotnej núdzi sa kráti úmerne s jeho výškou. Rodiny bez vlastného príjmu po narodení dieťaťa padajú hlbšie do chudoby.

Sociálne znevýhodnené skupiny trpia horším zdravotným stavom, čo môže znižovať ich šance uspieť vo vzdelávaní a na trhu práce. Kým priemerná očakávaná dĺžka života v roku 2015 bola v celkovej populácii 76 rokov, ľudia v systéme pomoci v hmotnej núdzi sa dožívali v priemere iba 69 rokov a obyvatelia MRK 70 rokov, čo je zhruba na úrovni priemernej miery dožitia celkovej populácie Slovenska v roku 1960.

Výdavky na zdravotnú starostlivosť medzi obyvateľmi MRK sú podstatne nižšie ako v celkovej populácii, predovšetkým v mladších vekových skupinách. To naznačuje nižšie využívanie preventívnej zdravotnej starostlivosti a prekážky v dostupnosti. K tým patrí finančná spoluúčasť pacientov, predovšetkým doplatky za lieky. Na rozdiel od väčšiny ostatných vyspelých krajín na Slovensku úplne absentujú opatrenia pre zmiernenie finančnej záťaže v dôsledku nízkeho príjmu. Vzdialenosť do najbližšieho zdravotného zariadenia je tiež problémom v niektorých obciach Slovenska, zvlášť v tých s početnou rómskou populáciou.

Národné projekty financované z eurofondov, ako napríklad terénna sociálna práca, podpora služieb krízovej intervencie a zdravé komunity, umožňujú lepšie cielenie pomoci pre najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva. Ich dlhodobá udržateľnosť v dnešnom rozsahu a kvalite je však neistá vzhľadom na závislosť od finančných zdrojov z eurofondov.

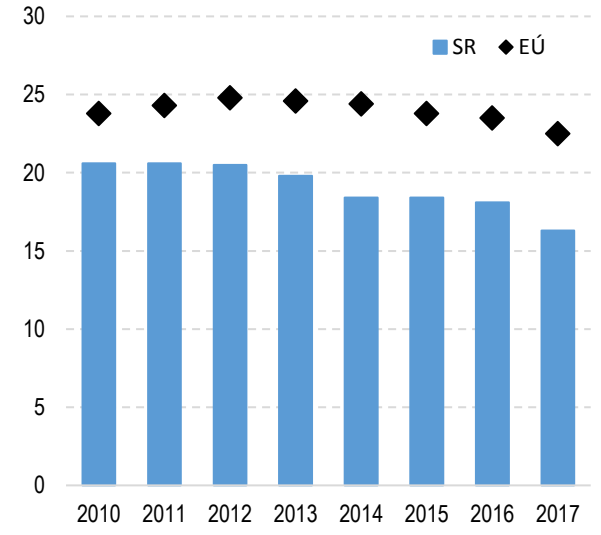
1 Sociálne začleňovanie a diagnostika ohrozených skupín

Úlohou revízie je identifikovať a prehodnotiť výdavky a nástroje verejných politík s dopadom na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením. Revízia sa zameriava na efektivitu súčasných politík sociálnej ochrany a začleňovania, skúma súčasné nastavenie zberu dát, pomenúva príklady dobrej praxe a skúma možnosti ich systematického zavedenia s cieľom zlepšiť spoločenské začlenenie dotknutých skupín. Priebežná správa revízie sa zameriava na popis súčasného stavu, ktorý má slúžiť ako podnet k diskusii o možných riešeniach v rámci prípravy záverečnej správy revízie.

Revízia skúma a vyhodnocuje politiky viacerých rezortov, pretože sociálne vylúčenie treba chápať ako viacrozmerný problém a politiky sociálneho začleňovania tak majú medzirezortný charakter. „Sociálne vylúčenie znamená obmedzený prístup k zdrojom a príležitostiam spojený s oslabovaním pút jednotlivcov a celých sociálnych skupín k majoritnej spoločnosti, ktoré vyúsťuje do zúžených možností využívať práva spojené s príslušnosťou k danému spoločenstvu a aktívne participovať na jeho živote“ (Gerbery a Džambazovič, 2011). Zdroje a príležitosti nevyhnutné pre sociálne začlenenie sa vzťahujú na viaceré oblasti verejných politík vrátane politík ranej starostlivosti a včasnej intervencie, školstva, trhu práce, sociálnych politík, zdravotníctva a bývania. Potrebu prierezovej, medzirezortnej revízie konštatovali už dokončené revízie výdavkov na politiky trhu práce a sociálne politiky a na vzdelávanie (ÚHP a ISP, 2017, ÚHP a IVP, 2017).

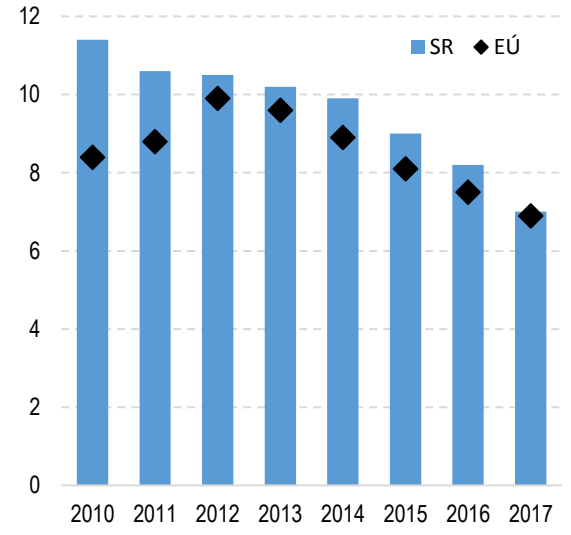
Na Slovensku klesol podiel populácie ohrozenej chudobou alebo sociálnym vylúčením v roku 2017 na 16,3 % (Graf 1). Z rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia sa od roku 2008 podarilo vymaniť 255-tisíc ľudí, čím Slovensko naplnilo cieľ v rámci stratégie Európa 2020 znížiť počet ohrozených ľudí najmenej o 170-tisíc do roku 2020. Odrážajúc jeho viacrozmerný charakter, definícia tohto rizika v rámci stratégie Európa 2020 zahŕňa ukazovatele príjmovej chudoby, závažnej materiálnej deprivácie a veľmi nízkej pracovnej intenzity domácností (Box 1). Slovensko dosahuje v tomto ukazovateli lepšie výsledky ako je priemer EÚ.

Graf 1: Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia (%)

Zdroj: Eurostat

Graf 2: Miera závažnej materiálnej deprivácie (%)

Zdroj: Eurostat

Kým miera rizika chudoby a veľmi nízkej pracovnej intenzity domácností je na Slovensku pod európskym priemerom, podiel populácie žijúcej v podmienkach závažnej materiálnej deprivácie je priemerný (Graf 2). Závažná materiálna deprivácia vyjadruje neschopnosť dovoliť si kúpiť viaceré veci, ktoré sú všeobecne vnímané ako potrebné pre plnohodnotný život. Na rozdiel od príjmovej chudoby opisuje mieru absolútnej, nie relatívnej núdze v spoločnosti. Aj v prípade tohto indikátora dosiahlo Slovensko za posledné štyri roky výrazné zlepšenie.

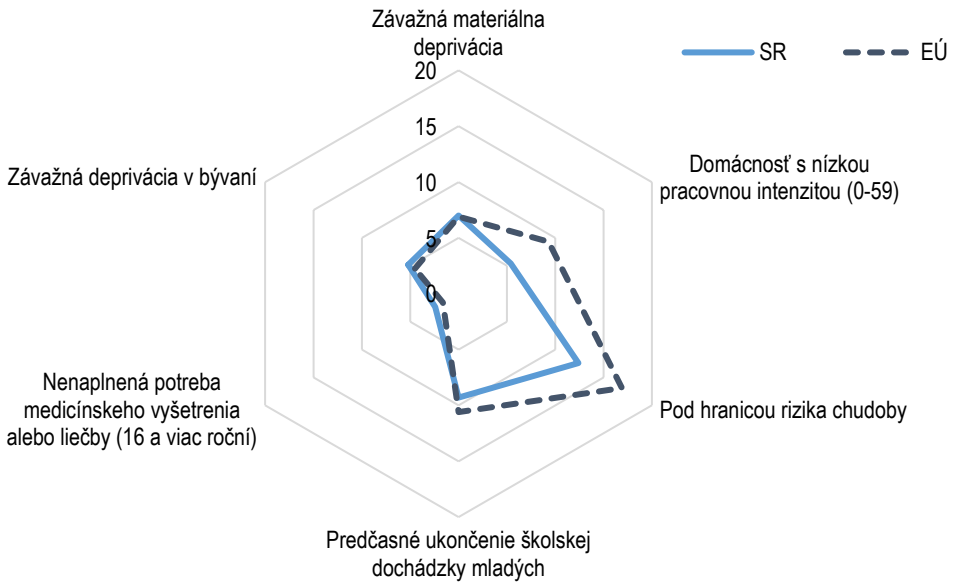
Tabuľka 1: Kľúčové ukazovatele sociálneho vylúčenia, 2017 (% populácie)

	Slovensko	EÚ
Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia	**16,3**	**22,5**
Miera rizika chudoby	12,4	16,9
Miera závažnej materiálnej deprivácie	7,0	6,9
Miera veľmi nízkej pracovnej intenzity domácností	5,4	9,3
Ostatné ukazovatele		
Miera predčasného ukončenia školskej dochádzky mladých	9,3	10,6
Miera nenaplnenej potreby medicínskeho vyšetrenia alebo liečby	2,4	1,6
Miera závažnej deprivácie v bývaní	5,2	4,5

Zdroj: Eurostat

Ostatné vybraté kľúčové indikátory sociálneho vylúčenia sledované Európskou komisiou za účelom monitorovania pokroku v rámci stratégie Európa 2020 sú na Slovensku tiež blízko európskemu štandardu (Tabuľka 1, Graf 3). Nadpriemerné hodnoty zaznamenáva Slovensko v ukazovateli miery nenaplnenej potreby medicínskeho vyšetrenia alebo liečby, ktorý meria dostupnosť zdravotnej starostlivosti, a v miere závažnej deprivácie v bývaní. V miere predčasného ukončovania školskej dochádzky dosahuje Slovensko v porovnaní s EÚ lepšie výsledky. Avšak za posledných osem rokov sa hodnota tohto ukazovateľa na Slovensku takmer zdvojnásobila zo 4,7 % na 9,3 %, čím sa nedarí napĺňať národný cieľ stanovený na úroveň 6 %.

Graf 3: Kľúčové ukazovatele sociálneho vylúčenia, 2017 (% populácie)

Zdroj: Eurostat

Poznámka: Definície jednotlivých ukazovateľov v grafe sú uvedené v Boxe 1.

Box 1: Kľúčové indikátory sociálneho vylúčenia v rámci stratégie Európa 2020

Ukazovatele sociálneho vylúčenia v tejto kapitole boli vybraté spomedzi základných ukazovateľov používaných Európskou komisiou s cieľom monitorovať pokrok v rámci stratégie na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu - Európa 2020.[2] Vzhľadom na viacrozmerný charakter sociálneho vylúčenia

[2] http://www.eu2020.gov.sk/strategia-europa-2020/

boli ukazovatele vybraté tak, aby každá z oblastí revízie (vzdelávanie, trh práce, sociálny systém, zdravotníctvo a bývanie) obsahovala aspoň jeden ukazovateľ.

Hlavný ukazovateľ, riziko chudoby alebo sociálneho vylúčenia, v sebe zahŕňa tri ukazovatele. Domácnosti, ktoré charakterizuje aspoň jeden z týchto problémov, sú považované za domácnosti čeliace riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia:

- **Miera rizika chudoby** predstavuje podiel osôb (v percentách) v celkovej populácii, ktoré žijú v domácnostiach s ekvivalentným disponibilným príjmom pod hranicou rizika chudoby. Medzinárodne používaná hranica rizika chudoby je definovaná ako 60 % mediánu ekvivalentného disponibilného príjmu domácností vrátane sociálnych transferov. Na výpočet ekvivalentnej veľkosti domácnosti sa využíva ekvivalentná škála. Pre výpočet indikátorov chudoby bola použitá v súlade s metodikou Eurostatu tzv. modifikovaná OECD škála, kde sa používa koeficient 1 pre prvého dospelého člena domácnosti, 0,5 pre každého ďalšieho vo veku 14 rokov a viac a 0,3 pre každé dieťa mladšie ako 14 rokov.
- **Miera závažnej materiálnej deprivácie** vyjadruje podiel populácie (v percentách), ktorá žije v domácnostiach čeliacich vynútenému nedostatku v aspoň štyroch z celkovo deviatich deprivačných položiek z dimenzie finančnej záťaže a vlastníctva predmetov dlhodobej spotreby.[3]
- **Miera veľmi nízkej pracovnej intenzity domácností** vyjadruje podiel osôb, ktoré žijú v domácnostiach s pracovnou intenzitou nižšou ako 20 %, k populácii vo veku 0-59 rokov. Pracovná intenzita domácnosti predstavuje pomer medzi počtom mesiacov, ktoré všetci členovia domácnosti v pracovnom veku odpracovali počas príjmového referenčného obdobia, a celkovým počtom mesiacov, ktoré by mohli byť týmito členmi domácnosti teoreticky odpracované. Definícia pracovného veku sa vzťahuje na osoby vo veku 18-59 rokov, s vylúčením osôb vo veku 18-24 rokov, ktoré sú študentmi.

Z ostatných indikátorov boli po jednom vybraté indikátory v oblasti prístupu k vzdelaniu, k zdravotnej starostlivosti a k bývaniu, čo sú tri kľúčové oblasti sociálneho začleňovania:

- **Miera predčasného ukončenia školskej dochádzky mladých** vyjadruje podiel osôb vo veku 18 až 24 rokov, ktoré majú ukončený najviac nižší stupeň stredného vzdelania (ISCED 0 až 2) a nezúčastňovali sa na vzdelávaní alebo školení počas štyroch týždňov pred uskutočnením prieskumu.
- **Miera nenaplnenej potreby medicínskeho vyšetrenia alebo liečby** vyjadruje podiel osôb v populácii vo veku 16 a viac rokov, ktoré sa v prieskume vyjadrili, že v priebehu predošlého roka aspoň raz nemali prístup k vyšetreniu alebo liečbe, ktorú potrebovali.
- **Miera závažnej deprivácie v bývaní** vyjadruje podiel osôb, ktoré bývajú v preľudnených priestoroch (počet izieb nezodpovedá veľkosti a zloženiu domácnosti) a zároveň čelia aspoň jednému z troch problémov s bývaním: nedostatku svetla v príbytku, zatekajúcej streche, alebo nemá v príbytku sprchu, vaňu ani vnútornú splachovaciu toaletu.

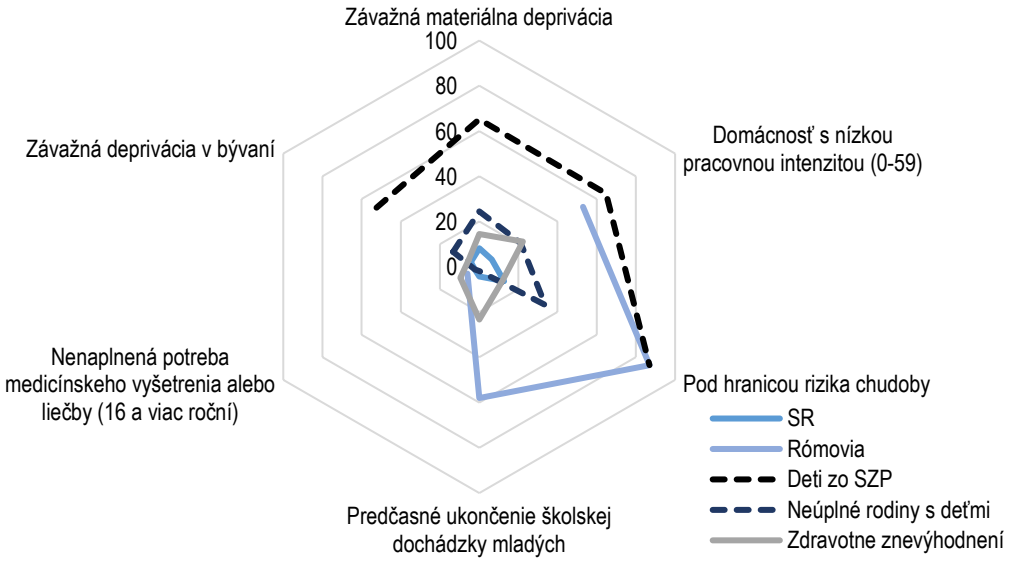
Údaje sa zakladajú na výberovom štatistickom zisťovaní o príjmoch a životných podmienkach domácností (EU SILC), ktoré na Slovensku každoročne uskutočňuje Štatistický úrad SR. Vzhľadom na metodológiu zberu dát je dôvod predpokladať, že časť sociálne najslabších skupín obyvateľstva, ako sú napríklad ľudia bez domova alebo niektorí obyvatelia segregovaných rómskych osád nie sú v dostatočnej miere zastúpení.[4]

[3] Položky zahŕňajú nasledovné: 1) nedoplatky spojené s hypotékou alebo nájomným, úhradou za energie alebo splácaním nákupov na splátky a iných pôžičiek, 2) schopnosť dovoliť si ísť raz za rok na jeden týždeň dovolenky mimo domu, 3) schopnosť dovoliť si jesť jedlo s mäsom, kurací, rybou (alebo vegetariánskou obdobou) každý druhý deň, 4) schopnosť čeliť neočakávaným výdavkom vo výške sumy stanovenej ako mesačná národná hranica rizika chudoby za obdobie predchádzajúceho roka, 5) schopnosť dovoliť si kúpiť telefón (vrátane mobilného telefónu), 6) schopnosť dovoliť si kúpiť farebný televízor, 7) schopnosť dovoliť si kúpiť práčku, 8) schopnosť dovoliť si kúpiť automobil, 9) schopnosť dovoliť si udržiavať doma primerané teplo.

[4] Podľa medzinárodnej metodiky Eurostatu do štatistického zisťovania SILC môžu byť náhodne vybraté iba byty obývané súkromnými hospodáriacimi domácnosťami na základe Sčítania obyvateľov, domov a bytov (SODB 2011) a nie takzvané kolektívne domácnosti (domovy dôchodcov, internáty, mestské a obecné úrady, pracovné kancelárie a pod.). V prípade, že sa niektorí obyvatelia (napr. ľudia bez domova alebo časť obyvateľov segregovaných osád) sčítali na mestskom alebo obecnom úrade, nemôžu byť súčasťou výberového štatistického

Napriek celkovým výsledkom Slovenska, ktoré zodpovedajú európskemu štandardu, niektoré skupiny obyvateľov čelia podstatne vyššej miere sociálneho vylúčenia. K obzvlášť zraniteľným skupinám, ktorých výsledky je možné sledovať v štatistických zisteniach, patria Rómovia, deti zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP) [5], neúplné rodiny s deťmi a osoby so zdravotným znevýhodnením.[6] Všetky tieto skupiny zaznamenávajú výrazne horšie výsledky v indikátoroch sociálneho vylúčenia ako celková populácia Slovenska (Graf 4). Na základe tohto porovnania boli spomenuté skupiny vybraté ako cieľové skupiny revízie. Okrem týchto skupín plánuje revízia zahrnúť aj ľudí bez domova, ktorých mieru sociálneho vylúčenia nie je možné sledovať v štandardných štatistických zisťovaniach domácností.[7]

Graf 4: Kľúčové ukazovatele sociálneho vylúčenia, 2016 (% členov vybratých ohrozených skupín)

Zdroj: ÚHP na základe údajov EU SILC a FRA (Rómovia)

Poznámka: Najnovšie údaje za rok 2017 na individualizovanej úrovni neboli do uzávierky priebežnej správy k dispozícii. Údaje o miere závažnej materiálnej deprivácie a o miere závažnej deprivácie v bývaní v rómskej populácii nie sú zahrnuté do verejne dostupných údajov FRA. Údaje o nenaplnenej potrebe medicínskeho vyšetrenia alebo liečby a o predčasnom ukončení školskej dochádzky mladých nie je možné vyčísliť pre deti zo SZP vzhľadom na ich vek.

Revízia nezahŕňa ľudí v dôchodkovom veku, nakoľko sociálne začleňovanie tejto skupiny predstavuje odlišný súbor výziev v porovnaní so začleňovaním ľudí v produktívnom veku. Navyše štatistické zisťovania naznačujú, že z pohľadu sociálneho vylúčenia ľudia v dôchodkovom veku nepatria k zvlášť ohrozeným skupinám. Podiel ľudí vo veku 65 rokov a viac, ktorí žijú pod hranicou rizika chudoby je 6,9 %, miera závažnej materiálnej deprivácie je v tejto vekovej skupine na úrovni 6,9 % a miera závažnej deprivácie v bývaní na úrovni 2,7 %. Tieto podiely sú nižšie ako v celkovej populácii Slovenska (Tabuľka 1). Jediný ukazovateľ, v ktorom starší ľudia zaznamenávajú horšie výsledky ako celková populácia, je miera nenaplnenej potreby medicínskeho vyšetrenia alebo liečby (4,2 %).[8]

zisťovania. V štatistickom zisťovaní SILC tiež nie sú zahrnuté domácnosti žijúce v nezdokumentovaných resp. právne nevysporiadaných príbytkoch.

[5] V prípade detí zo SZP dáta z výberového zisťovania príjmov a životných podmienok (EU SILC) nedovolili presne reprodukovať oficiálnu definíciu skupiny, ale informácie sú dostatočne podrobné aby dovolili priblížiť sa k tejto definícii na základe údajov o poberaní pomoci v hmotnej núdzi, znevýhodnení rodičov na trhu práce, vzdelania rodičov, a podmienok bývania. SILC dáta neposkytujú informácie o niektorých skupinách, ktoré pravdepodobne taktiež čelia vysokému riziku chudoby a sociálneho vylúčenia, predovšetkým o ľuďoch bez domova.

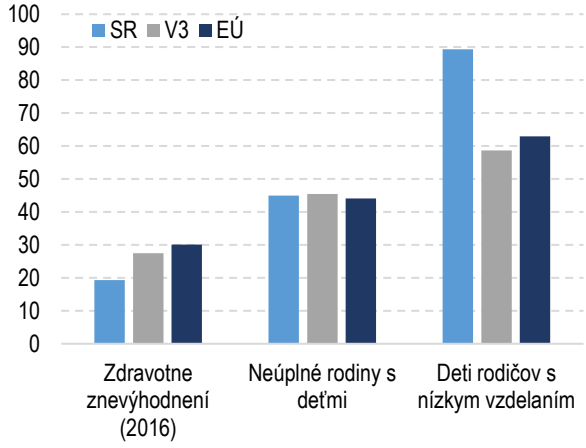
[6] Zdravotne znevýhodnení sú v prieskume EU SILC identifikovaní na základe samodefinovania, teda ako respondenti, ktorí uviedli, že sa cítia veľmi obmedzovaní vo svojich každodenných aktivitách z dôvodu zdravotných problémov. Formulácia otázky v prieskume je nejednoznačná, čo pravdepodobne spôsobuje nadhodnotenie počtu zdravotne znevýhodnených osôb v populácii (Bahna, 2018). Na základe dostupných údajov nie je možné určiť, či toto nadhodnotenie znevýhodnenej populácie spôsobuje nadhodnotenie alebo podhodnotenie jednotlivých ukazovateľov sociálneho vylúčenia zdravotne znevýhodnených osôb v prieskume SILC.

[7] Cieľové skupiny boli určené v mandáte revízie http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11158

[8] Uvedené údaje sú z Eurostatu za rok 2017.

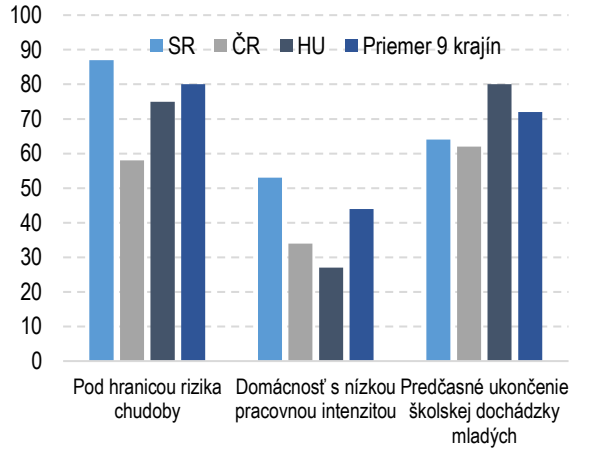
Niektoré z uvedených ohrozených skupín majú horšie výsledky nielen oproti priemeru Slovenska, ale aj oproti rovnakým skupinám v iných krajinách EÚ. Kým miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia medzi ľuďmi so zdravotným znevýhodnením je na Slovensku nižšia ako v okolitých krajinách aj v EÚ, a v neúplných rodinách s deťmi porovnateľná, deti rodičov s nízkym vzdelaním sú na tom oveľa horšie ako v iných krajinách (Graf 5). Pri tejto skupine je Slovensko spolu s Bulharskom na chvoste krajín EÚ. V dvoch z troch ukazovateľov sociálneho začleňovania rómskeho obyvateľstva vykazuje Slovensko tiež horšie výsledky ako väčšina ostatných krajín EÚ s početnou rómskou menšinou. Lepšie výsledky zaznamenáva Slovensko iba v miere predčasného ukončenia školskej dochádzky mladých (Graf 6).

Graf 5: Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia vybratých skupín, 2017 (%)

Zdroj: Eurostat

Graf 6: Výber ukazovateľov sociálneho vylúčenia v rómskej populácii, 2016 (%)

Zdroj: FRA

Poznámka: Medzi skúmané krajiny patria Bulharsko, Česká Republika, Grécko, Španielsko, Chorvátsko, Maďarsko, Portugalsko, Rumunsko a Slovensko

Vzhľadom na osobitne nepriaznivé výsledky v oblasti sociálneho začleňovania rómskej populácie a detí zo sociálne znevýhodneného prostredia (Graf 4) sa priebežná správa venuje osobitne týmto dvom skupinám (Box 2). Záverečná správa má ambíciu rozšíriť rámec hodnotenia o ostatné cieľové skupiny ako aj o oblasť prístupu k bývaniu a základnej infraštruktúre.

Praktickým dôvodom prístupu k problému sociálneho vylúčenia cez konkrétne skupiny je fakt, že celú množinu ľudí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením nie je možné identifikovať v administratívnych dátach.[9] Prístup cez skupiny, ktoré je možné identifikovať v administratívnych dátach, ponúka širšie analytické možnosti a kvalitnejšie hodnotenie verených politík s cieľom zlepšiť ich nastavenie pre všetkých ľudí v ťažkej sociálnej situácii. Hoci viaceré nástroje verejných politík, predovšetkým pomoc v hmotnej núdzi, cielia ľudí so sociálnym znevýhodnením, definícia znevýhodnenia pre tento účel je podstatne užšia ako definícia rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia (podkapitola 4.4). Prístup cez uvedené cieľové skupiny umožňuje širšie pokrytie ohrozených ľudí.

Druhý dôvod pre prístup k problému sociálneho vylúčenia cez uvedené cieľové skupiny je fakt, že sociálne vylúčenie sa v spoločnosti nevyskytuje náhodne, ale je do veľkej miery spojené s určitými charakteristikami jednotlivcov a skupín. Vybraté cieľové skupiny zahŕňajú rozmer etnicity, veku, pohlavia[10] a zdravotného stavu. Na rozdiel od definície cieľovej skupiny na základe výsledkového indikátora, ako napríklad hmotnej núdze, tento prístup nabáda k premýšľaniu nad tým, ako pôsobenie existujúcich noriem a inštitúcií

[9] Administratívne údaje sú v niektorých prípadoch zbierané na úrovni jednotlivca v iných na úrovni rodiny alebo domácnosti v závislosti od toho, ako je cieľová skupina konkrétnej politiky zadefinovaná. Definícia rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia je založená na sociálnej situácii domácností, ktoré je možné sledovať v štatistickom zisťovaní o príjmoch a životných podmienkach domácností (EU SILC).

[10] Podľa údajov EU SILC z roku 2016 až 91 % neúplných rodín s deťmi má za hlavu domácnosti ženu.

v spoločnosti prispieva k zraniteľnosti konkrétnych skupín a robí určité charakteristiky ľudí rizikovými. Takéto uvažovanie vytvára lepšie predpoklady pre riešenie príčin a nie iba dôsledkov sociálneho vylúčenia.

Napriek tomu, popri uvedených skupinách sú analýzy výsledkov a prístupu k službám a nástrojom pomoci pre porovnanie robené aj na základe poskytovania pomoci v hmotnej núdzi (Box 2). V prípade detí zo sociálne znevýhodneného prostredia slúži poskytovanie pomoci v hmotnej núdzi ako proxy pre túto skupinu všade tam, kde deti zo SZP nie sú identifikovateľné v jednotkových dátach.[11] Na niektorých miestach je počet prijímateľov pomoci alebo užívateľov služby v administratívnych dátach porovnaný s počtom ľudí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením v údajoch z EU SILC za účelom odhadnutia miery pokrytia ohrozených ľudí.

Hodnotenie verejných politík s dopadom na sociálne začleňovanie musí zohľadniť rôznorodosť nástrojov naprieč oblasťami. Niektoré z relevantných nástrojov sú cielené (napr. príspevok pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia) iné sú univerzálne (napr. predprimárne vzdelávanie). Niektoré cielené nástroje sú cielené podľa príjmu (napr. pomoc v hmotnej núdzi) iné sú cielené podľa príslušnosti ku konkrétnej skupine (napr. programy zamerané na obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít). Navyše, definícia cieľovej skupiny konkrétneho nástroja nie je jednotná naprieč nástrojmi a rozpočtovými kapitolami, a nie vždy zodpovedá presne cieľovým skupinám tejto revízie. Revízia si napriek tomu dáva za cieľ hodnotiť všetky politiky a nástroje s dopadom na sociálne začleňovanie, poukázať na prípady, kedy niektorá z cieľových skupín čelí bariéram v prístupe k relevantnej pomoci, a podľa možnosti vyhodnotiť efektivitu intervencií na cieľové skupiny revízie.

Box 2: Porovnávanie podľa príslušnosti k rómskej menšine a podľa poberania pomoci v hmotnej núdzi v revízii

Prepojením Atlasu rómskych komunít a administratívnych údajov je možné identifikovať rómsku populáciu v obciach s aspoň jedným koncentrovaným osídlením. Tieto dáta umožňujú zlepšiť vyhodnocovanie dopadov integračných politík na rómsku menšinu. Revízia pracuje s dátami, ktoré zahŕňajú ľudí žijúcich v koncentrovaných osídleniach ako aj časť rómskej populácie žijúcej v rozptyle s majoritou. Pre túto skupinu, ktorá slúži ako „proxy" pre menej integrovanú časť rómskej populácie, je v revízii použitá skratka MRK (marginalizované rómske komunity) napriek tomu, že niektorí Rómovia v tejto skupine sú priestorovo integrovaní. Kým v skutočnosti tvoria obyvatelia MRK zhruba polovicu populácie rómskych komunít odhadnutej v Atlase rómskych komunít (ÚSVRK, 2018), skupina, s ktorou pracuje táto revízia zahŕňa okolo 71 %.

Na viacerých miestach revízie je vhodné porovnať výsledky alebo prístup k nástrojom pomoci pre ľudí z MRK a zvyškom populácie. Pre získanie komplexnejšieho obrazu je porovnanie robené v dvoch dimenziách: podľa príslušnosti k MRK a podľa pomoci v hmotnej núdzi (PHN). Za osobu v systéme PHN sa na účel tohto porovnania považuje každý, kto žije v domácnosti, ktorej aspoň jeden mesiac v roku 2017 bola poskytovaná PHN podľa údajov ÚPSVR.[12] Počet takýchto domácností je vyšší ako počet domácností, ktorým sa poskytuje PHN v konkrétnom mesiaci. Zahŕňa tak väčší podiel ľudí s príjmom pod hranicou rizika chudoby (Box 1).[13] Takéto členenie umožňuje čiastočne zohľadniť veľké rozdiely v miere chudoby medzi obyvateľmi MRK a zvyškom populácie a porovnávať napríklad chudobných ľudí z MRK s podobne chudobnými ľuďmi z prostredia mimo MRK alebo ľudí s nižšími a vyššími príjmami v rámci MRK.

[11] Jednotkové dáta sú dáta na úrovni jednotlivca, v tomto prípade údaje o jednotlivých žiakoch škôl z rezortného informačného systému MŠVVŠ. Definícia SZP a identifikácia žiakov zo SZP v jednotkových dátach je opísaná v Boxe 4.

[12] Systém pomoci v hmotnej núdzi je opísaný podrobnejšie v kapitole 4.

[13] Podľa údajov ÚPSVR 265-tisíc obyvateľov Slovenska žilo v roku 2017 v domácnosti, ktorej sa aspoň jeden mesiac v roku poskytovala PHN. Počet ľudí pod hranicou rizika chudoby bol v roku 2017 podľa údajov Eurostatu 650-tisíc. Domácnosti, ktoré aspoň jeden mesiac poberali pomoc v hmotnej núdzi teda zahŕňali odhadom okolo 41 % chudobných ľudí. Pre porovnanie, domácnosti, ktoré v konkrétnom mesiaci poberali pomoc v hmotnej núdzi zahŕňali v priemere za mesiac okolo 30 % chudobných ľudí.

2 Výdavky na sociálne začleňovanie

Pod výdavkami na sociálne začleňovanie sa pre potreby revízie rozumejú predovšetkým výdavky na peňažné transfery, služby či nástroje verejných politík, ktoré sú zamerané na zlepšenie príjmovej a sociálnej situácie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením a ich lepšie uplatnenie sa v spoločnosti. V tých prípadoch, kde pomoc spočíva v navýšených výdavkoch z titulu znevýhodnenia v rámci služieb a politík, ktoré sú dostupné aj pre ostatné skupiny obyvateľstva (napr. normatívne financovanie základných škôl) sa za výdavky na začleňovanie počítajú iba dodatočné výdavky oproti situácii, keby všetci prijímatelia podpory alebo užívatelia služby boli bez znevýhodnenia. Existujú však niektoré univerzálne výdavky, ktoré síce nie sú viazané na sociálnu situáciu jednotlivca, rodiny alebo skupiny, no i tak majú významný dopad na sociálnu situáciu chudobných a sociálne vylúčených ľudí (napr. podpora rodiny a predprimárne vzdelávanie v materskej škole). V týchto prípadoch je za výdavky na sociálne začleňovanie pokladaná tá časť celkových výdavkov, ktorá smeruje k ľuďom žijúcim v domácnostiach, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi (PHN).

Celkové verejné výdavky na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených osôb tvorili v roku 2017 435,6 miliónov eur, čo predstavuje 0,51 % HDP a 1,27 % celkových verejných výdavkov. Z toho 29 % (125,3 miliónov eur) tvorili zdroje z Európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF) a spolufinancovanie. Revízia zahŕňa výdavky ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu, ministerstva vnútra ako aj zdroje samospráv. Výdavky na sociálne začleňovanie osôb so zdravotným znevýhodnením budú zahrnuté a hodnotené v rámci záverečnej správy.

2.1 Výdavky na sociálne začleňovanie v oblasti vzdelávania

Celkové výdavky štátneho rozpočtu a rozpočtu samospráv v roku 2017 na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených osôb v oblasti vzdelávania tvorili 57,6 miliónov eur, čo predstavuje 0,07 % HDP a 0,17 % celkových verejných výdavkov (Tabuľka 2). Výdavky zahŕňajú rozpočtové prostriedky rezortov školstva, vnútra, práce, sociálnych vecí a rodiny ako aj zdroje samospráv. Okrem toho bolo zo zdrojov EŠIF a spolufinancovania v roku 2017 čerpaných 4,5 milióna eur na národný projekt Škola otvorená všetkým, podporujúci inkluzívne vzdelávanie, a na výstavbu a rekonštrukciu materských škôl v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít (Tabuľka 4). V oblasti vzdelávania boli do konca roka 2017 zazmluvnené projekty a vyhlásené výzvy na sociálne začleňovanie ľudí so sociálnym znevýhodnením v celkovej hodnote 73,9 miliónov eur.[14]

Výdavky na sociálne začleňovanie v oblasti vzdelávania predstavujú dodatočné finančné zdroje, ktoré do školského systému prichádzajú z titulu sociálneho znevýhodnenia niektorých detí a žiakov.[15] Školy dostávajú príspevky na znevýhodnených žiakov oproti bežným žiakom. Školy okrem toho dostávajú navýšený normatív na žiakov nultého ročníka, dotácie s cieľom zlepšenia kvality a dostupnosti vzdelania pre znevýhodnené deti a majú možnosť získať ďalšie zdroje účasťou v rozvojových projektoch. Jedinou položkou, ktorej príjemcami nie sú školy resp. ich zriaďovatelia ale žiaci, sú sociálne štipendiá pre stredoškolákov.

Dôležitú úlohu pri sociálnom začleňovaní zohrávajú aj centrá pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie. Tie zamestnávajú psychológov, špeciálnych pedagógov, logopédov a pod., ktorí pracujú s deťmi so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami vrátane, ale nie výlučne, detí zo sociálne znevýhodneného

[14] K 31.10.2018 bolo na podporu inkluzívnych opatrení v rámci PO 1 Vzdelávanie OP ĽZ vyčerpaných viac ako 14 miliónov EUR.

[15] Výdavky na sociálne začleňovanie sú vypočítané na základe rozpočtovaných prostriedkov a nemusia zodpovedať reálnym výdavkom škôl na tento účel. V prípade normatívneho financovania sa výdavky na znevýhodnených žiakov môžu meniť, keďže zriaďovateľ má podľa zákona možnosť prerozdeľovať časť zo zdrojov medzi školami vo svojej pôsobnosti. Dodatočné zdroje je možné získať v dohodovacom konaní. V prípade bežných škôl nie sú výdavky na vzdelávanie integrovaných zdravotne znevýhodnených žiakov a na špeciálne triedy pre zdravotne znevýhodnených žiakov účelovo viazané a nie je možné sledovať, či reálne boli použité na sociálne začleňovanie. Podobne pri podielových daniach sú výdavky vypočítané na základe teoreticky napočítaných prostriedkov na istý účel, nie na základe overiteľných výdavkov, keďže prostriedky z podielových daní nie sú účelovo viazané.

prostredia. Poradenské služby poskytujú aj zákonným zástupcom detí a pedagogickým a odborným zamestnancom škôl. Ich pôsobenie je kľúčové pre dosahovanie lepších vzdelávacích výsledkov znevýhodnených detí a žiakov.

Tabuľka 2: Výdavky na sociálne začleňovanie detí, žiakov a študentov ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených v oblasti vzdelávania (2017)

	Zdroj/ rozpočtová kapitola	Stupeň vzdelania	Počet detí/žiakov	Výdavky
Deti so sociálnym znevýhodnením v materských školách				**13 073 317**
Suma podielových daní pridelená/ napočítaná na deti v bežnej materskej škole	Samosprávy	predprimárne[16]	160 528	377 815 314
z toho deti v systéme PHN			4 992	11 749 876
Príspevok pre MŠ na čiastočnú úhradu nákladov na výchovu a vzdelávanie detí materských škôl, ktoré majú jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky	MŠVVŠ	predprimárne	54 335	8 866 208
z toho deti v systéme PHN			2 582	421 270
Dotácia na stravu v škole	MPSVR	predprimárne	6 884	902 170
Žiaci so sociálnym znevýhodnením v základných školách				**21 472 955**
Navýšené normatívy na 0. ročník	MŠVVŠ	základné[17]	3 585	4 817 972
Príspevok na skvalitnenie podmienok na výchovu a vzdelávanie žiakov zo SZP	MŠVVŠ	základné	28 236	7 341 250
Rozvojový projekt: Podpora výchovy a vzdelávania žiakov zo SZP	MŠVVŠ	základné		49 000
Dotácia na stravu v škole	MPSVR	základné	56 509	7 405 205
Dotácia na školské pomôcky	MPSVR	predprimárne a základné	56 998	1 859 528
Stredoškolské štipendiá	MŠVVŠ	stredné[18]	8 266	**2 965 451**
Centrá pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie	MV	všetky		**20 117 007**
Spolu štátny rozpočet a rozpočet samospráv				**57 628 730**

Zdroj: ÚHP a IVP na základe údajov MŠVVŠ, MV, MPSVR, ÚPSVR

Poznámka: SZP označuje žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Dotácia na školské pomôcky sa okrem žiakov základných škôl poskytuje aj deťom v materských školách, ktoré majú rok pred začatím povinnej školskej dochádzky. Z dostupných dát však nebolo možné presne vyčísliť rozdelenie medzi materské a základné školy.

2.2 Výdavky na sociálne začleňovanie v oblasti politík trhu práce a sociálnych politík

Celkové výdavky štátneho rozpočtu a rozpočtu samospráv v roku 2017 na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených osôb v oblasti trhu práce a sociálnych politík tvorili 252,2 miliónov eur, čo predstavuje 0,30 % HDP a 0,73 % celkových verejných výdavkov (Tabuľka 3). Tieto výdavky ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny dopĺňali čerpané zdroje z eurofondov a spolufinancovania v hodnote 119,9 miliónov eur, z ktorých väčšina (82 %) išla na rôzne projekty v oblasti aktívnych politík trhu práce (Tabuľka 4). Zo zdrojov EŠIF boli do konca roka 2017 v oblasti politík

[16] Predprimárne vzdelávanie
[17] Primárne a nižšie stredné vzdelávanie
[18] Nižšie stredné odborné vzdelanie (nižšie sekundárne); úplné stredné všeobecné vzdelanie (vyššie sekundárne); úplné stredné odborné vzdelanie (vyššie sekundárne) a vyššie odborné vzdelanie (postsekundárne alebo terciárne)

trhu práce a sociálnych politík zazmluvnené projekty a vyhlásené výzvy na sociálne začleňovanie ľudí so sociálnym znevýhodnením v celkovej hodnote 790 miliónov eur.

Revízia nezahŕňa výdavky na dávky sociálneho poistenia (napr. dávka v nezamestnanosti, nemocenské dávky) ani výdavky na ľudí v dôchodkovom veku. Keďže sociálne poistenie sa do značnej miery riadi princípom zásluhovosti na základe predošlých príspevkov poistenca, nedá sa hovoriť o nástroji, ktorý by cielil skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. Systém podpory ľudí so zdravotným znevýhodnením vrátane invalidných dôchodkov bude analyzovaný v rámci záverečnej správy.

Tabuľka 3: Výdavky na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených v oblasti trhu práce a sociálnych politík (2017)

	Kapitola	Počet podporených osôb (priemer za mesiac)	Výdavky
Opatrenia trhu práce			**44 522 014**
Aktívne politiky trhu práce a zvýšenie zamestnateľnosti	MPSVR		44 522 014
Sociálna pomoc			**171 927 722**
Pomoc v hmotnej núdzi	MPSVR	87 727	154 501 140
Osobitný príspevok	MPSVR	8 401	10 413 504
Náhradné výživné	MPSVR	9 695	7 013 078
Podpora (chudobných) rodín s deťmi			**28 075 913**
Prídavok na dieťa	MPSVR	650 649	311 438 228
z toho v systéme PHN		29 776	19 988 662
Rodičovský príspevok	MPSVR	140 714	361 299 093
z toho v systéme PHN		2 861	7 274 795
Ostatné príspevky na podporu rodiny	MPSVR	8 799	48 134 330
z toho v systéme PHN		193	812 456
Sociálne služby			**7 683 686**
Sociálne služby krízovej intervencie[19]			
z toho financované obcami a VÚC	Samosprávy		3 241 995
z toho spolufinancovanie zo štátneho rozpočtu	MPSVR		2 753 880
Sociálne služby na podporu rodín s deťmi[20]	Samosprávy		1 687 811
Spolu štátny rozpočet a rozpočet samospráv			**252 209 335**

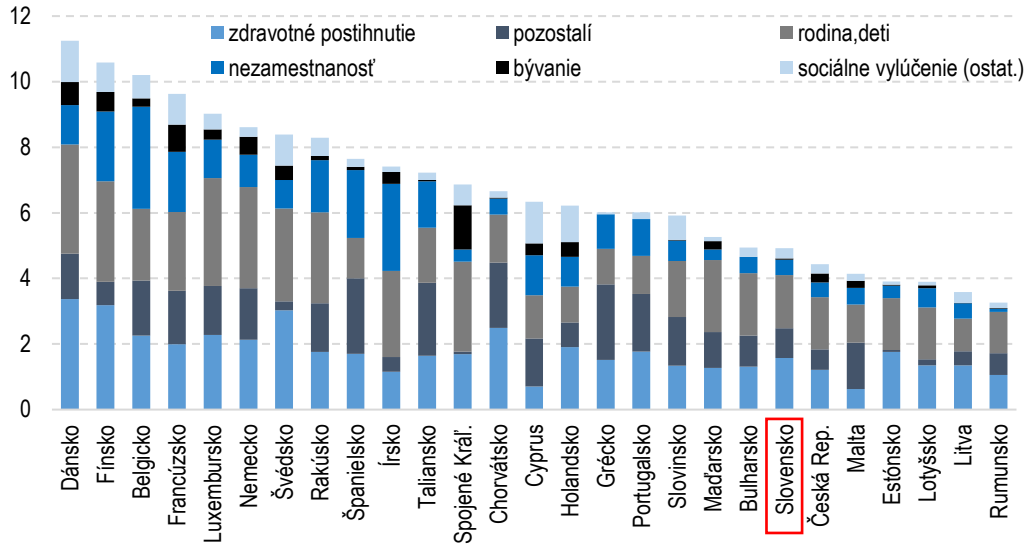
Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MF, MPSVR, ÚPSVR

Podľa širšej definície sociálnej ochrany používanej pre účel medzinárodného porovnania, a po odpočítaní výdavkov na sociálne dávky spojené s chorobou (hlavne nemocenské poistenie) a starobou (hlavne starobné poistenie), predstavovali výdavky na Slovensku v roku 2015 okolo 5 % HDP, čo ho zaraďuje do spodnej tretiny krajín EÚ (Graf 7). Najnižšiu úroveň výdavkov oproti priemeru EÚ zaznamenáva Slovensko v oblasti pomoci s nákladmi na bývanie (14 % priemeru EÚ), pomoci nezamestnaným (44 % priemeru EÚ)

[19] Sociálne služby krízovej intervencie (SSKI) sú určené na pomoc v situáciách, kedy človek nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie svojich životných potrieb; kedy je ohrozené jeho začlenenie do spoločnosti pre ohrozujúce životné návyky, závislosti alebo škodlivé činnosti; pre ťažké zdravotné postihnutie alebo nepriaznivý zdravotný stav; pre ohrozenie správaním niekoho iného; alebo pre zotrvávanie v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby (zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách). Medzi SSKI patria terénna sociálna služba krízovej intervencie, nízkoprahové denné centrum, integračné centrum, komunitné centrum, nocľaháreň, útulok, domov na pol ceste, nízkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu a zariadenie núdzového bývania.
[20] Sociálne služby na podporu rodín s deťmi zahŕňajú pomoc pri osobnej starostlivosti o dieťa a podpora zosúlaďovania rodinného života a pracovného života, zariadenia dočasnej starostlivosti o deti a služby včasnej intervencie (zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách).

a ostatnej pomoci pre sociálne vylúčených (65 % priemeru EÚ). Najbližšie k priemeru EÚ sú výdavky na Slovensku v oblasti pomoci zdravotne postihnutým (89 % priemeru EÚ).

Graf 7: Čisté výdavky na sociálnu ochranu bez dávok spojených s chorobou a starobou, 2015 (% HDP)

Zdroj: Eurostat

Poznámka: Údaje za Belgicko, Estónsko, Írsko, Grécko a Fínsko sú za rok 2014.

2.3 Výdavky na sociálne začleňovanie v oblasti zdravia

Najdôležitejším nástrojom na Slovensku, ktorý je explicitne zameraný na sociálnu inklúziu v oblasti zdravia, je národný projekt Zdravé komunity. Celkové výdavky v roku 2017 predstavovali 1,26 miliónov eur, z toho zo štátneho rozpočtu išlo o 390-tisíc eur. Projekt je zameraný na zlepšenie zdravotnej situácie vylúčených skupín, predovšetkým MRK. Do konca roka 2017 bolo na Zdravé komunity zo zdrojov EŠIF a spolufinancovania zazmluvnených 11,3 miliónov eur. Projekt realizuje štátna príspevková organizácia Zdravé regióny zriadená Ministerstvom zdravotníctva SR.

2.4 Výdavky na sociálne začleňovanie zo zdrojov EŠIF a spolufinancovania

Čerpanie zdrojov z EŠIF a spolufinancovania[21] na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených osôb bolo v roku 2017 na úrovni 125,3 miliónov eur, čo predstavuje 0,15 % HDP a 0,36 % celkových verejných výdavkov (Tabuľka 4). Z toho oblasť vzdelávania predstavovala 3,6 % všetkých čerpaných zdrojov, oblasť politík trhu práce a sociálnych politík 95,7 %, oblasť zdravotníctva 0,7 % a oblasť bývania a infraštruktúry 0,04 %. Zdroje zazmluvnené do konca roka 2017 predstavovali spolu 901,8 miliónov eur. Do výdavkov nie je zahrnuté čerpanie zdrojov na projekty a výzvy cieliace ľudí v dôchodkovom veku a v priebežnej správe ani zdravotne znevýhodnených.

[21] Spolufinancovanie zahŕňa národné zdroje zo štátneho rozpočtu ale nie vlastné kofinancovanie prijímateľov.

Tabuľka 4: Výdavky na sociálne začleňovanie skupín ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením okrem zdravotne znevýhodnených zo zdrojov EŠIF a spolufinancovania (2017)

	PO	Zazmluvnené k 31.12.2017	Čerpanie za rok 2017
Vzdelávanie		**72 669 377**	**4 466 744**
Škola otvorená všetkým	1	29 882 756	4 006 547
V základnej škole úspešnejší[22]	1	24 540 777	0
Podpora predprimárneho vzdelávania detí z MRK	5	0	0
Poskytovanie mentorskej a tútorskej podpory pre žiakov z MRK	5	0	0
Výstavba a rekonštrukcia MŠ (150 obcí ARK)	6	13 556 631	429 705
Výstavba a rekonštrukcia MŠ (mimo 150 ARK)	6	5 896 011	30 492
Politiky trhu práce a sociálne politiky		**789 990 764**	**119 941 278**
Iniciatíva na podporu zamestnanosti mladých ľudí	2	182 925 158	24 149 564
Podpora zamestnávania UoZ prostredníctvom vybraných AOTP	3	150 000 000	31 094 606
Šanca na zamestnanie	3	50 000 000	9 158 468
Cesta z kruhu nezamestnanosti	3	50 000 000	28 493 291
Zapojenie nezamestnaných do obnovy kultúrneho dedičstva	3	6 500 000	2 860 895
Podpora neštátnych služieb zamestnanosti	3	10 005 010	9 058
Cesta na trh práce	3	49 532 257	3 167 196
REŠTART- Príležitosť pre dlhodobo nezam. vrátiť sa na trh práce	3	15 617 477	0
Podpora individualizovaného poradenstva pre dlhodobo nezam. UoZ	3	32 853 293	0
Podpora sociálnej ekonomiky	3	58 500 000	0
Príspevok na starostlivosť o dieťa v menej rozvinutom regióne	3	50 000 000	7 767 722
Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni	4	20 915 000	3 674 433
Terénna sociálna práca v obciach	4	29 340 353	5 370 083
Podpora rozvoja sociálnej práce v rodinnom prostredí klientov	4	29 155 045	3 999 125
Terénna soc. práca a terénna práca v obciach s prítomnosťou MRK	5	26 511 131	98 928
Komunitné centrá v mestách a obciach s prítomnosťou MRK	5	18 688 726	97 910
Rekonštrukcia a výstavba komunitných centier	6	9 447 312	0
Zdravotníctvo		**11 295 855**	**869 930**
Zdravé komunity	5	11 295 855	869 930
Bývanie a infraštruktúra		**8 050 003**	**44 786**
Podpora vysporiadania pozemkov v MRK	5	2 372 336	28 586
Budovanie systému triedeného zberu a odvozu komunálneho odpadu	6	5 141 266	16 200
Podpora prístupu k pitnej vode v prostredí MRK	6	536 401	0
Iné		**19 772 480**	**0**
Podpora MOPS v obciach s prítomnosťou MRK	5	19 772 480	0
Spolu zdroje EŠIF a spolufinancovanie		**901 778 477**	**125 322 738**

Zdroj: ÚHP na základe údajov MŠVVŠ, MPSVR, MV

Poznámka: PO označuje prioritnú os Operačného programu Ľudské zdroje, ARK označuje Atlas rómskych komunít, AOTP označuje aktívne opatrenia trhu práce. MRK označuje marginalizované rómske komunity. MOPS označuje miestne občianske poriadkové služby. UoZ označuje uchádzačov o zamestnanie.

[22] Ide o viacročné projekty, v roku 2017 prebiehalo ich kontrahovanie, čerpanie bude nasledovať v rokoch 2018-21.

3 Vzdelávanie detí so sociálnym znevýhodnením

- **Slovensko patrí spolu s Írskom, Talianskom a Rumunskom k posledným štyrom krajinám v EÚ, kde prístup k predprimárnemu vzdelávaniu nie je garantovaný, príp. účasť na ňom nie je povinná.**
- **Napriek tomu, že Slovensko do predprimárneho vzdelávania investuje podobný podiel HDP ako iné krajiny EÚ, má druhú najnižšiu mieru zaškolenosti. Miera zaškolenosti 3- až 5-ročných detí v celkovej populácii je 75 %. U znevýhodnených detí je ešte nižšia – medzi deťmi v systéme PHN je na úrovni 43 % a v prostredí MRK dosahuje iba 32 %.**
- **Medzinárodné testovania dokazujú, že socioekonomické zázemie má na Slovensku vyšší vplyv na výsledky žiakov ako v iných vyspelých krajinách.**
- **Na podporu vzdelávania žiakov zo SZP v základných školách je vyčlenených približne 12,2 milióna eur, čo predstavuje 1,4 % z bežných výdavkov pre základné školy. Tieto prostriedky predstavujú výdavky na nultý ročník, príspevok na skvalitnenie podmienok na výchovu a vzdelávanie žiakov zo SZP a rozvojové projekty pre žiakov zo SZP.**
- **Definícia sociálneho znevýhodnenia v školstve má za následok, že väčšina detí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením v základných školách nedostáva žiadnu pomoc na vyrovnávanie znevýhodnenia vyplývajúceho z ich slabej sociálnej situácie.**
- **Žiaci zo SZP majú štyrikrát vyššiu mieru opakovania ročníka oproti celkovej populácii žiakov základných škôl. Aj keď k viacnásobnému opakovaniu ročníka by malo dochádzať iba vo výnimočných prípadoch, v prípade žiakov zo SZP ide pravdepodobne o pomerne častý jav. Verejné výdavky na žiakov opakujúcich ročník predstavovali v školskom roku 2017/18 približne 19 miliónov eur.**
- **Žiaci z prostredia MRK sú nadmerne zastúpení v špeciálnom školstve (tvoria 63 % žiakov špeciálnych tried a 42 % žiakov špeciálnych škôl) čo predstavuje navýšenie výdavkov o 8,1 miliónov eur. V bežnom prúde sa významná časť žiakov z MRK vzdeláva oddelene od ostatných žiakov z majority.**
- **Až tretina žiakov v systéme PHN a viac ako tretina žiakov z prostredia MRK ukončuje povinnú školskú dochádzku bez dokončenej základnej školy. V celkovej populácii ide o menej ako 8 % žiakov.**
- **Po ukončení povinnej školskej dochádzky pokračuje vo vzdelávaní iba 61 % žiakov v systéme PHN a menej ako polovica žiakov z prostredia MRK. V celkovej populácii je to v priemere až 80 % žiakov.**
- **Podiel vysokoškolákov v systéme PHN je takmer 4-násobne nižší oproti celkovému podielu vysokoškolákov vo vekovej skupine 19 – 23 rokov. V prostredí MRK je účasť na vysokom školstve medzi mladými ľuďmi minimálna.**

3.1 Predprimárne vzdelávanie v materských školách

Účasť na kvalitnom predprimárnom vzdelávaní pozitívne ovplyvňuje neskoršie výsledky vo vzdelávaní, na trhu práce a v sociálnom systéme. V prípade znevýhodnených detí je vplyv ešte významnejší ako v prípade bežnej populácie (OECD, 2018a, OECD, 2017a, Bennet, 2012, Karoly a kol., 2005). Pozitívne dlhodobé vplyvy predprimárneho vzdelávania v materskej škole zahŕňajú nižšiu mieru opakovania ročníka, zvýšenie dĺžky školskej dochádzky, zlepšenie sociálneho a emocionálneho rozvoja a správania, či nižšiu mieru delikvencie a kriminality. Žiaci, ktorí navštevovali predškolské zariadenie, mali tiež relatívne vyššiu pravdepodobnosť dosiahnutia vyššieho vzdelania a zamestnania vo veku 33 rokov (Pianta a kol., 2009). Analýzy tiež naznačujú, že navštevovanie predškolského zariadenia má pozitívny súvis s výškou platu (Goodman a Sianesi, 2005). Pozitívne výsledky však závisia nielen od účasti na predprimárnom vzdelávaní ale aj od dĺžky účasti a kvality vzdelávacieho procesu (OECD, 2018a).

Systém a financovanie predprimárneho vzdelávania

Na Slovensku je predprimárne vzdelávanie nepovinné a na miesto v materskej škole neexistuje právny nárok, čo je v medzinárodnom porovnaní neštandardné nastavenie. Zároveň platí, že deti jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky v základnej škole majú pri prijímaní do materskej školy prednosť pred mladšími deťmi. Slovensko patrí spolu s Írskom, Talianskom a Rumunskom k posledným štyrom krajinám v EÚ, kde prístup k predprimárnemu vzdelávaniu nie je garantovaný, príp. účasť na ňom nie je povinná (Európska komisia/EACEA/Eurydice, 2017, 2018a). So zavedením povinného predprimárneho vzdelávania v materskej škole pre každé dieťa jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky v základnej škole (predškolák) sa počíta od roku 2020.[23]

V roku 2017 predstavovali verejné výdavky na predprimárne vzdelávanie viac ako 395 miliónov eur (0,47 % HDP). Najväčšiu časť (96 %) z toho tvorí financovanie prostredníctvom podielových daní. Zvyšok je rozdelený medzi normatívne financovanie štátnych špeciálnych materských škôl a príspevok štátu na výchovu a vzdelávanie detí, ktoré majú jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky vo výške 15 % životného minima. Do roku 2017 bol tento príspevok určený len na vzdelávanie predškolákov. V roku 2017 tak štát prispel sumou takmer 9 miliónov eur na vzdelávanie 54 tisíc predškolákov (164 eur na jedno dieťa). Od roku 2018 začal štát rovnakou sumou prispievať aj na vzdelávanie detí z rodín, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi (bez ohľadu na vek), spolu išlo o podporu vo výške 326 tisíc eur na 1988 detí. V medzinárodnom porovnaní sú výdavky na predprimárne vzdelávanie na Slovensku v pomere k HDP blízko priemeru EÚ, ale nižšie ako je priemer V3.

Vzdelávanie v materských školách je čiastočne spoplatnené. Obce, ako zriaďovatelia bežných materských škôl, si obdobne ako neštátni zriaďovatelia výšku príspevku na čiastočnú úhradu výdavkov za pobyt dieťaťa v materskej škole stanovujú ľubovoľne. V štátnych špeciálnych materských školách je limit na čiastočnú úhradu ohraničený stropom 7,5 % sumy životného minima. Dáta o výške poplatkov stanovených obcami nie sú na centrálnej úrovni dostupné. Z náhodne vybraných všeobecne záväzných nariadení obcí je však zrejmé, že rozdiely vo výške poplatkov sú obrovské a môžu sa pohybovať v intervale od 7 do 300 eur mesačne na jedno dieťa v materskej škole. V niektorých obciach je výška poplatku rôznorodá v závislosti od veku dieťaťa, jeho trvalého pobytu alebo obdobia školského roka.[24] S participáciou v predprimárnom vzdelávaní sú zároveň spojené aj ďalšie výdavky – napríklad na stravu, dobrovoľný mesačný triedny fond, školské pomôcky a mimoškolské aktivity. Tie sa odhadom pohybujú od 35 eur mesačne (RECI, 2017).

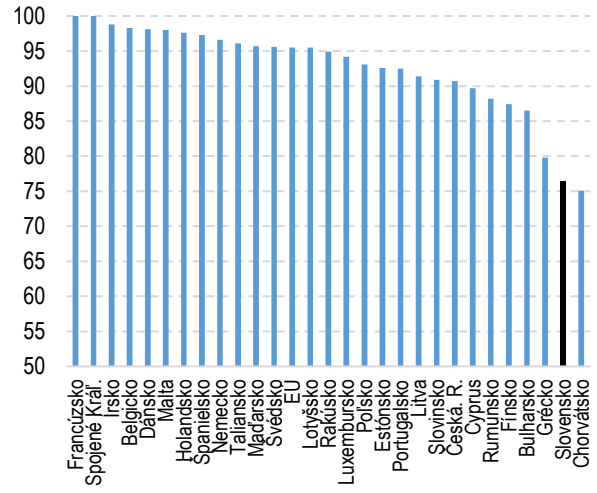
Zaškolenosť v materských školách

V roku 2016 malo Slovensko po Chorvátsku druhú najnižšiu mieru zaškolenosti detí vo veku od 4 rokov do veku začatia povinnej školskej dochádzky v EÚ (Graf 8).[25] Slovensko tak výrazne zaostáva v plnení cieľa dosiahnuť 95 %-nú zaškolenosť všetkých detí v tejto vekovej skupine, ktorý je stanovený pre členské štáty EÚ v rámci Stratégie 2020.[26] Alternatívne spôsoby merania zaškolenosti detí v MŠ sú opísané v Boxe 3.

Miera zaškolenosti detí vo veku 3-5 rokov v školskom roku 2017/18 dosahovala 75 %. Zaškolenosť detí žijúcich v domácnostiach, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, bola iba na úrovni 42 % (Tabuľka 5). To je výrazne menej oproti celkovému priemeru a naznačuje to, že miera zaškolenosti detí v materských školách na Slovensku úzko súvisí so sociálnym zázemím, v ktorom dieťa vyrastá.

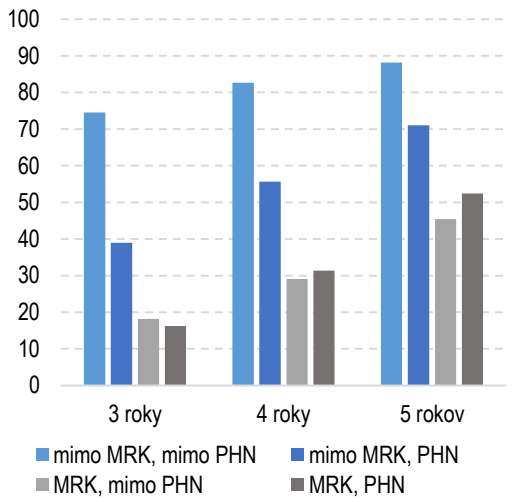
[23] https://www.minedu.sk/17786-sk/narodny-program-rozvoja-vychovy-a-vzdelavania/
[24] http://www.jarovce.sk/dokumenty/vzn/VZN_2014_4.pdf
http://www.bajerov.sk/--31-39-vzn-c12015-o-vyske-mesacneho-prispevku-na-ciastocnu-uhradu-nakladov-skol-a-skolskych-zariadeni
https://egov.presov.sk/Default.aspx?NavigationState=580:0:
http://www.dolnykubin.sk/download_file_f.php?id=348613
https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:r-8vK9SySEIJ:https://www.poltar.sk/modules/file_storage/download.php%3Ffile%3De08d90c5|85+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=sk
[25] Dôvodmi, pre ktoré má Slovensko pri obdobných výdavkoch nižšiu zaškolenosť, sa bude bližšie zaoberať záverečná správa.
[26] https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/eu-benchmarks

Graf 8: Zaškolenosť detí vo veku od 4 rokov do začatia povinnej školskej dochádzky, 2016 (%)

Zdroj: Eurostat

Graf 9: Zaškolenosť detí podľa veku, š.r. 2017/18 (%)

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, MV, ARK
Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

V prostredí MRK bola zaškolenosť ešte nižšia. Oproti majoritnej populácii dosahovala menej ako polovičné hodnoty. Obrovský rozdiel medzi deťmi z MRK a deťmi z prostredia mimo MRK existuje bez ohľadu na to, či dieťa je v systéme PHN alebo nie (Tabuľka 5). Administratívne dáta tak potvrdzujú doterajšie zistenia z medzinárodného prieskumu FRA, v ktorých sa zaškolenosť rómskych detí vo veku od 4 rokov do veku začatia povinnej školskej dochádzky pohybovala na obdobnej úrovni (34 %). Priemer deviatich skúmaných európskych krajín s početnou rómskou menšinou bol pritom na úrovni 54 % (FRA, 2016).

Tabuľka 5: Miera zaškolenosti detí vo veku 3 až 5 rokov v materských školách v š.r. 2017/18 (%)

	MRK	mimo MRK	Celkom
PHN	33,9	56,1	43,4
mimo PHN	30,3	81,8	78,0
Celkom	31,7	80,8	75,3

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, MV, ARK

Poznámka: Celková miera zaškolenosti je nižšia ako v údajoch Eurostatu kvôli zahrnutiu 3-ročných detí a použitiu odlišného odhadu populácie vo veku 3 až 5 rokov (Box 3). Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Rozdiely v miere zaškolenosti majoritnej populácie a populácie, ktorá je v systéme PHN alebo pochádza z prostredia MRK, sa s vekom zmenšujú, ale pretrvávajú aj rok pred začatím povinnej školskej dochádzky (Graf 9). Kým miera zaškolenosti vekom rastie vo všetkých štyroch sociálnych skupinách, v prípade detí pochádzajúcich z prostredia MRK je nárast podstatne rýchlejší. To naznačuje, že ak deti z MRK vôbec nastúpia do materskej školy, robia tak v priemere v neskoršom veku a ich predprimárne vzdelávanie v materskej škole trvá kratšie, ako predprimárne vzdelávanie ich sociálne lepšie situovaných rovesníkov a detí, ktoré sú v systéme PHN a mimo MRK.

Box 3: Výpočet miery zaškolenosti detí v materských školách

Vo všeobecnosti je miera zaškolenosti vypočítaná ako počet detí istej vekovej skupiny v MŠ na celkovom počte obyvateľov danej vekovej skupiny. V jednotlivých vykazovaniach sa však používajú rôzne metodiky pre prepočty ohľadom počtu detí v MŠ, veku, aj veľkosti celkovej populácie.

Pre účely medzinárodného vykazovania pre Eurostat a OECD pochádzajú údaje o celkovom počte obyvateľov zo ŠÚ SR a údaje o počte detí v MŠ z výkazov CVTI SR. K deťom zaškoleným v MŠ/ŠMŠ sa však pripočítavajú aj žiaci nultých ročníkov ZŠ a žiaci prípravných ročníkov ŠZŠ. Vek sa zohľadňuje ku 31.12.

MŠVVŠ SR zverejňuje Analýzu zaškolenosti detí v materských školách (MŠVVŠ SR, 2017). Údaje o celkovom počte obyvateľov pochádzajú opäť zo ŠÚ SR a údaje o počte detí v MŠ z výkazov CVTI SR. V tomto dokumente sa operuje s dvoma prepočtami zaškolenosti – tzv. čistou a hrubou mierou zaškolenosti. Čistá miera zaškolenosti je vypočítaná ako podiel detí danej vekovej kohorty v MŠ na celkovom počte obyvateľov toho istého veku. Hrubá miera zaškolenosti je vypočítaná ako celkový počet detí v MŠ (bez ohľadu na vek) na počte 3-5-ročných v populácii. V oboch prípadoch sa berie vek ku 31.12.

Pre potreby identifikovania detí v systéme PHN a z prostredia MRK je nevyhnutné použiť jednotkové údaje z Rezortného informačného systému (RIS) MŠVVŠ SR. Pri výpočtoch na základe údajov z RIS sa zohľadňuje vek ku 31.8., čo je v kontexte školských rokov, ktoré sa začínajú v septembri, relevantnejší prepočet. Pre porovnateľné populačné údaje sa zohľadňujú osoby zapísané v Registri fyzických osôb, pri ktorých je tiež možné zohľadniť vek ku 31.8. Miera zaškolenosti je vypočítaná ako počet detí v danom veku v MŠ/ŠMŠ na celkovom počte obyvateľov toho istého veku. Počet nezaškolených detí je vypočítaný ako rozdiel medzi celkovou populáciou danej vekovej kohorty a počtom detí v MŠ/ŠMŠ tej istej vekovej kohorty.

Nástroje na podporu predprimárneho vzdelávania sociálne znevýhodnených detí

Nástroje na podporu predprimárneho vzdelávania chudobných cielia predovšetkým deti žijúce v domácnostiach, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi a deti žijúce v domácnostiach, ktorých príjem nedosahuje hranicu životného minima. Podporné nástroje zahŕňajú odpustenie poplatkov za pobyt v materskej škole, dotácie na stravu a pre predškolákov aj dotácie na školské pomôcky (Tabuľka 6).[27] Poplatky za predprimárne vzdelávanie neuhrádzajú rodičia predškolákov, ani rodičia detí, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi. Na dotácie majú okrem detí v systéme PHN nárok aj deti z rodín, ktorých príjem za stanovené obdobie nedosahuje výšku životného minima a taktiež deti, ktoré navštevujú materské školy, v ktorých sa vzdeláva viac ako 50 % detí v systéme PHN (plošné dotácie). V súlade s novelou zákona o dotáciách schválenou 4.12.2018, sa od 1.1.2019 budú dotácie na stravu poskytovať na všetky deti, ktoré majú jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky.[28]

Tabuľka 6: Prehľad podpory pre deti v materských školách

	Pomoc v hmotnej núdzi	Príjem pod životným minimom	Ostatné deti*
3- a 4-ročné deti	MŠ bez poplatku obedy dotované	MŠ s poplatkom obedy dotované	MŠ s poplatkom obedy nedotované
5-ročné deti/predškoláci	MŠ bez poplatku obedy dotované pomôcky dotované	MŠ bez poplatku obedy dotované pomôcky dotované	MŠ bez poplatku obedy nedotované pomôcky nedotované

** Deti žijúce v rodinách, ktorých príjem je nad hranicou životného minima, majú obedy, a v prípade predškolákov aj pomôcky, dotované ak sú v materskej škole, kde sa vzdeláva viac ako polovica detí v systéme pomoci v hmotnej núdzi.*

Dotácie na stravu boli v roku 2017 vyplatené v priemere na 6 884 detí v materských školách za mesiac, čo predstavovalo 4,3 % všetkých detí v materských školách[29] a 37 % detí v materských školách ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením.[30] Individuálne dotácie na deti v systéme pomoci v hmotnej núdzi boli

[27] Dotácie na stravu a pomôcky sú hradené z rozpočtovej kapitoly ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny a prijímateľmi sú zriaďovatelia škôl.

[28] https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6996

[29] Podľa odhadu na základe dostupných dát, zhruba 98 % dotácií smerovalo do bežných materských škôl a zvyšných 2 % do špeciálnych materských škôl. Deti poberajúce dotácie v bežných materských školách tvorili 4 % všetkých detí bežných materských škôl a deti poberajúce dotácie v špeciálnych materských školách 7 % všetkých detí špeciálnych materských škôl. Zhruba 2 % bežných a 2 % špeciálnych materských škôl poberalo plošnú dotáciu.

[30] Podiel ohrozených detí v materských školách bol odhadnutý na základe miery ohrozenia chudobou alebo sociálnym vylúčením vo vekovej skupine 3 až 5 rokov v prieskume SILC z roku 2016 (18,2 %) a za predpokladu zaškolenosti ohrozených detí v tejto vekovej skupine na rovnakej úrovni ako v skupine detí v hmotnej núdzi (43,4 %, Tabuľka 5). Najnovšie údaje za rok 2017 na individualizovanej úrovni neboli do uzávierky priebežnej správy k dispozícii.

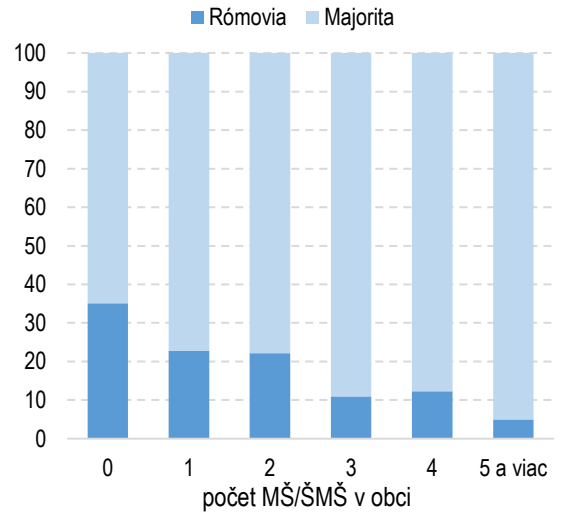
poskytnuté v priemere na 4 897 detí za mesiac. V prípade detí pod hranicou životného minima to bolo v priemere 992 individuálnych dotácií za mesiac. Na ďalších 996 detí boli poskytnuté plošné dotácie.[31] Dotácia má maximálnu výšku 1 euro, a to za každý deň, kedy sa dieťa zúčastnilo vzdelávacieho procesu v materskej škole. Poskytuje sa preddavkovo na každý kalendárny mesiac školského roka. Dotácie na školské pomôcky v materských školách nebolo možné z dostupných dát presne vyčísliť.[32] Táto dotácia je vo výške 33,2 eur na jeden školský rok a školám sa vypláca v dvoch splátkach v mesiacoch september a február. Od 1.1.2011, kedy vstúpil do platnosti zákon o dotáciách v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, nebola výška dotácií na stravu a školské pomôcky valorizovaná.

Napriek tomu, že na 5-ročné deti, resp. predškolákov z chudobných rodín je zacielená najintenzívnejšia podpora, ich zaškolenosť je stále výrazne nižšia ako detí z majoritnej populácie. To platí pre deti v systéme PHN bez ohľadu na ich príslušnosť k MRK, hoci v prostredí MRK je miera zaškolenosti ešte výrazne nižšia (Graf 9). Dôvodom môžu byť nevhodné podmienky nároku na nástroje podporujúce deti z chudobných rodín, nedostatočná výška podpory, ako aj existencia ďalších bariér.

Bariéry dostupnosti materských škôl pre deti z MRK

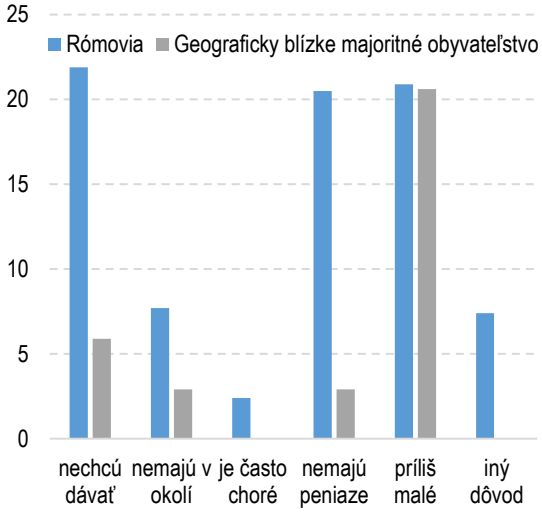
V obciach s koncentráciou rómskeho obyvateľstva sú materské školy menej dostupné. Obce, ktoré nemajú materskú školu, majú relatívne vysoký podiel rómskej populácie (Graf 10). Tieto obce predstavujú 18 % (198 obcí) zo všetkých obcí zaradených do Atlasu rómskych komunít (1 107 obcí) a žije v nich 6 % (24-tisíc) z celkovej rómskej populácie odhadnutej v Atlase (402-tisíc). Vzdialenosť najbližšej materskej školy sa pohybuje od 1 až po 20 km, v priemere ide o takmer 5 km.

Graf 10: Zloženie obyvateľov v obciach podľa počtu MŠ/ŠMŠ

Zdroj: IVP na základe údajov Atlasu rómskych komunít

Graf 11: Dôvody nenavštevovania materskej školy (%)

Zdroj: UNDP

Poznámka: Otázka bola položená iba tým respondentom ,ktorí uviedli, že ich dieťa nenavštevuje materskú školu. Súčet podielov je preto nižší ako 100 %.

Aj obce, ktoré materské školy majú, môžu byť pre obyvateľov segregovaných osídlení ťažko dostupné. Z 233 segregovaných osídlení je 49 takých, ktoré sú od najbližšej obce s materskou školou vzdialené 1,5 až 7 km. Na rozdiel od základnej školy, kde žiakom v prípade dochádzania z obce podľa trvalého pobytu do inej obce vzniká nárok na uhradenie cestovných nákladov, v prípade materských škôl takýto nárok vzhľadom na spôsob financovania materských škôl nevzniká. Preto platí, že aj v prípade, ak by medzi osídlením a materskou školou

[31] Údaje poskytnuté ÚPSVR.
[32] Podľa odhadu na základe dostupných dát, zhruba 5 % z 56 998 dotácií v roku 2017 smerovalo do materských škôl na predškolákov.

existovalo dopravné spojenie, podľa súčasných pravidiel by náklady na dopravu do materskej školy musela znášať rodina dieťaťa.

Rómski rodičia často čelia aj významným finančným a kultúrnym bariéram. Podľa prieskumu UNDP z roku 2010, spomedzi rómskych rodičov detí, ktoré nenavštevovali materskú školu, vyše 20 % uviedlo ako dôvod nedostatočné financie. Medzi respondentmi z geograficky blízkeho majoritného obyvateľstva to bolo menej ako 3 % (Graf 11) . Až 22 % rómskych rodičov uviedlo, že deti do materských škôl nechcú dávať a 21 % uviedlo, že deti považujú za príliš malé na to, aby ich do materskej školy zapísali (UNDP, 2012). Príčiny týchto postojov neboli ďalej hlbšie skúmané, ale možno sa domnievať, že súvisia aj s celkovou inkluzívnosťou prostredia materských škôl (Sobinkovičová a kol., 2014, Sobinkovičová a kol., 2015). V materských školách v roku 2014 pôsobili iba traja pedagogickí zamestnanci rómskej národnosti[33], učitelia neovládajú rómsky jazyk (Sobinkovičová, E. a kol., 2015) a chýba im podporný personál. V roku 2017 pôsobilo v 2 984 materských školách iba 158 asistentov, čo znamená, že v priemere mala asistenta učiteľa iba každá 19-ta materská škola.[34]

Kapacity materských škôl

Jedným z dôvodov nízkej zaškolenosti detí sú aj nedostatočné kapacity materských škôl. Voľná kapacita MŠ sa na úrovni Slovenskej republiky pohybuje medzi 7-12 tisíc miestami. Prepočet vychádza z údajov o celkových priestorových kapacitách MŠ určených na základe rozhodnutí regionálneho zdravotníctva (hygienická kapacita)[35] a zohľadňuje tiež maximálny počet detí na triedu, v závislosti od vekovej štruktúry detí v triede, stanovený v školskom zákone.[36] Horná hranica prepočtu zohľadňuje možnosť navýšiť počet detí v triede o tri z dôvodu záujmu zákonných zástupcov, dolná hranica s touto možnosťou nepočíta.[37]

Napriek dostupným kapacitám v školskom roku 2018/19 evidovali materské školy 12 502 žiadostí o prijatie dieťaťa, ktorým nebolo možné vyhovieť z kapacitných dôvodov. Tento stav je spôsobený neideálnou distribúciou voľných miest na úrovni obcí. Väčšina MŠ, ktoré evidovali žiadosti o prijatie nemala voľnú kapacitu a naopak väčšina MŠ, ktoré mali voľnú kapacitu žiadosti o prijatie neevidovali (Graf 12). Existujú aj MŠ, ktoré majú voľnú kapacitu[38] a zároveň evidujú nevybavené žiadosti o prijatie. Táto nezrovnalosť môže byť spôsobená napríklad chybami, ku ktorým mohlo dôjsť pri zbere údajov o priestorových kapacitách alebo pri zbere údajov o počte nevybavených žiadostí. Môžu vyplývať aj z charakteru priestoru MŠ[39] alebo z implementačných problémov týkajúcich sa napr. dostatočného počtu detí pre vytvorenie ďalšej triedy, resp. zamestnania ďalšieho pedagogického zamestnanca a iných. Tieto skutočnosti nebolo možné vo výpočtoch zohľadniť.[40]

---

[33] Podľa ostatného zberu o kvalifikovanosti pedagogických zamestnancov pôsobili v materských školách iba traja pedagogickí zamestnanci rómskej národnosti. https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https://www.minedu.sk/data/files/4173.xls (Tabuľka 6)

[34] Podľa údajov CVTI

[35] Podľa údajov CVTI v súlade s Vyhláškou MZ SR č. 527/2007 Z. z. o podrobnostiach o požiadavkách na zariadenia pre deti a mládež, § 3 ods. 2. Existuje 133 MŠ, ktoré majú elokované pracoviská/triedy a ktoré vypĺňajú jeden sumárny výkaz za „kmeňovú školu" aj elokované pracovisko/triedu. Tým pádom sa nedá rozlíšiť priestorová kapacita, počet tried ani počet detí „kmeňovej školy" od elokovaného pracoviska/triedy. Dolná hranica voľných kapacít predpokladá nulovú voľnú kapacitu v týchto 133 MŠ, horná hranica pracuje s kapacitou deklarovanou sumárne pre kmeňovú školu a elokované pracovisko.

[36] Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 28 ods. 9, 10 a 12

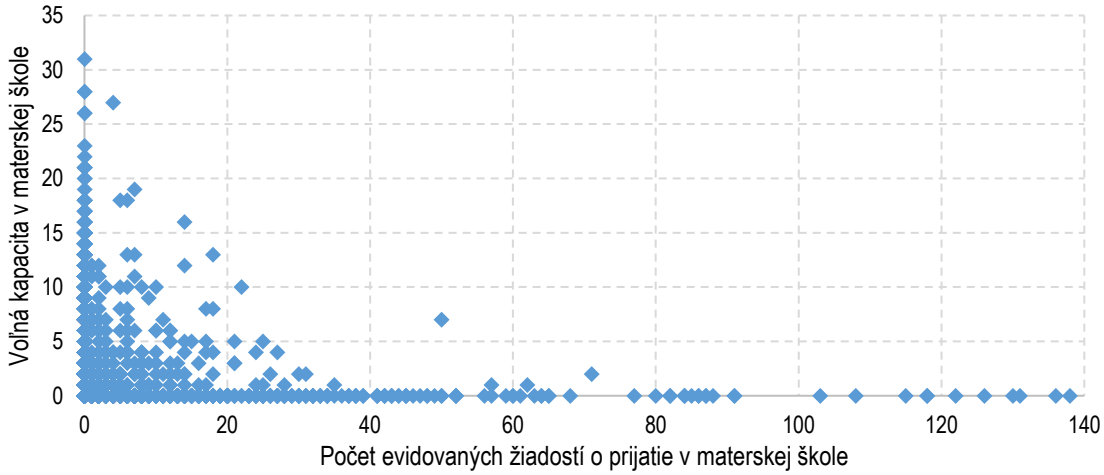
[37] Prepočet nezohľadňuje možnosť riaditeľov MŠ znižovať počet detí v triede o dve za každé začlenené dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (ŠVVP), ktorej uplatňovanie v praxi sa nedá predvídať. Nezohľadňuje sa tiež povinnosť maximálne dvoch začlenených detí na triedu, pretože výskyt a distribúciu detí so ŠVVP nemožno presne stanoviť (školský zákon, § 28 ods. 12). Nezohľadňuje sa ani ustanovenie o maximálnom počte detí v triedach tvorených výlučne deťmi zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP), ktorý je stanovený na 16 detí na triedu (vyhláška č. 322/2008 Z.z. o materských školách). Podľa súčasne platnej definície je dieťaťom zo SZP iba dieťa, ktorému boli diagnostikované ŠVVP vyplývajúce z jeho vývinu v SZP. Analýza údajov ukazuje, že v súčasnosti neexistuje MŠ, v ktorej by sa vzdelávali iba deti zo SZP. Pri ostatných MŠ, v ktorých sa vzdelávajú aj deti, ktoré nepochádzajú zo SZP predpokladáme, že sa možnosť vytvárania menších tried pre deti zo SZP nebude uplatňovať.

[38] Počíta sa s dolnou hranicou voľných kapacít.

[39] Napr. ak má MŠ 2 triedy a celkovú priestorovú kapacitu 40, implicitne sa predpokladá kapacita na triedu 20. Je však možné, že jedna trieda má kapacitu 10 a druhá 30, avšak školský zákon stanovuje maximálny počet detí v typickej triede na 21.Tým pádom môže byť do školy prijatých iba 10 + 21 = 31 detí.

[40] Voľná kapacita špeciálnych materských škôl sa pohybuje v rozmedzí 59-65 detí. Počet nevybavených žiadostí bol 48.

Graf 12: Voľná kapacita a počet žiadostí o prijatie v jednotlivých materských školách, 2018

Zdroj: IVP na základe údajov CVTI SR

Zo 130 miliónov eur alokovaných v programovom období 2014-2020 EŠIF na rozširovanie kapacít MŠ bolo k decembru 2018 zazmluvnených 68 % prostriedkov (približne 89 miliónov), vďaka ktorým bude vybudovaných približne 11 147 miest (Tabuľka 7).[41] V operačnom programe Ľudské zdroje, kde je vyčlenených 50 miliónov eur, bola zazmluvnená tvorba 4 216 nových miest v MŠ a v Integrovanom regionálnom operačnom programe, kde je vyčlenených takmer 80 miliónov eur, bolo zazmluvnených vytvorenie 6 931 miest v MŠ. Odhadovaný počet ďalších miest, ktoré by mohli byť potenciálne vytvorené zo zostávajúcich prostriedkov EŠIF je 5 619.

Tabuľka 7: Počet potenciálnych miest v materských školách zo zostávajúcich prostriedkov EŠIF

	OP Ľudské zdroje (MV SR)	Integrovaný regionálny operačný program (MPaRV SR)	Spolu
Alokácia (v mil. eur)	50,0	79,8	129,8
Zazmluvnené/schválené prostriedky (v mil. eur)	27,2	61,4	88,6
Počet plánovaných novovytvorených miest zo zazmluvnených prostriedkov	4 216	6 931	11 147
z toho počet miest, ktoré budú môcť byť obsadené práve 5-ročnými	1 143	2 281	3 338[42]
Odhadovaný počet ďalších potenciálnych miest	3 539	2 080	5 619
z toho počet potenciálnych miest, ktoré budú môcť byť obsadené práve 5-ročnými	1 060	623	1 682

Zdroj: IVP na základe údajov MPaRV SR a MV SR

Poznámka: Zdroje z OP Ľudské zdroje sú určené výlučne obciam s početnou príslušnosťou MRK. Zdroje z Integrovaného regionálneho operačného programu sú dostupné aj pre obce bez MRK.

Aj po využití zostávajúcich prostriedkov EŠIF na rozširovanie kapacít MŠ existuje riziko, že po zavedení povinnej predškolskej výchovy pre deti, ktoré majú rok pred nástupom na povinnú školskú dochádzku, kapacity materských škôl nebudú postačujúce.[43] Zaškolenosť 5-ročných detí v MŠ je v roku 2018 na úrovni

[41] Z týchto 11 147 miest je už podľa odhadov IVP 1 371 miest (12 %) využívaných.
[42] Súčet miest, ktoré teoreticky budú môcť byť obsadené práve 5-ročnými z OP ĽZ a IROP-u nie je totožný so stĺpcom „Spolu“, pretože v niektorých obciach sa vytvorili miesta z oboch OP.
[43] Prepočet vychádza z predpokladu, že zavedenie povinnej predškoslskej dochádzky pre 5-ročné deti by vzhľadom na celkovo nízku mieru zaškolenosti detí a vysoký počet nevybavených žiadostí nemalo viesť k nahrádzaniu mladších detí predškolákmi.

83 %, čo predstavuje 9 749 nezaškolených detí.[44] Prepočty ohľadom doterajšieho čerpania EŠIF naznačujú, že zo zazmluvnených miest by mohla byť práve nezaškolenými 5-ročnými obsadená približne tretina (spolu 3 338 miest, Tabuľka 7).[45] Po vybudovaní všetkých aktuálne zazmluvnených kapacít a zohľadnení voľných kapacít sa najvyšší počet nezaškolených 5-ročných detí očakáva v Trebišove (160 detí), Bratislave-Petržalke (108 detí), Bratislave-Ružinove (91 detí), Richnave (91 detí), Michalovciach (81 detí) a Podhoranoch (69 detí).[46]

Ak sa zohľadnia aj potenciálne miesta z ešte nezazmluvnených prostriedkov EŠIF a dolná hranica voľnej kapacity v MŠ (viď vyššie), tak zostane 3 221 nezaškolených 5-ročných detí, čo predstavuje zaškolenosť na úrovni 94,5 % (Tabuľka 8). V prípade zohľadnenia potenciálnych miest z ešte nezazmluvnených prostriedkov EŠIF a hornej hranice voľnej kapacity ide o 2 122 nezaškolených 5-ročných, čo predstavuje mieru zaškolenosti na úrovni 96,4 %.[47]

Tabuľka 8: Odhad miery zaškolenosti 5-ročných detí po zohľadnení navýšenia kapacít

	Dolná hranica počtu voľných kapacít	Horná hranica počtu voľných kapacít
Počet nezaškolených 5-ročných po vybudovaní všetkých aktuálne zazmluvnených kapacít z EŠIF-ov a zohľadnení voľných kapacít	4 904	3 805
Počet nezaškolených 5-ročných po vybudovaní všetkých aktuálne zazmluvnených kapacít, zohľadnení voľných kapacít a zohľadnení potenciálnych miest	3 221	2 122
Zaškolenosť 5-ročných po vybudovaní všetkých aktuálne zazmluvnených kapacít, zohľadnení voľných kapacít a zohľadnení potenciálnych miest (%)	**94,5**	**96,4**

Zdroj: IVP na základe údajov CVTI SR, MPaRV SR a MV SR

Po využití v súčasnosti zazmluvnených prostriedkov z EŠIF a zohľadnení voľných kapacít ostane 689 obcí, ktoré majú najviac tri nezaškolené 5-ročné deti, ale buď nemajú MŠ (226 obcí) alebo ich MŠ nemá voľnú kapacitu (463 obcí). Spolu ide o 1 066 nezaškolených 5-ročných.

3.2 Vzdelávanie sociálne znevýhodnených žiakov v základných školách

Socioekonomické zázemie má na Slovensku významný vplyv na výsledky žiakov. Až 16 % rozdielov vo výsledkoch z prírodných vied v medzinárodnom testovaní PISA (2015) možno pripísať rozdielom v socioekonomickom statuse[48] žiakov, čo je viac ako priemer krajín OECD (13 %) (OECD, 2018b). Rozdiel medzi 15-ročnými žiakmi s vysokým a nízkym socioekonomickým statusom bol na Slovensku až 101 bodov (oproti 88 bodom priemeru OECD), čo zodpovedá zhruba trom rokom školskej dochádzky. Zároveň výsledky medzinárodných testovaní čitateľskej (PIRLS) a matematickej gramotnosti (TIMSS) žiakov 4. ročníka naznačujú, že výkon žiakov so slabším socioekonomickým zázemím sa v čase zhoršuje. Oproti predchádzajúcemu cyklu testovaní (2011) dosiahli títo žiaci v oboch testovaniach (TIMSS 2015, PIRLS 2016) slabšie výsledky, pričom v testovaní čitateľskej

[44] Pre počet detí v MŠ sa zohľadňujú údaje z Rezortného informačného systému (RIS), ktoré obsahujú dátumy narodenia detí (a teda vek k 31.8.) a trvalý pobyt dieťaťa na úrovni obce. Pre počet detí v populácii sa zohľadňujú údaje z Registra fyzických osôb (RFO), odkiaľ sa dá čerpať vek k 31.8. a zároveň trvalý pobyt občanov.

[45] Doterajšie čerpanie ukazuje, že žiadatelia vytvárali aj vyšší počet nových miest, než je len počet nezaškolených 5-ročných v obci (napr. pre mladšie, príp. staršie nezaškolené deti, mohli zohľadňovať demografický vývoj a i.).

[46] Z týchto obcí, resp. mestských častí, má iba Bratislava-Petržalka zatiaľ zazmluvnenú tvorbu nových miest prostredníctvom IROP-u. Aj napriek tejto pomoci sa však dá očakávať 108 nezaškolených 5-ročných detí.

[47] Počet nezaškolených detí je pravdepodobne nadhodnotený o tie deti, ktoré žijú v obciach, ktoré nemajú MŠ a ani nebudujú MŠ. V týchto obciach sa automaticky predpokladá, že v súčasnosti nezaškolené deti budú nezaškolené aj po všetkých intervenciách. Je však pravdepodobné, že aspoň niektoré z týchto detí budú môcť dochádzať do najbližších MŠ s voľnou kapacitou. Celkovo sa jedná o 266 obcí so 607 nezaškolenými 5-ročnými.

[48] Socioekonomický status žiakov (ESCS index) bol vytvorený kombináciou premenných pracovného statusu rodičov, najvyššieho dosiahnutého vzdelania rodičov, majetku v domácnosti, vzdelávacích zdrojov v domácnosti a vlastníctva umeleckých predmetov. Index však nezohľadňuje nezamestnanosť rodiča ani etnickú príslušnosť žiaka. https://www.minedu.sk/data/att/11679.pdf

gramotnosti išlo dokonca o najnižší výkon spomedzi testovaných krajín.[49] V matematickej časti domáceho testovania piatakov (Testovanie 5) dosiahli žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia v roku 2017 o polovicu horšie výsledky ako bežná populácia.[50]

Systém a financovanie nástrojov na zníženie sociálneho znevýhodnenia

Žiak zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP) má nárok na úpravu podmienok, obsahu, foriem, metód a prístupov vo výchove a vzdelávaní (Box 4).[51] V systéme základného vzdelávania existujú dva nástroje zamerané špecificky na podporu žiakov zo SZP: nultý ročník a príspevok na skvalitnenie podmienok na výchovu a vzdelávanie (SZP príspevok). Obdobne ako v prostredí materských škôl, aj v prostredí základných škôl majú žiaci so slabším socioekonomickým zázemím nárok na dotácie na stravu a pomôcky hradené z rozpočtu ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny.[52]

Žiaci zo SZP sú priestorovo koncentrovaní. Zhruba tretina základných škôl (31 %) nemá ani jedného žiaka zo SZP. V ďalšej vyše tretine škôl (38 %) je podiel žiakov zo SZP nižší ako celoslovenský priemer (9,3 %). V zvyšnej tretine (31 %) je podiel SZP žiakov nadpriemerný. Zhruba 10 % škôl má viac ako 40 % žiakov zo SZP, pričom takmer všetky z nich sa nachádzajú v Banskobystrickom, Košickom a Prešovskom kraji.[53] **Podľa najlepších odhadov na základe dostupných dát 58 % žiakov zo SZP sú deti z MRK, a naopak 55 % detí z MRK je zaradených do kategórie SZP.[54]**

Na podporu vzdelávania žiakov zo SZP na základných školách bolo v roku 2017 vyčlenených približne 12,2 milióna eur, čo predstavuje 1,4 % z bežných výdavkov pre základné školy. Tieto prostriedky zahŕňajú výdavky na nultý ročník (4,8 milióna eur), príspevok na skvalitnenie podmienok na výchovu a vzdelávanie žiakov zo SZP (7,3 milióna eur) a rozvojové projekty pre žiakov zo SZP (49-tisíc eur).[55]

Box 4: Definícia sociálne znevýhodneného prostredia a identifikácia SZP žiakov v revízii

Žiakom zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP) je žiak žijúci v prostredí, ktoré vzhľadom na sociálne, rodinné, ekonomické a kultúrne podmienky nedostatočne podnecuje rozvoj jeho mentálnych, vôľových, emocionálnych vlastností, nepodporuje jeho socializáciu a neposkytuje mu dostatok primeraných podnetov pre rozvoj jeho osobnosti.[56] Špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby, ktoré žiakom vyplývajú z vývinu v SZP diagnostikujú zariadenia výchovného poradenstva a prevencie. V súlade s definíciou založenou na diagnostikovaní potrieb vyplývajúcich zo SZP tvorili žiaci zo SZP v školskom roku 2017/18 necelých 5 % (22 148) zo všetkých žiakov základných škôl (447 582) podľa dát Eduzberu.

[49] http://www.nucem.sk/documents/27/medzinarodne_merania/timss/publikacie/Prve_vysledky_Slovenska_v_studii_IEA_TIMSS_2015.pdf a http://www.nucem.sk/documents/27/medzinarodne_merania/pirls/publikacie/Prv%C3%A9_v%C3%BDsledky_Slovenska_v_%C5%A1t%C3%BAdii_IEA_PIRLS_2016.pdf

[50] Úspešnosť SZP žiakov na úrovni 26 % oproti 55 % vo zvyšku populácie. Do výpočtu boli započítané výsledky za kraje, v ktorých boli žiaci zo SZP štatisticky dostatočne významne zastúpení http://www.nucem.sk/documents//46/testovanie_5_2017/tlacova_sprava/Prilohy_1-5_k_tla%C4%8Dovej_spr%C3%A1ve_%E2%80%93_Testovanie_5-2017.pdf

[51] 245/2008 § 2 písm. i) a §144 ods. 3

[52] 544/2010

[53] Podľa údajov Eduzberu

[54] Podiel MRK v SZP a podiel SZP v MRK bol odhadnutý na základe dostupných dát. V školách, ktoré majú pokrytie SZP v RISe aspoň na úrovni 50 percent, bol použitý podiel MRK v SZP v existujúcej vzorke a aplikovaný na celkový počet žiakov SZP na danej škole. Tam kde je pokrytie nižšie ako 50 percent bol podiel MRK v SZP odhadnutý na základe predpovedanej hodnoty z regresnej analýzy vykonanej na vzorke škôl s vyšším ako 50 percentným pokrytím žiakov SZP v RISe. Podiel MRK v SZP bol odhadnutý použitím informácií o podiele MRK v škole, podiele detí v systéme PHN v škole a podiele MRK na žiakoch v systéme PHN.

[55] Vypočítané ako podiel zdrojov alokovaných na špecifické nástroje pre SZP žiakov na celkových normatívnych a nenormatívnych výdavkoch bežných základných škôl. Do výpočtu neboli zahrnuté spojené školy (Správa o hospodárení 2017, CVTI, Konečný upravený rozpočet regionálneho školstva 2017).

[56] 245/2008 § 2 písm. p)

Príspevok pre žiakov zo SZP sa vypláca aj na žiakov, ktorým síce SZP diagnostikované nebolo, avšak preukázali, že pochádzajú z rodín, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi. Spolu ich v školskom roku 2017/18 bolo 19 504, čo znamená, že podľa Eduzberu je počet žiakov, na ktorých školy poberajú príspevok spolu 41 652 alebo 9 % žiakov základných škôl. Toto je definícia SZP, s ktorou pracuje aj táto revízia.

Pri analýzach, ktoré používajú individualizované dáta o žiakoch z Rezortného informačného systému (RIS) ministerstva školstva, však túto definíciu nie je možné dostatočne uplatniť, pretože viaceré školy nevypĺňajú údaje o SZP statuse konkrétnych žiakov alebo ich vypĺňajú neúplne.[57] Výsledkom je, že celkový počet SZP žiakov ZŠ v RIS je o 26 % nižší ako celkový počet žiakov, na ktorých školy poberajú príspevok pre SZP v dátach Eduzberu.[58] V tomto prípade je za žiaka SZP v individualizovaných dátach považovaný žiak, ktorý je buď označený ako SZP, alebo ktorý žije v domácnosti, ktorá aspoň jeden mesiac v roku 2017 poberala pomoc v hmotnej núdzi. Takto definovaných žiakov SZP bolo v školskom roku 2017/18 spolu 60 037 (13 % žiakov základných škôl).

Tretím spôsobom, akým možno vyčísliť podiel sociálne znevýhodnených žiakov na školskej populácii, je na základe počtu žiakov benefitujúcich z dotácii na stravu a školské pomôcky. Dotácie poskytujú zriaďovateľom škôl úrady práce, sociálnych vecí a rodiny na základe počtu žiakov z rodín, ktorým sa poskytuje PHN, alebo s príjmom pod hranicou životného minima. V školách, kde je aspoň polovica žiakov v systéme PHN, je dotácia poskytnutá na všetkých žiakov. V roku 2017 bol celkový počet žiakov, na ktorých školy poberali dotácie v priemere 56 509 za mesiac, čo je 12 % žiakov základných škôl.[59]

Nultý ročník

Hlavným cieľom nultého ročníka je umožniť žiakom zo SZP, ktorí nie sú pripravení na absolvovanie prvého ročníka v základnej škole, aby dosiahli školskú spôsobilosť a mohli tak do prvého ročníka nastúpiť. Medzi podmienky zaradenia do nultého ročníka patrí vek 6 rokov, nedosiahnutie školskej spôsobilosti, odporúčanie od všeobecného lekára, odporúčanie od zariadenia výchovného poradenstva a prevencie a súhlas zákonného zástupcu. Nultý ročník sa považuje za prvý rok plnenia povinnej školskej dochádzky (PŠD) a obsah jeho vzdelávania si každá škola určuje sama s ohľadom na potreby jednotlivých žiakov.[60]

Mzdový normatív na žiaka nultého ročníka základnej školy je určený ako dvojnásobok normatívu na žiaka príslušnej základnej školy, čo v roku 2017 predstavovalo navýšenie v priemere o 1 344 eur za rok. Spolu išlo o výdavky vo výške 4,8 milióna eur na 3 585 žiakov. Výdavky sú navýšené najmä preto, lebo ide o triedy s menším počtom žiakov (min. 6 a max. 16 žiakov) v porovnaní s inými triedami na prvom stupni ZŠ (min. 11 a max. 25 žiakov).

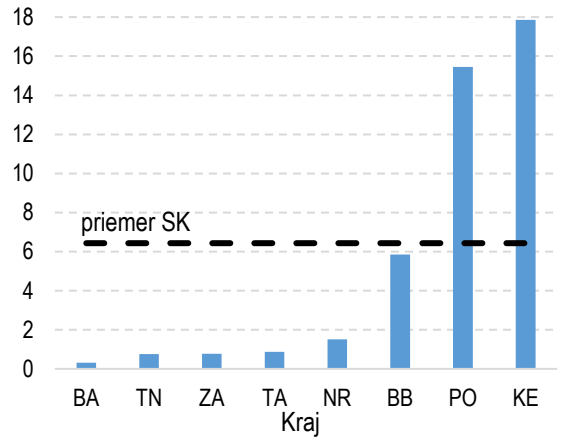
Nulté ročníky otvára takmer 10 % základných škôl, ktoré sú prevažne koncentrované na východe Slovenska. V školskom roku 2017/18 išlo o 281 tried, v ktorých sa vzdelávalo 3 585 žiakov. Priemerný počet žiakov v triede bol 13. Do nultého ročníka nastúpilo v školskom roku 2017/18 v priemere 6,4 % detí začínajúcich PŠD v bežných základných školách, avšak v Prešovskom kraji to bolo vyše 15 % a v Košickom skoro 18 % žiakov (Graf 13).

Existujú školy, ktoré síce vzdelávajú žiakov zo SZP, ale nulté ročníky zriadené nemajú. V školskom roku 2017/18 bolo spomedzi 173 škôl s viac ako ôsmimi prvákmi zo SZP (dolná hranica počtu žiakov pre otvorenie nultého ročníka) 51 takých, ktoré v predchádzajúcom školskom roku nultý ročník otvorený nemali. Naopak, 78 škôl nulté ročníky v školskom roku 2016/17 otvorilo, aj keď v nasledujúcom školskom roku sa u nich v prvom ročníku

[57] Od šk. roku 2018/19 budú údaje ohľadom SZP z RIS-u vstupovať do výkazov, na základe ktorých sa prerozdeľujú prostriedky na normatívne financovanie. Dá sa preto očakávať, že kvalita údajov ohľadom SZP stúpne.
[58] Zber údajov pre normatívne financovanie.
[59] Na rozdiel od SZP príspevku sa dotácie vyplácajú aj na integrovaných žiakov, žiakov špeciálnych tried a žiakov špeciálnych škôl.
[60] Obsah vzdelávania v nultých ročníkoch má vychádzať zo štátnych vzdelávacích programov (ŠVP) pre predprimárne vzdelávanie a ŠVP pre primárne vzdelávanie https://www.minedu.sk/data/files/6342_isvp_platne_od-1_9_2015.pdf

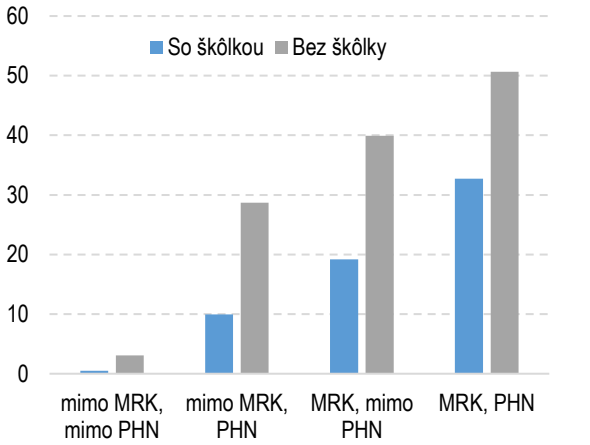
vzdelávalo menej ako osem žiakov zo SZP. Oba druhy škôl sú najviac zastúpené v krajoch s najväčšou koncentráciou žiakov zo SZP: Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom.

Graf 13: Podiel žiakov začínajúcich PŠD v nultom ročníku podľa kraja v š.r. 2017/18 (%)

Zdroj: ÚHP na základe údajov CVTI

Graf 14: Podiel detí začínajúcich PŠD v nultom ročníku v š.r. 2017/18 (%)

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR a ARK
Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Žiaci z MRK sú medzi žiakmi nultého ročníka zastúpení vo väčšej miere ako väčšinová populácia, a to aj po zohľadnení SZP. Podiel 6-ročných SZP žiakov z prostredia MRK, ktorí sú v nultom ročníku, je skoro dvojnásobný oproti podielu SZP žiakov z prostredia mimo MRK v rovnakej vekovej kategórii (Tabuľka 9). Podľa administratívnych údajov tvorili žiaci z MRK až 72 % všetkých žiakov nultého ročníka v školskom roku 2017/18.[61] Zo SZP pochádzalo 88 % žiakov, zvyšných 12 % SZP príznak v dátach vykázaný nemalo. Táto skutočnosť môže súvisieť aj s postojom riaditeľov, ktorí sa v dotazníkovom prieskume Štátnej školskej inšpekcie vyjadrili, že z ich skúsenosti môžu nultý ročník potrebovať aj žiaci, ktoré nie sú zo SZP, lebo aj tí môžu byť školsky nezrelí (Štátna školská inšpekcia, 2017).

Tabuľka 9: Podiel 6-ročných žiakov podľa príslušnosti k SZP a MRK, ktorí sú v 0. ročníku v š.r. 2017/18 (%)

	MRK	mimo MRK	Celkom
SZP	58,0	30,1	46,7
mimo SZP	10,9	0,4	0,8
Celkom	44,4	2,2	6,8

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, MV a ARK
Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK. Box 4 pre vysvetlenie identifikácie žiakov zo SZP v individualizovaných administratívnych údajoch.

Deti, ktoré absolvovali materskú školu aspoň jeden rok, navštevujú nultý ročník v oveľa menšej miere ako deti, ktoré materskú školu neabsolvovali. Platí to aj po zohľadnení príslušnosti detí k znevýhodneným skupinám na základe poberania PHN a príslušnosti k MRK (Graf 14). To naznačuje, že predprimárne vzdelávanie môže mať priaznivý vplyv na dosahovanie školskej spôsobilosti.

Zároveň však platí, že existuje skupina detí, ktorá napriek participácii na predškolskom vzdelávaní do nultého ročníka nastúpi. Celkovo 2,4 % detí, ktoré absolvovali škôlku nastúpilo v školskom roku 2017/18 do nultého ročníka. Medzi deťmi so sociálnym znevýhodnením to bol podstatne väčší podiel (Graf 14). Príčin navštevovania nultého ročníka deťmi, ktoré predškolské vzdelávanie absolvovali, môže byť viacero. Jedným z nich môže byť samotné trvanie predškolského vzdelávania a teda počet rokov, ktoré dieťa v predškolskom vzdelávaní

[61] Zistenia Štátnej školskej inšpekcie hovoria dokonca až o 91 % žiakoch z MRK. Údaje ŠŠI pochádzajú z elektronického dotazníka zaslaného riaditeľom škôl, ktoré prevádzkovali nultý ročník v školskom roku 2016-17 (Štátna školská inšpekcia, 2017).

strávilo.[62] Napríklad riaditelia základných škôl upozorňujú, že nultý ročník potrebujú niekedy aj deti, ktoré absolvovali iba rok predškolského vzdelávania (Štátna školská inšpekcia, 2017). Ako už bolo spomenuté, sociálne znevýhodnené deti nastupujú do škôlky v neskoršom veku a teda trávia v nej menej času (Graf 9).

Podľa prieskumu Štátnej školskej inšpekcie, až 95 % absolventov nultého ročníka pokračuje vo vzdelávaní v tej istej bežnej škole. Približne 3 % žiakov sa po absolvovaní nultého ročníka vzdeláva v integrácii[63] a 2 % žiakov v špeciálnych triedach[64] tej istej školy. Vo vzdelávaní na inej škole pokračuje zhruba 5 % žiakov, z toho 3 % na inej bežnej a 2 % na špeciálnej škole (Štátna školská inšpekcia, 2017).

Zaradenie do nultého ročníka v praxi znamená, že žiak po absolvovaní nultého ročníka zväčša pokračuje vo vzdelávaní v triede s obdobným zložením aj vo vyšších ročníkoch. Žiaci, ktorí v školskom roku 2016/17 absolvovali nultý ročník a vstúpili do prvého ročníka v školskom roku 2017/18, boli v triedach, kde v priemere 63 % ich spolužiakov tiež absolvovalo nultý ročník v predošlom školskom roku.[65] Pre porovnanie, žiaci, ktorí nastúpili rovno do prvého ročníka v škole, ktorá má nultý ročník, boli v triedach, kde v priemere iba 13 % ich spolužiakov absolvovalo nultý ročník. Dokonca aj žiaci zo SZP, ktorí nastúpili rovno do prvého ročníka, mali v priemere iba 23 % spolužiakov, ktorí absolvovali nultý ročník.[66] Tento jav môže súvisieť s rozdeľovaním žiakov do tried hneď pri nástupe do školy, a to buď podľa schopnosti alebo podľa sociálneho znevýhodnenia či etnicity.

Ročné výdavky na žiaka v nultom ročníku sú približne o 25 % (800 eur) vyššie ako výdavky na dieťa v materskej škole (celkovo takmer 2,7 miliónov eur v školskom roku 2017/18[67]) a nemusia vždy predstavovať efektívnu investíciu do vzdelania. Napriek pozitívnemu cieľu – umožniť dieťaťu, aby dosiahlo školskú zrelosť - môže nultý ročník v konečnom dôsledku prispieť k vyššej miere predčasného ukončovania školskej dochádzky. Nultý ročník sa totiž podľa zákona započítava do povinnej školskej dochádzky (PŠD). Navyše, je možné ho aj opakovať. Podiel žiakov, ktorí nultý ročník opakovali stúpol z 0,73 % (22 žiakov) v školskom roku 2009/10 na 2,3 % (80 žiakov) v školskom roku 2017/18. V praxi tak dochádza k prípadom, že žiak začne plniť tretí rok školskej dochádzky v 1. ročníku ako 8-ročný, a ak na prvom alebo druhom stupni ešte raz opakuje ročník, skončí PŠD ako 16-ročný v ôsmom ročníku základnej školy. **Možno predpokladať, že široko dostupná predškolská výchova má potenciál prispieť k lepšej pripravenosti detí zo SZP na prvý ročník základnej školy a znížiť tak výdavky spojené so vzdelávaním žiakov v nultých ročníkoch.**

Príspevok pre SZP

Príspevok pre žiakov zo SZP môžu základné školy[68] využiť na šesť rôznych účelov. Tie by sa dali zjednodušene kategorizovať ako materiálne (nákup didaktickej techniky a učebných pomôcok; nákup prostriedkov na zabránenie prenosu nákazy prenosného ochorenia) a nemateriálne (úhrada nákladov na asistenta učiteľa alebo

[62] Dostupné dáta nám tento údaj neumožňujú zohľadniť. Výkaz sa pýta na MŠ všeobecne, nie iba na rok pred nástupom do ZŠ. http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/zber-udajov/vykazy-typu-skol-msvvs-sr/skolmsvvs-sr-3-01.html?page_id=10015

[63] Pod pojmom integrácia sa myslí vzdelávanie žiakov s diagnostikovaným zdravotným znevýhodnením, intelektovým nadaním alebo začlenenie žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia v bežných triedach bežných základných škôl. Žiaci sa vzdelávajú podľa individuálneho vzdelávacieho programu, ktorý vychádza buď z bežného štátneho vzdelávacieho programu alebo zo štátneho vzdelávacieho programu pre daný typ zdravotného postihnutia alebo intelektového nadania.

[64] V špeciálnych triedach bežných základných škôl, oddelene od ostatných žiakov danej bežnej školy, sa môžu vzdelávať žiaci s diagnostikovaným zdravotným znevýhodnením alebo intelektovým nadaním. Žiaci sa vzdelávajú podľa vzdelávacieho programu pre daný typ zdravotného znevýhodnenia alebo nadania.

[65] Do tohto výpočtu boli zahrnutí iba tí žiaci, ktorí zostali v tej istej škole, v ktorej absolvovali nultý ročník a iba tie školy, ktoré mali v prvom ročníku aspoň dve triedy (aby oddeľovanie absolventov nultého ročníka od ostatných prvákov bolo v princípe možné). Spomedzi absolventov nultého ročníka, ktorí nastúpili do prvého ročníka v š.r. 2017/18 iba 9 % bolo v škole, ktorá má v prvom ročníku iba jednu triedu.

[66] Tieto čísla sú pravdepodobne mierne podhodnotené, keďže v RIS MŠVVŠ zo školského roku 2016-17 je možné identifikovať iba 85 % žiakov nultého ročníka, v porovnaní s dátami z Eduzberu.

[67] Vypočítané ako rozdiel ročných výdavkov na žiakov nultého ročníka a ročných výdavkov na totožný počet detí v materskej škole, za predpokladu, že by žiaci namiesto vzdelávania sa v nultom ročníku navštevovali o rok dlhšie materskú školu.

[68] 8-ročné gymnázia, na ktorých sa prvé štyri roky vzdelávajú žiaci, ktorí by za iných okolností navštevovali 6. až 9.ročník základnej školy, nemajú nárok na SZP príspevok, a teda na podporu vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia.

sociálneho pedagóga[69]; príplatok za prácu so žiakmi zo SZP; výchova a vzdelávanie žiakov v špecializovaných triedach; financovanie účasti žiakov na vzdelávacích aktivitách).

V roku 2017 predstavovali výdavky na SZP príspevok sumu 7,3 miliónov eur. Výška príspevku na jedného žiaka bola stanovená na 260 eur. Príspevok bol vyplatený na 28 236 žiakov. Z celkových výdavkov bolo 53 % (3,9 miliónov eur) využitých na osobné náklady a 47 % (3,3 miliónov eur) na prevádzku školy.[70] Počet žiakov, na ktorých sa príspevok vypláca, klesol zo 65 721 žiakov v septembri 2009 (15,3 % žiakov bežných a špeciálnych základných škôl) na 41 652 žiakov v septembri 2017 (9,3 % žiakov základných škôl[71]) (Box 5). Suma alokovaná na príspevok sa v rokoch 2011-2017 pohybovala medzi 4,9 až 7,3 miliónmi eur. Výška príspevku postupne rástla z 90 na 260 eur.[72]

Za súčasného nastavenia nie je možné povedať, či je využívanie SZP príspevku efektívne. Príspevok je určený na skvalitnenie podmienok výchovy a vzdelávania žiakov zo SZP, avšak nikde nie je bližšie definované čo sa rozumie pod skvalitnením podmienok. Využívanie príspevku sa viaže iba na dva výstupové ciele: použiť aspoň 50 % príspevku na asistenta učiteľa alebo sociálneho pedagóga, ak škola vzdeláva viac ako 85 žiakov zo SZP a vyplatiť učiteľovi príplatok, ak ten vyučuje v triede, kde je najmenej 30 % integrovaných žiakov.[73] Ďalším z možných výstupov financovaných zo SZP príspevku je špecializovaná trieda.

Na podporných pracovníkov (asistenta učiteľa a sociálneho pedagóga) financovaných zo SZP príspevku pripadá v priemere 120 žiakov zo SZP. Vďaka SZP príspevku pôsobilo na školách 260 asistentov učiteľa a 78 sociálnych pedagógov. V rokoch 2011-17 sa počet asistentov pohyboval medzi 260 a 349. Počet sociálnych pedagógov sa medzi rokmi 2016 a 2017, kedy sa umožnilo ich financovanie zo SZP príspevku, zvýšil viac ako trojnásobne z 23 na 78 sociálnych pedagógov.[74] Štruktúra dát neumožňuje určiť koľko príplatkov a v akej výške bolo vyplatených učiteľom za výučbu v triedach s integrovanými žiakmi.

Špecializovanú triedu má zriadenú 25 škôl. Ide o 31 tried s 241 žiakmi. Priemerná veľkosť triedy je 8 žiakov.[75] Špecializovaná trieda je určená pre žiakov, ktorí nemajú predpoklad úspešne zvládnuť obsah vzdelávania príslušného ročníka na účely kompenzácie chýbajúceho obsahu vzdelávania.[76] Žiaci sa v nej môžu vzdelávať maximálne jeden rok.[77] Pre školy sa však nejaví byť atraktívnym riešením. Jedným z dôvodov môže byť aj fakt, že vzhľadom na nízky počet žiakov (min. 4 a max. 8 žiaci) sa jedná o relatívne drahý nástroj a výška SZP príspevku (260 eur) nemusí byť postačujúca na pokrytie výdavkov spojených s fungovaním špecializovanej triedy. Pre porovnanie, normatív na žiaka nultého ročníka (3 585 eur) je o 83 % vyšší ako suma normatívu a príspevku na žiaka špecializovanej triedy (1 955 eur). V triede nultého ročníka je pritom dovolené vzdelávať dvojnásobný počet žiakov (8 až 16).

Podmienky nároku na SZP príspevok sa za poslednú dobu viackrát zmenili (Box 5). Výsledkom aktuálnej definície SZP je, že väčšina ohrozených detí v základnom školstve nedostáva žiadnu pomoc na vyrovnávanie znevýhodnenia vyplývajúceho z ich slabej sociálnej situácie. Podľa údajov zisťovania o príjmoch a životných podmienkach domácností (EU SILC) z roku 2017 je na Slovensku chudobou alebo sociálnym vylúčením ohrozených zhruba 24 % detí vo veku 6 až 15 rokov (definícia ohrozenia je uvedená v Boxe 1). V základnom školstve je teda zhruba 107-tisíc ohrozených detí. Za predpokladu, že z uvedených 41 652

[69] Úlohou asistenta učiteľa je pomáhať žiakom prekonávať bariéry plynúce z ich znevýhodnenia. Sociálny pedagóg poskytuje žiakom v rámci výchovno-vzdelávacieho procesu sociálnu pomoc.
[70] https://www.minedu.sk/data/att/13445.pdf
[71] SZP príspevok sa prestal poskytovať na integrovaných žiakov základných škôl, na žiakov špeciálnych tried a na žiakov špeciálnych škôl od roku 2016 (Box 5).
[72] Správy o hospodárení https://www.minedu.sk/sprava-o-hospodareni/
[73] 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení, § 4e.
[74] RIS, ide o prepočítané počty na základe úväzkov.
[75] Podľa údajov CVTI
[76] Špecializované triedy treba odlišovať od špeciálnych tried (a špeciálnych škôl), ktoré sú určené pre žiakov so zdravotným znevýhodnením vrátane detí s diagnostikovaným mentálnym postihnutím (podkapitola 3.6).
[77] 245/2008 § 29 ods. 11 Žiaka do špecializovanej triedy zaraďuje riaditeľ školy na návrh triedneho učiteľa po vyjadrení výchovného poradcu a s informovaným súhlasom zákonného zástupcu žiaka.

žiakov, na ktorých školy poberajú príspevok pre SZP, sú všetci ohrození, je pokrytie chudobných žiakov v rámci príspevku SZP na úrovni 39 %.

Box 5: Zmeny v podmienkach nároku na SZP príspevok

Pre účely poskytovania SZP príspevku sa od roku 2009 do roku 2016 používala kvantitatívna definícia SZP spojená s príjmovým statusom rodiny. SZP príspevok bol vyplácaný všetkým školám (bežným aj špeciálnym) na žiakov, na ktorých školy poberali dotácie na stravu a pomôcky. Na tie vznikal nárok z titulu poberania pomoci v hmotnej núdzi alebo výšky príjmu pod hranicou životného minima. Tieto dva indikátory preto boli de facto kritériami pre vyplatenie SZP príspevku.

K zmene došlo v septembri 2016, keď sa ustanovilo, že SZP príspevok sa bude poskytovať iba žiakom, ktorí majú diagnostikované vzdelávacie potreby vyplývajúce z vývinu v SZP. Cieľom takejto úpravy bolo zamedziť zamieňaniu špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb vyplývajúcich zo zdravotného znevýhodnenia, ktoré je určujúce pre zaradenie žiaka do špeciálnej školy alebo triedy, so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami vyplývajúcimi zo sociálne znevýhodneného prostredia. Zároveň sa príspevok prestal poskytovať špeciálnym školám a bežným školám na integrovaných žiakov a na žiakov v špeciálnych triedach. Okrem využívania príspevku na asistenta učiteľa sa zaviedla možnosť využiť príspevok aj na zafinancovanie sociálneho pedagóga. V súvislosti s asistentmi učiteľa bola znížená hranica povinnosti využitia aspoň 50 % príspevku na asistentov zo 100 na 85 žiakov zo SZP v škole.

Táto zmena však priniesla významný pokles v počte žiakov zo SZP o 35 626 (z 57 207 žiakov v septembri 2016 na 21 581 žiakov v septembri 2017), čo bol väčší pokles, ako bol počet poberateľov príspevku v špeciálnych školách a špeciálnych triedach.[78] Dôvodom boli najmä nedostatočné kapacity poradenských zariadení, ktoré nestíhali žiakov posudzovať (CVEK, 2018). Došlo však k zvýšeniu výšky príspevku zo 109 na 260 eur. A tak, i keď sa pokrytie chudobných žiakov v rámci príspevku znížilo, celková suma alokovaná na podporu žiakov sa v priemere za kalendárny rok zvýšila zo 4,9 na 7,3 miliónov eur.

V reakcii na problémy s diagnostikovaním potrieb začalo od septembra 2017 platiť prechodné ustanovenie, ktoré povoľuje súbeh nárokovania si príspevku z titulu diagnostiky ako aj z titulu poberania pomoci v hmotnej núdzi.[79] Počet žiakov na ktorých bol poskytovaný SZP príspevok tak po uplatnení tohto opatrenia dosiahol úroveň 41 652.

Dotácie na stravu a pomôcky

Podobne ako deti v materských školách, aj žiaci na základných školách majú nárok na dotácie na stravu a pomôcky, ak pochádzajú z rodín, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, alebo ktorých príjem nedosahuje hranicu životného minima. Podmienky na vyplatenie dotácií ako aj ich výška sú totožné s materskými školami. V súlade s novelou zákona o dotáciách schválenou 4.12.2018, sa od 1.9.2019 budú dotácie na stravu poskytovať na všetkých žiakov základných škôl.[80]

Dotácie na stravu boli v roku 2017 vyplatené v priemere na 56 509 žiakov základných škôl za mesiac, čo predstavovalo 12 % všetkých žiakov a menej ako polovicu (48 %) žiakov ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením. Na 43 819 žiakov v systéme pomoci v hmotnej núdzi a 3 550 žiakov pod hranicou životného minima poberali školy individuálne dotácie. Na ďalších 9 139 detí poberali školy plošnú dotáciu.[81] Podľa odhadu na základe dostupných dát, zhruba 87 % dotácií smerovalo do bežných základných škôl a zvyšných 13 %

[78] V prepočte na kalendárne roky išlo o pokles z 45 183 žiakov v roku 2016 na 28 236 žiakov v roku 2017.
Správa o hospodárení 2016, 2017
[79] 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení, § 9f ods. 3.
[80] https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6996
[81] Údaje poskytnuté ÚPSVR.

do špeciálnych základných škôl. Bežné základné školy poberali dotácie na 11 % všetkých žiakov bežných základných škôl a špeciálne základne školy na 37 % všetkých žiakov špeciálnych základných škôl.[82] Zhruba 6 % bežných a 16 % špeciálnych základných škôl poberalo plošnú dotáciu. Dotácie na školské pomôcky poberali školy v roku 2017 v priemere na 56 998 detí za mesiac. Toto číslo zahŕňa aj predškolákov v materských školách.

Jazyková podpora

Podľa dostupných prepočtov, viac ako polovicu (58 %) žiakov zo SZP tvoria žiaci z MRK.[83] Pritom iba jedna tretina Rómov považuje slovenčinu za svoj materinský jazyk. Ostatní Rómovia pochádzajú z bi- alebo tri-lingválneho prostredia (slovenčina, rómčina a maďarčina) alebo doma po slovensky vôbec nehovoria (UNDP, 2012, Kiššová, 2017). Preto možno predpokladať, že istá časť detí z MRK, ktorá nenavštevovala materskú školu, prichádza so slovenčinou prvýkrát do kontaktu pri nástupe na povinnú školskú dochádzku.

Dáta z testovania PISA ukazujú, že žiaci, ktorí doma hovoria iným jazykom ako tým, ktorí používajú v škole, majú väčšiu pravdepodobnosť, že budú mať slabé vzdelávacie výsledky. Táto pravdepodobnosť je vyššia v Slovenskej republike ako v iných krajinách OECD, a to aj po zohľadnení socioekonomických charakteristík študentov (OECD, 2016).

Napriek tomu neexistuje na Slovensku žiaden systém jazykovej podpory, v rámci ktorého by mohla byť slovenčina vyučovaná ako podporný jazyk. Pokiaľ ide o vzdelávanie v rómskom jazyku, v školskom roku 2017/18 existovali na Slovensku dve školy s vyučovaním rómskeho jazyka, na ktorých sa vzdelávalo 216 žiakov. Od roku 2018 tento typ škôl (základné školy, ktoré učia jazyk národnostnej menšiny) dostáva navýšený normatív zodpovedajúci 104 % bežného normatívu. Školy s vyučovacím jazykom rómskym na Slovensku neexistujú.

3.3 Opakovanie ročníka a povinná školská dochádzka

V školskom roku 2017/18 celkovo 11 314 žiakov základných škôl opakovalo ročník, čo predstavuje 2,6 % všetkých žiakov bežného prúdu a v relatívnom vyjadrení skoro štvrtinový nárast oproti školskému roku 2003/04.[84] Žiak opakuje ročník, ak bol na konci druhého polroka hodnotený stupňom prospechu nedostatočný alebo dosiahol neuspokojivé výsledky z viac ako dvoch povinných vyučovacích predmetov.[85] Žiak môže opakovať ročník len raz, vo výnimočných prípadoch, ak je to v prospech žiaka, aj viackrát.[86] V podiele opakujúcich žiakov vyčnieva Košický kraj (6,3 %) a za ním nasledujú Prešovský kraj (3,9 %) a Banskobystrický kraj (3,5 %). Tieto tri kraje sú tiež spolu zodpovedné za 107 % nárastu za uvedené obdobie od školského roku 2003/04, keďže podiel prepadajúcich žiakov v ostatných krajoch za rovnaké obdobie klesol.

Verejné výdavky na žiakov opakujúcich ročník predstavovali v školskom roku 2017/18 okolo 19 miliónov eur.[87] Keďže opakovanie ročníka sa započítava do plnenia povinnej školskej dochádzky, nejde o výdavky navyše. Platí, že o koľko viac žiak ročník opakuje, o toľko skôr povinnú školskú dochádzku ukončí. Práve toto je však problémom, pretože opakovanie ročníka týmto spôsobom znižuje pravdepodobnosť, že žiak bude pokračovať vo vzdelávaní na strednej škole. Skúsenosti zo zahraničia tiež poukazujú na to, že opakovanie ročníka sa nejaví byť účinným pri zlepšovaní vzdelávacích výsledkov žiakov, pôsobí stigamtizujúco a podkopáva sebadôveru žiakov (OECD, 2007).

Žiaci z prostredia MRK zaznamenávajú oveľa vyššiu mieru opakovania ročníka ako zvyšok populácie bez ohľadu na to, či sú zo SZP alebo nie. V oboch prípadoch prepadáva zhruba každý siedmy žiak z MRK

[82] Nadmernému zastúpeniu sociálne znevýhodnených žiakov v špeciálnom školstve sa venuje podkapitola 3.6.
[83] Pre metodiku výpočtu viď poznámku č. 54.
[84] Podľa údajov CVTI
[85] 245/2008 Z.z. školský zákon, § 55 ods. 20
[86] Metodický pokyn č. 22/2011 na hodnotenie žiakov základnej školy https://www.minedu.sk/metodicky-pokyn-c-222011-na-hodnotenie-ziakov-zakladnej-skoly/
[87] Vypočítané ako súčin normatívu na bežného žiaka ZŠ (1 695 eur) a počtu žiakov opakujúcich ročník (11 314).

(Tabuľka 10). Žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia majú osemkrát vyššiu mieru opakovania ročníka ako žiaci, ktorí nie sú zo SZP.

Tabuľka 10: Podiel žiakov podľa príslušnosti k SZP a MRK, ktorí opakovali ročník v š. r. 2017/18 (%)

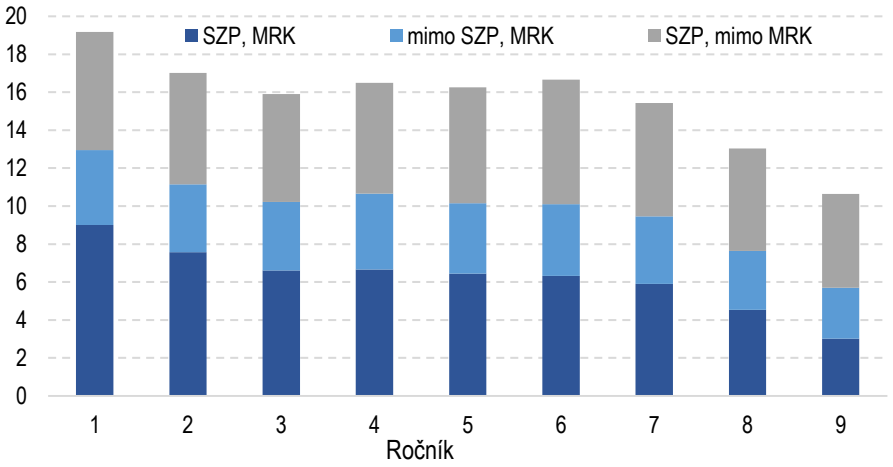
	MRK	mimo MRK	Celkom
SZP	14,9	8,8	12,0
mimo SZP	13,7	1,0	1,5
Celkom	14,5	1,5	2,8

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK

Poznámka: Zahŕňa iba žiakov v rámci bežného prúdu. Mierna odchýlka celkovej miery prepadávania oproti údajom CVTI je spôsobená použitím odlišných dát z rezortného informačného systému ministerstva školstva. Box 2 pre definíciu MRK. Box 4 pre vysvetelenie identifikácie žiakov zo SZP v individualizovaných administratívnych údajoch.

Nezanedbateľný podiel žiakov zo znevýhodnených skupín opakuje ročník viackrát, čo znamená, že viacnásobné opakovanie nie je výnimočným javom. Hoci viacnásobné opakovanie nie je možné sledovať v dostupných dátach priamo, vyplýva z klesajúceho podielu žiakov zo znevýhodnených skupín vo vyšších ročníkoch druhého stupňa základných škôl. Kým v šiestom ročníku v rámci bežného prúdu bolo v školskom roku 2017/18 okolo 16,7 % žiakov zo SZP alebo z prostredia MRK, v deviatom ročníku to bolo už iba 10,6 % (Graf 15). Podiel žiakov, ktorí sú zo SZP a zároveň z prostredia MRK bol o viac ako polovicu nižší v deviatom ako v šiestom ročníku.[88] Značný podiel znevýhodnených žiakov zjavne končí PŠD v šiestom a siedmom ročníku, čo znamená, že aj pri zohľadnení dopadu nultého ročníka museli opakovať ročník základnej školy dva alebo trikrát.

Graf 15: Podiel znevýhodnených skupín na všetkých žiakoch podľa ročníka ZŠ v š.r. 2017/18 (%)

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK

Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK. Box 4 pre vysvetelenie identifikácie žiakov zo SZP v individualizovaných administratívnych údajoch.

Dopad sociálneho zázemia na mieru opakovania na Slovensku patrí k najvyšším v rámci vyspelých krajín. Z medzinárodného testovania PISA vyplýva, že Slovensko je po Španielsku druhou krajinou, v ktorej sociálne zázemie najviac vplýva na mieru opakovania ročníka aj po zohľadnení výsledkov v testovaní. Na otázku, či žiak niekedy v minulosti opakoval ročník, 6,5 % respondentov na Slovensku uviedlo, že ročník opakovalo aspoň raz, čo je menej ako priemer krajín OECD (11,3 %). V skupine žiakov so socioekonomicky slabším zázemím však takto odpovedalo až 19,5 %.[89]

[88] Pokles medzi prvým a tretím ročníkom možno čiastočne pripísať vyčleňovaniu niektorých žiakov z uvedených skupín do špeciálneho školstva (podkapitola 3.6 a Graf 20). Odchod žiakov z bežného do špeciálneho školstva ovplyvňuje klesanie počtu žiakov z prostredia SZP alebo MRK vo vyšších ročníkoch iba minimálne, keďže podľa údajov CVTI, v školskom roku 2016/17 iba 0,1 % všetkých žiakov druhého stupňa základných škôl prestúpilo na špeciálne školy.

[89] PISA (2015). Table B1.6 - Results (tables): Socio-economic status, student performance and students' attitudes towards science. https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2015-results-volume-i/results-tables-socio-economic-status-student-performance-and-students-attitudes-towards-science_9789264266490-table124-en

Povinná školská dochádzka je na Slovensku desaťročná a trvá najviac do konca školského roka, v ktorom žiak dovŕši 16. rok veku.[90] Takéto nastavenie možno pokladať za európsky štandard. Priemerná dĺžka trvania PŠD v členských štátoch EÚ je takmer 11 rokov, pričom v 16-tich krajinách trvá 10 a menej rokov, v 12-tich krajinách 11 a viac rokov.[91]

Pri typickej vzdelávacej ceste žiak ukončí PŠD po absolvovaní prvého ročníka strednej školy, prípadne piateho ročníka osem-ročného gymnázia alebo konzervatória. Absolventi nultého ročníka ako aj žiaci, ktorí opakovali ročník, však PŠD končia v skoršom ročníku, nemusia základnú školu dokončiť a tým pádom ani pokračovať vo vzdelávaní na strednej škole.

Podiel detí, ktoré dovŕšili 16. rok veku v nižšom ako 9. ročníku a teda ukončili PŠD bez ukončeného základného vzdelania, je mnohonásobne vyšší v sociálne znevýhodnených skupinách ako vo zvyšku populácie. V školskom roku 2017/18 takto ukončila PŠD tretina detí v systéme PHN a viac ako tretina detí z prostredia MRK (Tabuľka 11). V celkovej populácii tejto vekovej skupiny to bolo menej ako 8 %.

Tabuľka 11: Podiel detí, ktoré dovŕšili 16. rok veku v školskom roku 2017/18 v nižšom ako 9. ročníku (%)

	MRK	mimo MRK	Celkom
PHN	40,7	23,0	32,6
mimo PHN	33,5	2,8	4,7
Celkom	37,2	3,9	7,8

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, MV, ARK

Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Ľudia bez nižšieho stredného vzdelania patria medzi osoby s najvyššou mierou nezamestnanosti. Kým v populácii osôb s neukončeným nižším stredným vzdelaním bol nezamestnaný takmer každý druhý jednotlivec (45 %), v populácii osôb s ukončeným nižším stredným vzdelaním išlo o každého tretieho jednotlivca (31 %).[92]

3.4 Vzdelávanie sociálne znevýhodnených žiakov po ukončení povinnej školskej dochádzky

Podiel 16-ročných žiakov, ktorí po ukončení PŠD zostávajú vo vzdelávacom systéme, je podstatne nižší medzi žiakmi z rodín, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi a žiakmi z prostredia MRK ako medzi ostatnými žiakmi. Kým v priemere 80 % žiakov pokračuje v štúdiu po ukončení PŠD, medzi žiakmi v systéme PHN je to iba 61 % a medzi žiakmi z prostredia MRK dokonca menej ako polovica (Tabuľka 12). Medzi pravdepodobné dôvody patria obmedzené možnosti pokračovať vo vzdelávaní bez ukončenej základnej školy, a absencia mentorských a tútorských programov, ktoré by pomáhali znevýhodneným žiakom pri prechode zo základnej na strednú školu.[93] Medzi Rómami sú ako najčastejšie uvádzané dôvody pre nepokračovanie v štúdiu na strednej škole nedostatok záujmu a motivácie spolu so zlými vzdelávacími výsledkami. Druhým najčastejšie citovaným dôvodom je nedostatok peňazí na pokrytie potrebných výdavkov (UNDP, 2012).

Vyššia miera opakovania ročníka podľa dát PISA v porovnaní s dátami CVTI je spôsobená odlišnou metodikou pre zisťovanie tohto údaju. Kým v testovaní PISA sa žiakov pýtajú, či už niekedy v minulosti opakovali ročník, CVTI zisťuje mieru opakovania ročníka iba v danom školskom roku, resp. ročníku.

[90] Ak žiak skončí PŠD v ôsmom ročníku, riaditeľ školy mu umožní ukončiť deviaty ročník a získať nižšie stredné vzdelanie, ak je predpoklad úspešného ukončenia najneskôr do konca školského roka, v ktorom žiak dovŕši 17. rok veku. 245/2008 Z. z. školský zákon v znení neskorších predpisov, §19 a § 22

[91] Niektoré krajiny EÚ majú viacero (regionálnych) vzdelávacích systémov. V 34 vzdelávacích systémoch Európskej únie trvá PŠD od 9 do 13 rokov, priemerná dĺžka je takmer 11 rokov. V 16-tich vzdelávacích systémoch trvá PŠD 10 rokov a menej, v 18-tich vzdelávacích systémoch 11 a viac rokov (Európska komisia/EACEA/Eurydice, 2018b).

[92] Prepočítané na základe údajov z výberového zisťovania pracovných síl (2016) pre osoby vo veku 25-64 rokov. Vzorka osôb s neukončeným nižším stredným vzdelaním zahŕňala 50 osôb, vzorka osôb s ukončeným nižším stredným vzdelaním mala veľkosť 2504 osôb.

[93] Napriek viacerým mentorským iniciatívam zo strany slovenských a medzinárodných mimovládnych organizácií štát mentoring systematicky nepodporuje (Koreňová, 2017).

Tabuľka 12: Podiel 16-ročných detí vo vzdelávacom systéme v š. r. 2017/18 (%)

	MRK	mimo MRK	Celkom
PHN	51,7	71,8	60,8
mimo PHN	46,4	85,0	82,5
Celkom	49,0	84,3	80,3

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, MV, ARK

Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Podiel osôb vo veku 18-24 rokov, ktoré dosahujú iba nižšie stredné alebo nižšie stredné odborné vzdelanie, sa na Slovensku od roku 2010 takmer zdvojnásobil zo 4,7 % na 9,3 %. Medzi Rómami je to až 58 % (FRA, 2016). Tento údaj zároveň predstavuje európsky indikátor pre predčasné ukončovanie PŠD (Tabuľka 1). Na Slovensku, na rozdiel od väčšiny krajín Európskej únie, sa administratívne údaje o predčasnom ukončovaní školskej dochádzky dlhodobo nezbierajú a ani tento termín nie je definovaný (Downes a kol., 2017).[94]

Slovensko má tiež dlhodobo nadpriemerne vysoký podiel mladých osôb vo veku 15-24 rokov, ktoré sa ani nevzdelávajú ani nepracujú.[95] Oproti celkovej populácii je tento podiel medzi Rómami viac ako 5-násobne vyšší. V roku 2017 predstavovala táto skupina 12,1 % celkovej populácie mladých osôb vo veku 15-24 rokov, priemer EÚ bol na úrovni 10,9 %.[96] V rómskej populácii sa v roku 2016 nevzdelávalo ani nepracovalo až 65 % mladých ľudí vo veku 15-24 rokov (FRA, 2016). Tento podiel výrazne vzrástol od roku 2011, kedy bol na úrovni 44 % (FRA, 2018).[97]

Vzdelávanie žiakov bez ukončenej základnej školy

Osoby bez ukončenej základnej školy môžu pokračovať vo vzdelávaní na dvojročných, prípadne trojročných učebných odboroch nižšieho stredného odborného vzdelania[98] (F-odbory) alebo si môžu základnú školu dodatočne dokončiť v rámci vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania (tzv. kurzy druhošancového vzdelávania), ktoré organizujú základné alebo stredné odborné školy.[99]

Absolvovaním F-odboru žiak nezíska nižšie stredné vzdelanie (ekvivalent ukončenej základnej školy), ale iba nižšie stredné odborné vzdelanie. Dokladom o jeho úspešnom ukončení je vysvedčenie o záverečnej skúške[100]; výučný list iba v niektorých odboroch, u ktorých to určuje štátny vzdelávací program.[101] Menej ako polovica (44 %) stredných škôl, ktoré ponúkajú štúdium v dvojročných F-odboroch, ponúka tiež kurzy druhošancového vzdelávania.[102] Absolvovanie týchto kurzov by žiakom umožnilo dokončiť si základné vzdelanie a potenciálne tak pokračovať vo vzdelávaní na vyšších stupňoch vzdelania s cieľom získať výučný list alebo maturitu. Ministerstvo školstva plánuje zmeniť nastavenie F-odborov tak, aby každý absolvent tohto odboru mal možnosť získať aj nižšie stredné vzdelanie.[103]

[94] Okrem Slovenska nezbierajú administratívne dáta o predčasnom ukončovaní povinnej školskej dochádzky iba nemecky hovoriaca časť Belgicka, Česká republika, Chorvátsko, Cyprus, Maďarsko, Rumunsko a Severné Írsko.
[95] NEET – Not in Education, Employment or Training
[96] Eurostat http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_neet_a&lang=en
[97] Zvlášť výrazný nárast v podiely mladých osôb vo veku 15-24 rokov, ktoré sa ani nevzdelávajú ani nepracujú, bol za obdobie 2011 až 2016 zaznamenaný v prípade rómskych žien, z 37 % na 70 %. U rómskych mužov tento podiel vzrástol z 52 % na 61 % (FRA, 2018).
[98] 245/2008 Z.z. školský zákon v znení neskorších predpisov, § 62 ods. 4 – podľa výkladu ministerstva školstva môžu prestúpiť zo základnej školy na strednú odbornú školu poskytujúcu nižšie stredné odborné vzdelávanie nielen žiaci, ktorí neukončili alebo neúspešne ukončili 9. ročník základnej školy, ale aj žiaci, ktorí po deviatich rokoch dochádzky v základnej škole ukončil štúdium v nižšom ako deviatom ročníku bez ohľadu na to, či išlo o úspešné alebo neúspešné ukončenie.
[99] 245/2008 Z.z. školský zákon v znení neskorších predpisov, § 30 ods.5 a § 42 ods. 4
[100] CVTI (2017). Spomedzi všetkých 15-tich F-odborov je 14 odborov dvojročných a jeden trojročný (2752F – výroba úžitkového skla). Absolventi trojročných učebných odborov získavajú okrem vysvedčenia aj výučný list. V roku 2016 absolvovali trojročný F-odbor dvaja žiaci.
[101] Národná klasifikácia vzdelávania http://www.minedu.sk/data/files/3772.pdf F-odbory zahŕňajú napr. učebné odbory stavebná výroba, výroba konfekcie, praktická žena, lesná výroba a strojnícka výroba.
[102] CVTI (2017). Z 96 stredných škôl, ktoré majú žiakov študujúcich v dvojročných F-odboroch, bolo iba 42 škôl takých, ktoré realizovali kurz druhošancového vzdelávania.
[103] Návrh krokov na koncepčné riešenie podpory mechanizmu doplnenia základného vzdelania, dostupné na: http://www.minedu.sk/20598-sk/uzitocne-odkazy/

V F-odboroch vo väčšej miere študujú žiaci z rodín, ktorým sa poskytuje PHN a z prostredia MRK. Celkovo v nich študuje 4 491 žiakov[104], z toho skoro všetci sú na dvojročných odboroch.[105] V systéme pomoci v hmotnej núdzi je odhadom 59 % žiakov F-odborov a z prostredia MRK pochádza podobne okolo 59 %.[106] Väčšina škôl ponúkajúca štúdium na F-odboroch je koncentrovaná v Košickom (45 %) a Prešovskom kraji (26 %).[107] Podľa odhadov iba 33 % žiakov na F-odboroch školu úspešne ukončí a získa vysvedčenie o záverečnej skúške.[108]

Až 76 % stredných odborných škôl (47 zo 62), ktoré poskytujú vzdelávanie v F-odboroch, sú elokované pracoviská (EP).[109] Ministerstvo školstva podporuje tvorbu EP v najmenej rozvinutých okresoch v súlade s uznesením vlády.[110] EP sa zriaďuje ako súčasť školy a riadi sa školským vzdelávacím programom školy, ide však o fyzicky oddelený priestor.[111] V EP sa odhadom vzdeláva takmer polovica zo všetkých žiakov stredných odborných škôl (45 %)[112] Všetky EP sa nachádzajú v obciach, v ktorých žije rómska menšina, pričom 24 zo všetkých 47 EP sa nachádza v obciach, kde Rómovia žijú na okraji obce alebo v segregovaných osídleniach.[113] Elokované pracoviská, ktoré majú študentov študujúcich na F-odboroch, predstavujú zároveň približne polovicu všetkých elokovaných pracovísk stredných škôl na Slovensku (48 %).[114]

Výdavky na vzdelávanie žiakov v F-odboroch predstavujú takmer 17 miliónov eur. Vzdelávanie na F-odboroch je približne 2-násobne drahšie oproti vzdelávaniu v bežných základných školách. Kým priemerná výška normatívu na žiaka F-odboru bola v roku 2017 na úrovni 3 606 eur, priemerná výška normatívu na bežného žiaka základnej školy bola 1 825 eur.[115]

Výdavky na kurzy druhošancového vzdelávania boli v roku 2016 vo výške 140-tisíc eur.[116] **Suma alokovaná na jedného žiaka mala výšku 131 eur.**[117] Kurzy absolvovalo 990 osôb, čo predstavuje 5 % zo všetkých osôb bez ukončeného nižšieho stredného vzdelania vo veku 25-64 rokov.[118] 89 % kurzov bolo organizovaných strednými školami.[119] Jedným z možných dôvodov nízkej účasti na tomto type vzdelávania môže byť aj fakt, že osoba, ktorá sa ho zúčastňuje, nemá, resp. stráca nárok na aktivačný príspevok (podkapitola 4.4).[120] Dĺžka kurzu nie je štandardizovaná, určuje ju riaditeľ školy na základe zistenej úrovne vzdelania osoby. Kurz však nemôže trvať viac ako jeden školský rok. Vzdelávanie sa končí komisionálnou skúškou, po absolvovaní ktorej je účastníkovi vydané vysvedčenie s doložkou, na ktorej je uvedený získaný stupeň vzdelania.[121] Ministerstvo školstva

[104] CVTI (2017). Počet žiakov F-odborov na SOŠ okrem žiakov SOŠ pre zdravotne znevýhodnených a okrem žiakov SOŠ pri reedukačných centrách.
[105] V roku 2017 študovalo v trojročných F-odboroch iba 42 žiakov.
[106] V RIS MŠVVŠ je možné identifikovať iba 75 % z celkového počtu žiakov F-odborov, takže uvedené odhady nemusia byť presné.
[107] CVTI (2017)
[108] CVTI (2016, 2017). Vypočítané ako podiel absolventov F-odborov za rok 2016 na žiakoch prvého ročníka F-odborov v roku 2014. Výpočet nezahŕňa žiakov F-odborov na SOŠ pre zdravotne znevýhodnených a na SOŠ pri reedukačných centrách.
[109] RIS (2017). Zo všetkých stredných škôl má elokované pracoviská iba 10 % škôl (93 z 924 škôl).
[110] Uznesenie vlády SR č. 476 z 26. augusta 2015 k návrhu zákona o podpore najmenej rozvinutých okresov a o zmene a doplnení zákona č. 561/2007 Z. z. o investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
[111] 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 19
[112] RIS (2017). Naplnenosť dát v RISe zodpovedá 71 % žiakov evidovaných v tom istom roku v dátach CVTI.
[113] Zoznam elokovaných pracovísk SOŠ ponúkajúcich vzdelávanie v F-odboroch napárovaný na Atlas rómskych komunít (2013).
[114] RIS (2017). Elokované pracovisko malo 93 z 924 stredných škôl. 46 z 93 elokovaných pracovísk bolo zriadených pri školách poskytujúcich vzdelávanie v F-odboroch.
[115] Eduzber (2017). Priemerné výšky normatívov vypočítané na základe prepočítaného počtu žiakov F-odborov (nezahŕňa študentov F-odborov na SOŠ pre zdravotne znevýhodnených a na SOŠ pri reedukačných centrách) a prepočítaného počtu žiakov základných škôl v kalendárnom roku 2017.
[116] Aktuálnejšie údaje budú dostupné v januári 2019.
[117] Normatív na žiaka strednej odbornej školy, ktorý navštevuje vzdelávanie na získanie nižšieho stredného vzdelania je 10 % priemerného normatívu na žiaka základnej školy. 630/2008 Z.z., ktorým sa ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre školy a školské zariadenia, §4 ods. 14
[118] Vypočítané ako podiel počtu absolventov kurzov (CVTI) na celkovom počte osôb bez nižšieho stredného vzdelania vo veku 25-64 rokov (OECD, EUROSTAT).
[119] CVTI (2017)
[120] 417/2013 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi v znení neskorších predpisov, § 12
Návrh krokov na koncepčné riešenie podpory mechanizmu doplnenia základného vzdelania, dostupné na: http://www.minedu.sk/20598-sk/uzitocne-odkazy/
[121] 320/2008 Z.z. vyhláška o základnej škole v znení neskorších predpisov, § 19

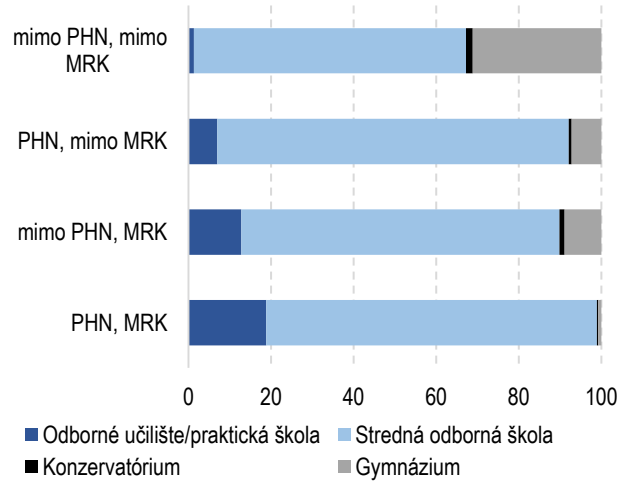
vo svojom materiáli z roku 2017 pomenúva viaceré opatrenia súvisiace so zmenou obsahu, financovania a realizácie druhošancového vzdelania, ktoré doposiaľ neboli implementované.[122]

Vzdelávanie sociálne znevýhodnených žiakov na stredných školách

V porovnaní s ostatnými stredoškolákmi, žiaci so sociálnym znevýhodnením, ktorí pokračujú v štúdiu po ukončení základnej školy, v oveľa väčšej miere navštevujú odborné učiliština a praktické školy určené pre žiakov s mentálnym postihnutím. Skoro tretina stredoškolákov mimo systému PHN a mimo MRK študuje na gymnáziu a iba 1 % na odbornom učilišti alebo praktickej škole (Graf 16). Naopak v skupine stredoškolákov z prostredia MRK, ktorí sú v systéme PHN navštevuje gymnázium menej ako 1 % žiakov a odborné učiliština a praktické školy 19 %. V každej zo štyroch skupín je najpočetnejšie zastúpenie žiakov stredných odborných škôl. Žiaci v systéme PHN tvoria 4 % stredoškolskej populácie[123] a žiaci z MRK 5 %.

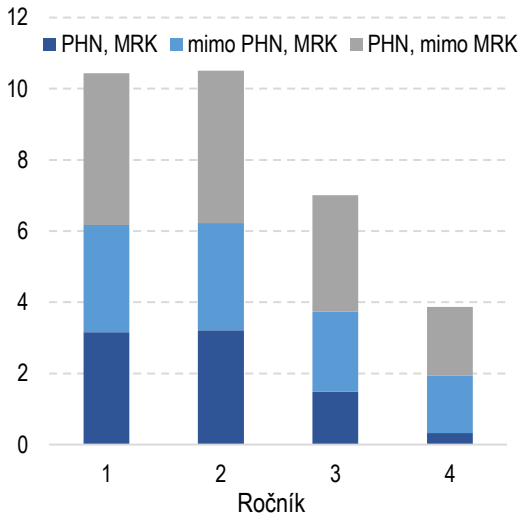
Žiaci so sociálnym znevýhodnením, ktorí pokračujú vo vzdelávaní po ukončení PŠD, končia svoju vzdelávaciu dráhu skôr ako ich sociálne lepšie situovaní rovesníci. Podiel troch skúmaných znevýhodnených skupín na všetkých žiakoch stredných škôl prudko klesá v treťom a štvrtom ročníku (Graf 17). Vo štvrtom ročníku stredných škôl je menej ako 4 % žiakov z prostredia MRK alebo z rodín, ktorým sa poskytuje PHN. Najväčší, až 90 % pokles medzi prvým a štvrtým ročníkom vidieť v podiele žiakov z prostredia MRK, ktorí sú zároveň v systéme PHN. Tento pokles možno pripísať vyššej participácii na dvojročných odboroch, z dôvodu neukončenej základnej školy.

Graf 16: Rozdelenie stredoškolákov medzi druhmi škôl v š.r. 2017/18 (%)

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK
Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Graf 17: Podiel znevýhodnených skupín na všetkých žiakoch podľa ročníka SŠ v š.r. 2017/18 (%)

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK
Poznámka: Ročníky v 8-ročných gymnáziách sú upravené tak, aby zodpovedali ostatným druhom stredných škôl. Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Žiaci stredných škôl, ktorí žijú v domácnosti, ktorej sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, alebo ktorej príjem nedosahuje výšku životného minima, môžu získať štipendium. Štipendium poskytuje rezort školstva prostredníctvom Centra vedecko-technických informácií SR. Výška štipendia závisí od prospechu žiaka[124] bez

[122] Návrh krokov na koncepčné riešenie podpory mechanizmu doplnenia základného vzdelania, dostupné na: http://www.minedu.sk/20598-sk/uzitocne-odkazy/
[123] Vypočítané na základe údajov za mesiace september až december 2017.
[124] Podľa školského zákona štipendium sa poskytuje žiakovi mesačne vo výške
a) 50 % sumy životného minima určeného osobitným predpisom pri priemernom prospechu žiaka do 2,0 vrátane,
b) 35 % sumy životného minima určeného osobitným predpisom pri priemernom prospechu žiaka horšom ako 2,0 do 2,5 vrátane,
c) 25 % sumy životného minima určeného osobitným predpisom pri priemernom prospechu žiaka horšom ako 2,5 do 3,5 vrátane.

ohľadu na dochádzku a štipendium sa neposkytuje žiakovi, ktorý bol podmienečne vylúčený. Štipendium nie je účelovo viazané.

V roku 2017 boli na štipendiá pre žiakov stredných škôl vynaložené 3,0 milióny eur a podporených bolo v priemere 8 266 žiakov za mesiac, čo predstavuje 4 % všetkých stredoškolákov a odhadom 34 % žiakov ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením.[125] Z toho 6 216 žiakov dostávalo štipendium z titulu poberania pomoci v hmotnej núdzi a 2 051 z titulu príjmu pod hranicou životného minima. Približne dve tretiny (66 %) stredoškolákov v systéme pomoci v hmotnej núdzi (odhadom v priemere 9 387 za mesiac[126]) poberá sociálne štipendium. Priemerná výška mesačného štipendia bola 36 eur.

Účasť sociálne znevýhodnených mladých ľudí vo vysokom školstve

Účasť vo vysokom školstve je v prípade sociálne znevýhodnených skupín ešte nižšia ako na stredných školách. Iba 8 % mladých ľudí (19 až 23 rokov) z rodín, ktorým sa poskytuje PHN, je zapísaných na vysokej škole v SR, čo je takmer 4-násobne nižší podiel oproti podielu v celkovej populácii (Tabuľka 13). V prostredí MRK je účasť na vysokom školstve medzi mladými ľuďmi minimálna.

Tabuľka 13: Podiel 19 až 23-ročných ľudí podľa PHN a MRK, ktorí sú zapísaní na VŠ v SR, a.r. 2017/18 (%)

	MRK	mimo MRK	Celkom
PHN	0,6	13,7	7,5
mimo PHN	5,7	33,8	32,0
Celkom	4,4	33,3	31,0

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, MV, ARK

Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Vysokoškolskí študenti, ktorí majú nárok na pomoc v hmotnej núdzi, resp. ktorých rodičia alebo manželia majú nárok na pomoc v hmotnej núdzi, majú tiež nárok na sociálne štipendium. V školskom roku 2017/18 sa výška štipendia pohybovala v intervale od 10 do 280 eur mesačne, v závislosti od spoločne posudzovaných osôb (napr. manžel alebo rodič), ich celkového príjmu a vzdialenosti školy od miesta trvalého pobytu študenta.[127] Štruktúra dát však neumožňuje vyčísliť celkovú sumu výdavkov na sociálne štipendiá.

3.5 Uplatnenie na trhu práce podľa dosiahnutého vzdelania

Uvedené rozdiely vo vzdelávacích dráhach po ukončení povinnej školskej dochádzky medzi sociálne znevýhodnenými mladými ľuďmi a ostatnými sú obzvlášť znepokojujúce v slovenskom kontexte, keďže na Slovensku možno pozorovať neobvykle výrazný rozdiel vo výsledkoch na trhu práce podľa dosiahnutého vzdelania. Spomedzi krajín EÚ je na Slovensku s náskokom najvyššia miera nezamestnanosti ľudí s nízkym vzdelaním (Graf 18). Slovensko tiež patrí spolu s Litvou a Českou republikou do trojice krajín, ktoré zaznamenávajú najväčší percentuálny rozdiel medzi nezamestnanosťou ľudí s nízkym vzdelaním (ISCED 0 až 2) a nezamestnanosťou ľudí s vyšším vzdelaním (ISCED 5 až 8). V Českej republike je však tento rozdiel v kontexte oveľa nižšej miery celkovej nezamestnanosti vo všetkých skupinách dosiahnutého vzdelania.

Vzdelanie ako „výťah“ k lepšiemu uplatneniu na trhu práce funguje oveľa slabšie v prípade Rómov ako v prípade majority. Podľa prieskumu UNDP z roku 2010 miera zamestnanosti medzi ľuďmi vo veku 15 až 55 rokov, ktorí nemajú ukončenú základnú školu, je v prípade Rómov 9,8 % kým v majoritnej populácii žijúcej v ich blízkosti je to 57,5 % (UNDP, 2012). Obrovský rozdiel v zamestnanosti medzi rómskou populáciou a blízkou majoritou zostáva aj v skupine s ukončeným stredným alebo vyšším vzdelaním (37,5 % v prípade Rómov

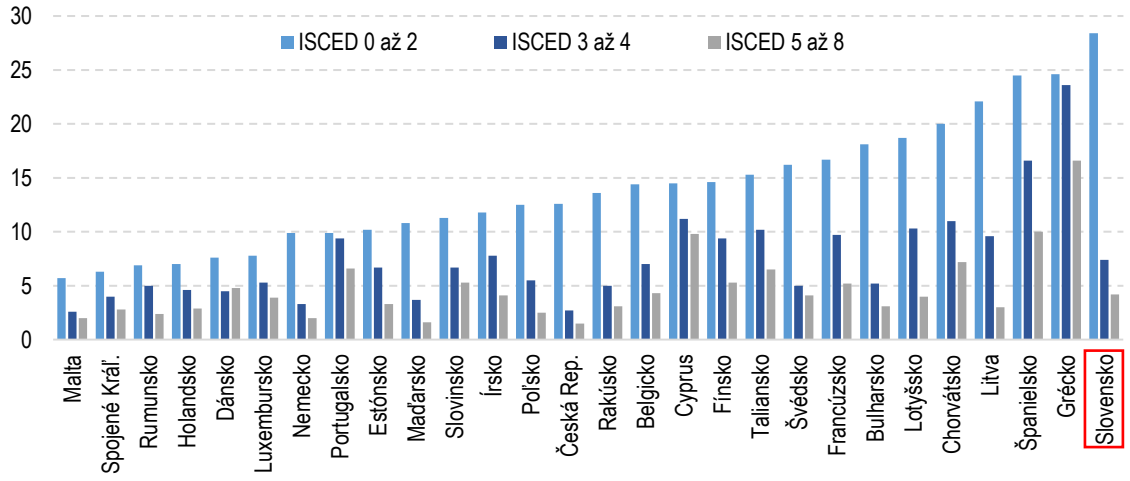
[125] Podiel ohrozených študentov v stredných školách bol odhadnutý na základe miery ohrozenia chudobou alebo sociálnym vylúčením vo vekovej skupine 15 až 19 rokov v prieskume SILC z roku 2016 (23,6 %) a za predpokladu účasti na vzdelávaní ohrozených ľudí v tejto vekovej skupine na rovnakej úrovni ako v skupine ľudí v hmotnej núdzi.

[126] Vypočítané na základe dostupných dát. V RIS MŠVVŠ bolo možné identifikovať 64 % z celkového počtu stredoškolákov. Ak táto vzorka nie je reprezentatívna pre celú populáciu stredoškolákov, odhadnutý počet stredoškolákov v hmotnej núdzi nemusí byť presný.

[127] https://www.minedu.sk/socialne-stipendia/

v porovnaní s 81,6 % v prípade blízkej majority). Róm s ukončenou strednou školou má teda o tretinu nižšie šance nájsť zamestnanie ako jeho majoritný sused bez ukončenej základnej školy.

Graf 18: Miera nezamestnanosti podľa výšky dosiahnutého vzdelania, 20 až 64 rokov, 2017 (%)

Zdroj: Eurostat

Poznámka: ISCED 0 až 2 predstavuje nižšie stredné odborné vzdelanie a menej, ISCED 3 až 4 predstavuje nižšie stredné odborné vzdelanie s výučným listom až postsekundárne vzdelanie, ISCED 5 až 8 predstavuje vyššie odborné vzdelanie a všetky druhy vysokoškolského vzdelania. Viac informácií o klasifikácii ISCED na ***https://www.minedu.sk/data/att/5853.pdf***

Jedným z dôvodov môže byť diskriminácia na trhu práce. Experiment Inštitútu finančnej politiky, v rámci ktorého boli zamestnávateľom rozoslané žiadosti o prácu fiktívnych uchádzačov o zamestnanie ukázal, že v porovnaní s majoritnou skupinou mali uchádzači z rómskymi menami menej než polovičnú šancu, že budú pozvaní na pracovný pohovor, hoci obe skupiny mali rovnaké osobné a pracovné charakteristiky vrátane vzdelania (IFP, 2014). **Dá sa predpokladať, že slabé vyhliadky na trhu práce znižujú motiváciu pokračovať vo vzdelávaní po ukončení povinnej školskej dochádzky.**

3.6 Vyčleňovanie v základných školách

Segregácia vo vzdelávaní je zakázaná[128], naše právne predpisy však presnejšie nedefinujú, aké konanie alebo nekonanie znaky segregácie napĺňa (Lajčáková a kol., 2017). Vo všeobecnosti možno za segregáciu označiť oddeľovanie osôb na základe určitých charakteristík alebo dôvodov, ktoré nie je možné objektívne a primerane zdôvodniť (ECRI, 2017). Ide o formu diskriminácie, ktorá má za následok zamedzovanie prístupu k vzdelaniu, poskytovanie vzdelávania nižšieho štandardu, zriaďovanie alebo udržiavanie oddelených vzdelávacích systémov alebo vytváranie podmienok, ktoré sú nezlučiteľné s dôstojnosťou človeka.[129]

Výskumy vo vzdelávaní ukazujú, že socio-ekonomické a etnické zloženie škôl a tried je jednou z najdôležitejších premenných, ktoré vysvetľujú systematicky nízko dosahované vzdelávacie výsledky a výstupy. Z literatúry však nemožno jednoznačne povedať, pri akej miere koncentrácie znevýhodnených žiakov dochádza k negatívnemu dopadu na vzdelávacie výsledky (podiely sa pohybujú v intervale od 30 % do 70 %) (OECD, 2010).

Slovensko má dlhodobo problém s nadmerným zastúpením rómskych žiakov v špeciálnom školstve ako aj s ich vyčleňovaním v rámci bežných škôl. Niekoľko prípadov segregácie zdokumentovala štátna školská

[128] 245/2008 Z. z. školský zákon, § 3 písm. d) Diskrimináciu vo vzdelávaní z dôvodu rasy, farby pleti, jazyka, príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine, zdravotného postihnutia a ďalších dôvodov, zakazuje slovenský právny poriadok ako aj viaceré medzinárodné ľudsko-právne zmluvy, ktoré Slovenská republika ratifikovala.

[129] Dohovor o zákaze diskriminácie vo vzdelávaní (1960) http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

inšpekcia[130], verejná ochrankyňa práv[131] a slovenské a zahraničné mimovládne organizácie (CVEK, 2018, Roma Education Fund, 2009). Svojim rozhodnutím v súvislosti so vzdelávaním rómskych žiakov v základnej škole v Šarišských Michaľanoch segregáciu tiež potvrdil krajský súd v Prešove.[132] Zároveň od roku 2015 čelíme konaniu vo veci porušovania predpisov pre diskrimináciu rómskych detí zo strany Európskej komisie (Matthews, 2017).

Zastúpenie sociálne znevýhodnených žiakov v špeciálnom školstve

V špeciálnom školstve, oddelene od bežnej populácie, sa na Slovensku vzdeláva výrazne viac žiakov ako je priemer EÚ. Pri poslednom medzinárodnom porovnaní (2014) to bolo 5,9 %, čo je takmer 4-násobne viac oproti európskemu priemeru (1,6 %).[133] Tento podiel sa za posledných desať rokov výrazne nezmenil – v školskom roku 2017/18 bolo v špeciálnom školstve 5,8 % žiakov (5,1 % z dôvodu zdravotného znevýhodnenia a 0,7 % z dôvodu intelektového nadania). V špeciálnych školách sa podľa údajov CVTI vzdelávalo 3,8 % žiakov (z toho 0,2 % žiakov predstavovali žiaci s intelektovým nadaním) a v špeciálnych triedach 2 % (z toho 0,5 % predstavovali žiaci s intelektovým nadaním). Počet špeciálnych škôl sa za posledných desať rokov znížil o tri školy zo 198 na 195.

Sociálne znevýhodnení žiaci sú nadmerne zastúpení v špeciálnom školstve. Medzi žiakmi z rodín, ktorým sa poskytuje PHN, je v špeciálnom školstve (špeciálne školy a špeciálne triedy) 15,9 % a medzi žiakmi z MRK je to až 18,5 %, čo je viac ako trojnásobok priemeru celkovej populácie (Tabuľka 14). Tieto dve skupiny (PHN a MRK) tvoria viac ako polovicu (55 %) žiakov v špeciálnom školstve, z toho 51,7 % v špeciálnych školách a 63,4 % v špeciálnych triedach (Tabuľka 15).[134]

Tabuľka 14: Podiel žiakov podľa PHN a MRK, ktorí sú v špeciálnom školstve v š. r. 2017/18 (%)

	MRK	mimo MRK	Celkom
PHN	20,7	10,0	15,9
mimo PHN	15,7	2,8	3,6
Celkom	18,5	3,2	5,1

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK

Poznámka: Nižší odhad celkového podielu žiakov v špeciálnom školstve oproti oficiálnym štatistikám CVTI (5,8 %) je spôsobený mierne nižším pokrytím špeciálneho školstva v rámci RIS MŠVVŠ oproti bežnému prúdu. Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Na Slovensku má mentálne postihnutie diagnostikované až 5,4 % populácie žiakov základných škôl[135], čo je výrazne viac oproti priemernému výskytu MP v populácii (1-3 %) (Maulík a kol., 2011, Roeleveld a Zielhuis, 1997). Až 85 % z týchto žiakov sa vzdeláva v špeciálnom školstve, z toho približne dve tretiny (70 %) v špeciálnych školách a tretina (30 %) v špeciálnych triedach.[136]

Žiaci s MP variant A (ľahké mentálne postihnutie) tvoria až 71 % žiakov špeciálnych škôl a špeciálnych tried. Za posledných desať rokov klesol podiel žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím v špeciálnych školách z 2,5 % v roku 2008 na 2,0 % v roku 2017. V špeciálnych triedach zostal ich podiel približne nezmenený na úrovni 1,3 %. Podiel integrovaných žiakov s MP variant A v bežných školách sa nemenil a pohyboval sa okolo 0,8 %. Tieto

[130] https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/SPRAVY/2017/UZP_Inkluzia_ZS_2016_2017.pdf
https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/SPRAVY/2016/UZP_INKL_2015_2016_SR.pdf
https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/SPRAVY/2015/web_UZP_INKL_2014_2015_SR.pdf

[131] http://www.vop.gov.sk/files/Sprava%20VOP-Vzdelavanie%20Romov.pdf

[132] http://www.sarisskemichalany.sk/dokumenty/oz/2013_19/K_bodu_9_Rozsudok_KS.pdf

[133] EASIE (2014) https://www.european-agency.org/resources/publications/european-agency-statistics-inclusive-education-2016-dataset-cross-country Tieto údaje zahŕňajú žiakov so zdravotným znevýhodnením a intelektovým nadaním.

[134] Tieto čísla sú získané sčítaním pravých dvoch stĺpcov v Tabuľke 14. Žiakov v špeciálnom školstve nie je možné triediť podľa príspevku pre SZP, lebo ten od roku 2016 patrí iba žiakom v bežnom prúde. V roku 2015, pred zmenou pravidiel, tvorili žiaci zo SZP 12 % všetkých žiakov špeciálnych škôl. V špeciálnych triedach to bolo ešte viac - podľa prieskumu ROCEPO z roku 2015 až 88 % všetkých žiakov špeciálnych tried boli žiaci SZP (ROCEPO, 2015).

[135] Podľa údajov CVTI, vrátane žiakov s kombinovaným postihnutím

[136] Podľa údajov CVTI, vrátane žiakov s kombinovaným postihnutím

údaje naznačujú, že pravdepodobne nedochádza k presunu žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím zo špeciálneho do bežného školstva, ale skôr k nižšej miere diagnostikovania ľahkého mentálneho postihnutia.[137]

Tabuľka 15: Rozdelenie detí naprieč druhmi základných škôl a tried v školskom roku 2017/18

	Počet detí	z toho MRK (%)	z toho PHN mimo MRK (%)
ZŠ bežný prúd	433 941	10,5	5,2
ZŠ špeciálne triedy	7 218	50,8	12,6
z toho:			
nadané deti	1 441	0,6	0,8
zdravotne znevýhodnené deti	5 777	63,4	15,6
z toho:			
s mentálnym p. variant A	4 731	71,2	17,0
s mentálnym p. variant B	274	67,2	16,8
s mentálnym p. variant C	27	55,6	25,9
ostatné	745	12,8	5,6
Špeciálne základné školy	16 010	41,7	10,0
Celkovo	**457 169**	**12,3**	**5,5**

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK

Poznámka: Počty v RIS MŠVVŠ sú oproti oficiálne zverejneným štatistickým údajom CVTI SR nižšie v bežnom prúde o 1,5 %, v špeciálnych triedach o 23 % a v špeciálnych školách o 9 %. Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Výskyt diagnostikovaného ľahkého mentálneho postihnutia je nerovnomerný. Kým na celom Slovensku je takto diagnostikovaných zhruba 4,3 % žiakov, v Bratislavskom a Žilinskom kraji je to 1,5 % a v Prešovskom a Košickom kraji je to viac ako 7,2 %. Tieto dva kraje tiež obsahujú až 65 % všetkých špeciálnych tried na Slovensku.[138]

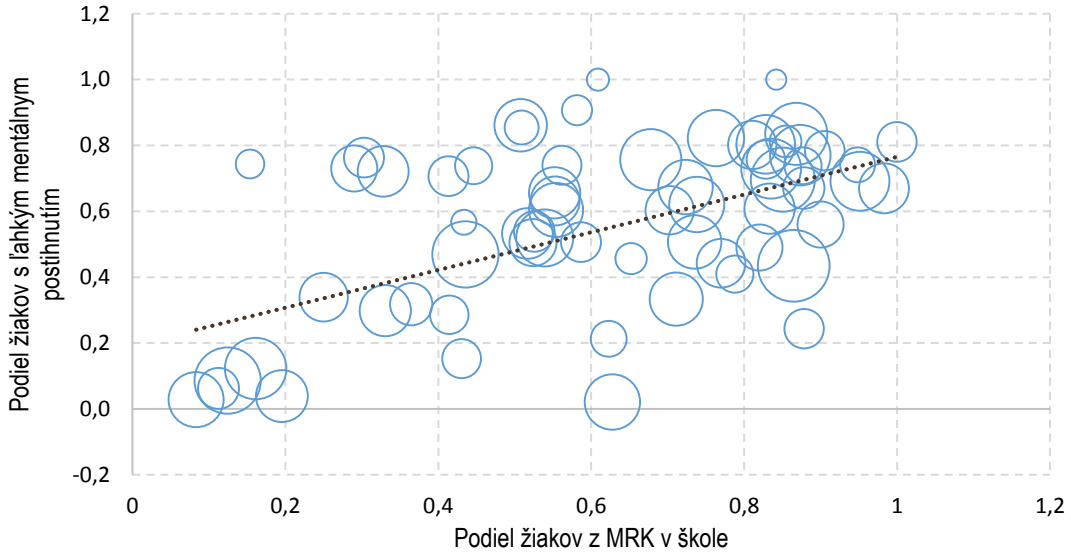
Kým žiaci z MRK predstavujú zhruba 10,5 % žiakov bežného prúdu, v rámci špeciálnych tried je ich až 50,8 % a v rámci špeciálnych škôl 41,7 % (Tabuľka 15). V množine žiakov s diagnózou zdravotného postihnutia vidieť rozdiely v podiele žiakov z MRK naprieč kategóriami. Kým v špeciálnych triedach ZŠ pre deti s ľahkým mentálnym postihnutím (variant A) tvoria deti z MRK až 71,2 % žiakov, v triedach s vážnejšou mierou mentálneho postihnutia je ich podiel nižší a v kategórii „ostatné“, ktorá zahŕňa rôzne druhy zmyslového postihnutia, telesné postihnutie ako aj kombinované postihnutie je podiel detí z MRK porovnateľný s podielom MRK v celkovej populácii školákov (okolo 12,3 %).

Aj v špeciálnych základných školách vidieť súvislosť medzi príslušnosťou k MRK a diagnózou ľahkého mentálneho postihnutia. Podiel žiakov, na ktorých škola poberá normatív z titulu ľahkého mentálneho postihnutia sa pozitívne vzťahuje na podiel žiakov z MRK, obzvlášť na východe Slovenska, kde žije väčšina obyvateľov MRK (Graf 19).

Kým žiaci s ľahkým mentálnym postihnutím predstavujú iba 4 % celkovej populácie žiakov základných škôl[139], v populácii žiakov v systéme PHN mimo MRK je ich podiel trojnásobne a v populácii žiakov z prostredia MRK až takmer päťnásobne vyšší (Tabuľka 16). Najväčšie rozdiely sú v zastúpení žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím v špeciálnych triedach a špeciálnych školách, a to medzi celkovou populáciou (3,2 %) a žiakmi z MRK (16,1 %). Zároveň platí, že ostatné zdravotné znevýhodnenia sú v populácii žiakov v systéme PHN zastúpené obdobne a v populácii MRK dokonca podpriemerne oproti celkovej populácii.

[137] Podľa údajov CVTI, vrátane žiakov s kombinovaným postihnutím
[138] Podľa údajov CVTI, vrátane žiakov s kombinovaným postihnutím
[139] Nezahŕňa žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím kombinovaným s iným zdravotným znevýhodnením.

Graf 19: Podiel znevýhodnených žiakov v špeciálnych školách v PO a KE kraji v š.r. 2017/18

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK

Poznámka: Veľkosť bubliny je úmerná veľkosti školy

Nadmerné zastúpenie žiakov z MRK medzi žiakmi s ľahkým mentálnym postihnutím predstavovalo v školskom roku 2017/18 navýšenie výdavkov na vzdelávanie z dôvodu rozdielnych normatívov o 8,1 miliónov eur.[140] Tento odhad sa zakladá na porovnaní aktuálneho stavu so simuláciou, v ktorej výskyt ľahkého mentálneho postihnutia v populácii žiakov z MRK a rozdelenie žiakov naprieč rôznymi spôsobmi vzdelávania (v integrácii, v špeciálnej triede, v špeciálnej škole) zodpovedá výskytu postihnutia a spôsobom vzdelávania v populácii žiakov v systéme PHN mimo MRK. Ak by výskyt ľahkého mentálneho postihnutia a spôsoby vzdelávania žiakov z MRK kopírovali celkovú populáciu žiakov základných škôl, výdavky na vzdelávanie populácie žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím by boli nižšie o 14,6 milióna eur.[141]

Tabuľka 16: Rozdelenie skupín žiakov podľa druhu zdrav. znevýhodnenia a spôsobu vzdelávania (%)

	Celková populácia žiakov ZŠ	PHN, mimo MRK	MRK
Podiel na celkovej populácii žiakov ZŠ	100,0	5,5	12,3
Podiel skupiny s ľahkým mentálnym postihnutím	**4,0**	**12,0**	**19,3**
z toho integrovaní	0,8	3,1	3,2
z toho špeciálne triedy	1,2	3,7	6,9
z toho špeciálne školy	2,0	5,2	9,2
Ostatní zdravotne znevýhodnení	**8,0**	**8,1**	**6,6**
Bežní žiaci	**88,0**	**79,9**	**74,1**

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK

Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN. Žiaci s ľahkým mentálnym postihnutím nezahŕňajú žiakov s kombinovaným postihnutím. Tí sú zahrnutí do skupiny „Ostatní zdravotne znevýhodnení".

Vyčleňovanie v rámci bežných škôl

V rámci bežného prúdu bolo zdokumentované oddelené vzdelávanie žiakov z MRK v samostatných bežných triedach, v oddelených budovách a v oddelených stravovacích priestoroch. Existujú tiež školy,

[140] V školskom roku 2017/18 bol priemerný normatív na žiaka s ľahkým mentálnym postihnutím vzdelávaného v integrácii 2 952 eur, v špeciálnej triede 3 311 eur a v špeciálnej škole 3 206 eur. Pre porovnanie, priemerný normatív na žiaka v bežnej triede bez zdravotného znevýhodnenia bol 1 695 eur.

[141] 44 % žiakov bežných a špeciálnych základných škôl z MRK pochádza z rodín, ktorým sa neposkytuje pomoc v hmotnej núdzi.

ktoré navštevujú takmer výlučne žiaci z MRK. Tie môžu byť dôsledkom rezidenčnej segregácie, alebo tiež výsledkom vytvárania školských obvodov pre MRK. Pod rezidenčnou segregáciou sa myslia situácie, kedy v obci žijú najmä MRK, a preto aj žiaci v škole pochádzajú najmä z MRK.[142] Pri vytváraní školských obvodov, ktoré určujú obce všeobecne záväzným nariadením, zase dochádza k prípadom, kedy v dôsledku toho, ako je školský obvod „nakreslený", sú žiaci z MRK koncentrovaní na jednej škole bez ohľadu na vzdialenosť od iných dostupných škôl a bez ohľadu na voľné kapacity iných škôl.[143]

Priestorové vyčleňovanie možno sledovať použitím takzvaného indexu odlišnosti (Box 6). V rámci bežného prúdu bola priemerná hodnota indexu odlišnosti v prvom ročníku zmiešaných základných škôl 0,35. V školskom roku 2017/18 bolo na Slovensku 191 zmiešaných škôl s viac ako jednou triedou v prvom ročníku a navštevovalo ich 16 % prvákov. Spomedzi prvákov z prostredia MRK zaradených do bežného prúdu to bola približne polovica žiakov.[144] Hodnota indexu znamená, že pre dosiahnutie rovnovážneho rozdelenia prvákov vnútri takýchto zmiešaných základných škôl, viac ako tretina prvákov z MRK (v priemere) by musela zmeniť triedu.

Box 6: Index odlišnosti a vzorka skúmaných škôl

Index odlišnosti (dissimilarity index) (Duncan a Duncan, 1975) meria vyváženosť s akou sú dve skupiny rozdelené medzi jednotky (napr. triedy), ktoré tvoria súčasť väčšieho celku (napr. ročníka školy). Index odlišnosti má rozsah od 0 v prípade, že podiely skupín sú rovnaké naprieč jednotkami (žiadne vyčleňovanie), až po 1 v prípade, že dve skupiny sú úplne oddelené do odlišných jednotiek v rámci celku (úplné vyčleňovanie). Hodnotu indexu odlišnosti možno voľne chápať ako podiel populácie jednej zo skupín, ktorý by musel prestúpiť do inej jednotky aby sa dosiahlo rovnomerné rozdelenie skupín naprieč jednotkami.

Index odlišnosti je určený nasledovným vzorcom:

$$\frac{1}{2}\sum_{i=1}^{N}\left|\frac{a_i}{A}-\frac{b_i}{B}\right|$$

Kde (porovnávajúc napríklad rómsku a nerómsku populáciu):
a_i = populácia skupiny A v jednotke *i*, napr. v triede.
A = populácia skupiny A v celku, za ktorý počítame index odlišnosti, napr. ročník školy.
b_i = populácia skupiny B v jednotke *i*.
B = populácia skupiny B v celku, za ktorý počítame index odlišnosti.

Priestorové vyčleňovanie v základnom školstve je v tejto kapitole merané najprv vnútri bežných škôl, kde jednotkou je trieda a celkom je ročník, a index odlišnosti vyjadruje ako sú žiaci z MRK a žiaci z prostredia mimo MRK rozdelení naprieč triedami v rámci konkrétneho ročníka v konkrétnej škole. Za týmto účelom je vzorka obmedzená na školy, ktoré mali v školskom roku 2017/18 aspoň dve bežné triedy v danom ročníku (aby vyčleňovanie bolo teoreticky možné), ďalej školy ktoré navštevovali žiaci z prostredia MRK aj z prostredia mimo

[142] Atlas rómskych komunít (2013). Rómovia na Slovensku žijú prevažne vo vidieckych oblastiach a približne 130 obcí je takých, v ktorých je podiel Rómov viac ako 50 %.

[143] https://presov.korzar.sme.sk/c/7901842/lipany-rusia-spolocny-skolsky-obvod-s-torysou.html
http://www.podtatranske-noviny.sk/2017/02/kvoli-segregacii-vypovedali-janovciam-skolsky-obvod/
http://www.vop.gov.sk/files/Sprava%20VOP-Vzdelavanie%20Romov.pdf
http://www.noveskolstvo.sk/upload/pdf/OSF_2012.pdf
http://www.amnesty.sk/ai-slovensko-a-poradna-pre-obcianske-a-ludske-prava-vyzvali-mesto-presov-aby-odstranilo-segregaciu-romskych-deti-na-skolach/

[144] 66 % prvákov z MRK v bežnom prúde navštevovalo školu so zmiešaným prvým ročníkom. Z toho 49 % bolo v škole s viac ako jednou triedou v prvom ročníku a 17 % v škole, kde bola v prvom ročníku iba jedna trieda. 26 % prvákov z MRK navštevovalo školu, kde v prvom ročníku bolo viac ako 90 % žiakov z MRK (bez ohľadu na počet tried), a 7 % navštevovalo školu, kde v prvom ročníku bolo menej ako 10 % žiakov z MRK.

MRK tak, aby každá skupina predstavovala najmenej 10 % a najviac 90 % zo žiakov v danom ročníku, a ktoré mali aspoň 5 žiakov z prostredia MRK v danom ročníku (tzv. zmiešané školy).[145]

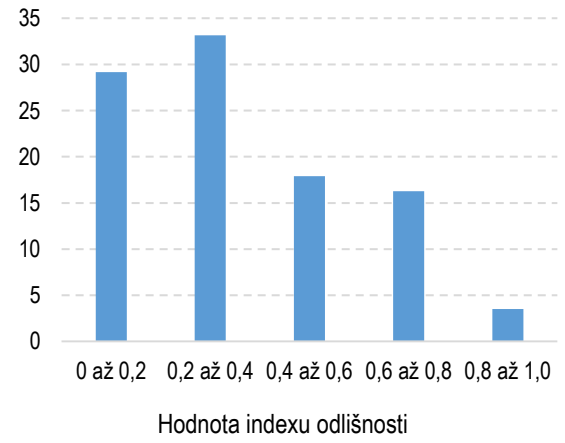
Neskôr je priestorové vyčleňovanie merané tiež na úrovni obce, kde jednotkou je škola a celkom je obec, a index odlišnosti vyjadruje ako sú uvedené dve skupiny žiakov rozdelené naprieč školami v rámci jednej obce. Keďže záujem je o meranie vyčleňovania v rámci bežného prúdu, žiaci navštevujúci špeciálne triedy bežných základných škôl sú vyradení a porovnávaný je len bežný vzdelávací prúd. Vzorka je obmedzená na obce, kde pôsobia aspoň dve bežné základné školy a kde je populácia žiakov v bežnom prúde zmiešaná – najmenej 10 % a najviac 90 % žiakov v obci z každej skupiny. Elokované pracoviská základných škôl sú analyzované ako samostatné jednotky, keďže často sú priestorovo oddelené a môžu teda v princípe prispievať k priestorovému vyčleňovaniu detí z MRK v základnom školstve.

V oboch prípadoch sa populácia žiakov delí na žiakov z MRK a žiakov z prostredia mimo MRK (podľa definície v Boxe 2). Rómski žiaci žijúci v rozptyle medzi majoritou, ktorých sa nepodarilo identifikovať v administratívnych dátach, sú zaradení do skupiny „mimo MRK“, čo znamená, že index odlišnosti nemožno chápať jednoducho ako index vyčleňovania na etnickom princípe. Deliaca čiara prechádza naprieč rómskou menšinou a delí Rómov z obcí s koncentrovanými osídleniami rómskej populácie od všetkých ostatných obyvateľov bez ohľadu na ich etnicitu.

To tiež znamená, že triedy alebo školy, ktoré sa javia ako zmiešané na základe tohto delenia, môžu byť v skutočnosti čisto rómske. Ak rómski žiaci žijúci v rozptyle vo väčšej miere navštevujú školy, kde je veľa žiakov z prostredia MRK, uvedené hodnoty indexu odlišnosti budú podhodnocovať mieru etnického vyčleňovania.

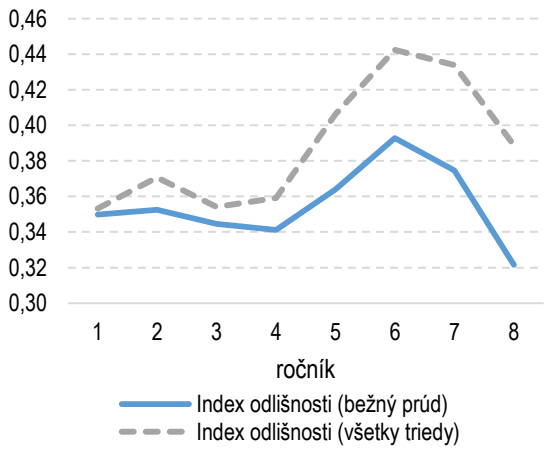
Zhruba 30 % prvákov z MRK zaradených do bežného prúdu navštevuje školu, ktorá má hodnotu indexu odlišnosti v prvom ročníku nižšiu ako 0,2 a pätina navštevuje školu s hodnotou vyššou ako 0,6 (Graf 20). Spomedzi okresov pozitívne vyčnievajú Košice IV, Medzilaborce, Nové Mesto nad Váhom, Malacky, Levoča, Liptovský Mikuláš a Zvolen ako tie s relatívne vyváženým rozdelením žiakov z MRK a ostatných v rámci prvého ročníka miestnych škôl (priemerná hodnota indexu pod 0,1). Naopak, zastúpenie prvákov v okresoch Stará Ľubovňa, Trnava, Prešov a Sabinov je relatívne vysoko nevyvážené vnútri škôl na základe príslušnosti k MRK (priemerná hodnota indexu nad 0,5).

Graf 20: Percento prvákov z MRK v zmiešaných školách podľa indexu odlišnosti v š.r. 2017/18

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK

Graf 21: Priemerná hodnota indexu odlišnosti podľa ročníka základnej školy v š.r. 2017/18

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK
Poznámka: 9. ročník bol vynechaný z porovnania lebo počet škôl, ktoré spĺňajú kritéria výberu do vzorky v 9. ročníku je malý.

[145] Výsledky sú veľmi podobné aj pri užšom rozsahu povoleného podielu žiakov z MRK (napríklad najmenej 25 % a najviac 75 %). Pri obmedzujúcejších podmienkach pre výber škôl však klesá podiel žiakov z MRK, ktorí sú obsiahnutí vo vzorke.

Index odlišnosti rastie medzi prvým a druhým stupňom základných škôl. Kým v prvom ročníku je priemerná hodnota indexu odlišnosti na úrovni 0,35, v šiestom je to už 0,39 (Graf 21). Najvyšší nárast je možné pozorovať medzi štvrtým a šiestym ročníkom. Medzi šiestym a ôsmym ročníkom hodnota indexu klesá, čo môže byť spôsobené tým, že najslabší žiaci z prostredia MRK sa z dôvodu viacnásobného opakovania ročníka do ôsmeho ročníka nedostanú (podkapitola 3.3). Podiel žiakov v šiestom ročníku v rámci bežného prúdu, ktorí sú z prostredia MRK, bol v školskom roku 2017/18 na úrovni 10,1 % ale v ôsmom ročníku to bolo už iba 7,6 % (Graf 15).

Vzdelávanie žiakov z MRK v špeciálnych triedach zvyšuje meranú mieru vyčleňovania, hlavne vo vyšších ročníkoch. V prvom ročníku, kde špeciálne triedy nie sú veľmi početné, je hodnota indexu v rámci všetkých tried vrátane špeciálnych veľmi podobná tej v rámci bežného prúdu. Dopad špeciálnych tried na vyčleňovanie narastá na druhom stupni (Graf 21).

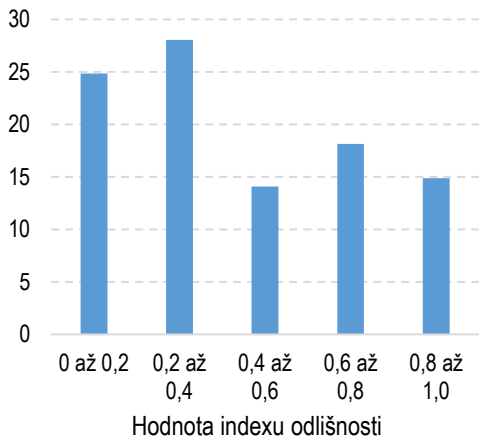
Prvý ročník základných škôl, ktoré majú nultý ročník, má v priemere vyššiu mieru vyčleňovania ako prvý ročník v školách, ktoré nultý ročník nemajú. V rámci bežného prúdu zmiešaných základných škôl, ktoré nemali v predošlom školskom roku nultý ročník, bol v školskom roku 2017/18 priemerný index odlišnosti v prvom ročníku na úrovni 0,23. Školy s nultým ročníkom mali priemernú hodnotu indexu v prvom ročníku na úrovni 0,39.

Vyčleňovanie v rámci bežných škôl v obci

Miera vyčleňovania medzi bežnými školami na úrovni obce je v priemere vyššia ako miera vyčleňovania vnútri škôl. V 66 obciach na Slovensku, ktoré spĺňajú podmienky zaradenia do vzorky (Box 6), je priemerná hodnota indexu na úrovni 0,44. Zo všetkých žiakov bežného prúdu v školskom roku 2017/18 bolo v týchto obciach vyučovaných 13 %.[146] Spomedzi žiakov bežného prúdu z prostredia MRK to bolo približne 29 %. Hodnota indexu znamená, že ak by sme chceli dosiahnuť rovnovážne rozdelenie žiakov medzi bežné základné školy v rámci týchto obcí, skoro polovica žiakov z MRK (v priemere) by musela byť preradená do inej školy. Medzi skúmanými obcami existuje značný rozptyl čo sa týka miery vyčleňovania medzi bežnými základnými školami (Graf 22).

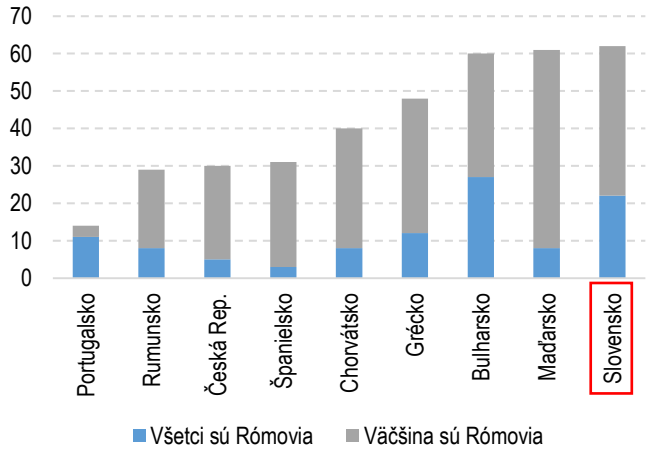
Hoci mieru vyčleňovania vo vzdelávaní medzinárodné štatistiky nesledujú, v prieskume Rómov v deviatich krajinách EÚ s početnou rómskou menšinou vyše 60 % respondentov zo Slovenska uviedlo, že v triede alebo škole, ktorú navštevuje dieťa z ich domácnosti, sú všetci alebo väčšina spolužiakov dieťaťa Rómovia. Priemer deviatich krajín bol 46 % (Graf 23) (FRA, 2016).

Graf 22: Percento žiakov ZŠ z MRK v obciach podľa indexu odlišnosti v š.r. 2017/18

Zdroj: ÚHP na základe údajov RIS MŠVVŠ, ÚPSVR, ARK

Graf 23: Koncentrácia detí vo veku 6 – 15 rokov v škole (%)

Zdroj: FRA

Poznámka: Údaje sú založené na odpovediach respondentov prieskumu EU MIDIS II, ktorí boli požiadaní aby odhadli podiel Rómov medzi spolužiakmi detí z ich domácnosti v triede alebo škole.

[146] Toto nezahŕňa žiakov prvých štyroch ročníkov osem-ročných gymnázií.

4 Služby zamestnanosti a sociálne zabezpečenie ľudí so sociálnym znevýhodnením

- **Výdavky na pomoc nezamestnaným prostredníctvom aktívnych opatrení trhu práce v roku 2017 predstavovali 165,2 miliónov eur, čo je v pomere k HDP (0,19 %) výrazne menej ako je priemer EÚ (0,42 %). Výdavky sú zamerané viac na podporu dopytu na trhu práce ako zlepšovanie zamestnateľnosti uchádzačov o zamestnanie.**
- **Znevýhodneným uchádzačom o zamestnanie sa dostáva relatívne menej pomoci v rámci nástrojov na zvýšenie zamestnateľnosti. Najchudobnejších „aktivujú" hlavne aktivačné práce, ktoré cielia podporu udržania pracovných návykov, ale nezvyšujú šance na zamestnanie na otvorenom trhu práce.**
- **Výdavky na pomoc v hmotnej núdzi predstavovali v roku 2017 celkovo 154 miliónov eur, čo tvorilo menej ako pol percenta (0,45 %) verejných výdavkov. Pomoc je u nás výrazne nižšia ako obdobná pomoc vo väčšine ostatných krajín EÚ a viac ako tretina ľudí s príjmom pod hranicou životného minima nemá na ňu nárok (spolu vyše stotisíc ľudí).**
- **Prístup k aktivačným programom, ktoré vytvárajú nárok na aktivačný príspevok v rámci pomoci v hmotnej núdzi, nie je garantovaný pre všetkých záujemcov, čím niektorí prichádzajú o možnosť ako zvýšiť svoj príjem.**
- **Osobitný príspevok zvyšuje finančnú motiváciu zamestnať sa pre ľudí v hmotnej núdzi, ktorí sú dlhodobo nezamestnaní alebo neaktívni.**
- **Pasca inaktivity je na Slovensku nižšia ako je priemer EÚ aj okolitých krajín. Pomoc v hmotnej núdzi a podpora rodín s deťmi nie sú nastavené spôsobom, ktorý by chudobné rodiny s deťmi motivoval k pasivite.**
- **Národné projekty ako terénna sociálna práca a podpora služieb krízovej intervencie umožňujú lepšie cielenie pomoci pre najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva. Ich dlhodobá udržateľnosť v dnešnom rozsahu a kvalite je však neistá vzhľadom na závislosť od finančných zdrojov z eurofondov.**

4.1 Evidencia uchádzačov o zamestnanie ako brána k získaniu pomoci pri uplatnení na trhu práce

Zaradenie do evidencie uchádzačov o zamestnanie je predpokladom pre to, aby človek bez práce dostal prístup k službám zamestnanosti a k aktívnym opatreniam trhu práce (AOTP) poskytovaným úradmi práce, ktoré mu môžu pomôcť pri uplatnení sa na pracovnom trhu.[147] Kritériá pre zaradenie a vyradenie nezamestnaných ľudí do/z evidencie uchádzačov o zamestnanie preto významne vplývajú na ich prístup k tomuto druhu pomoci.

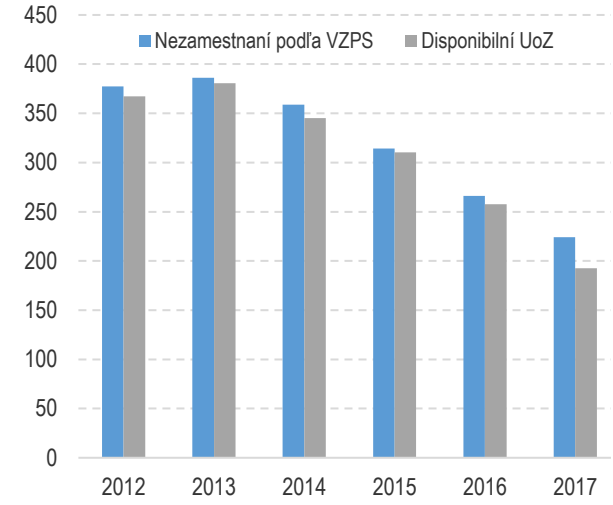
Počet evidovaných disponibilných uchádzačov o zamestnanie klesá oveľa rýchlejšie ako počet nezamestnaných podľa medzinárodne uznávanej definície, čo naznačuje rastúci podiel nezamestnaných, ktorí nemajú prístup k celej škále pomoci. Kým počet nezamestnaných podľa Výberového zisťovania pracovných síl (VZPS) ako aj disponibilných uchádzačov o zamestnanie (UoZ) v evidencii úradov práce v posledných rokoch klesá v dôsledku priaznivej makroekonomickej situácie, medzi rokom 2016 a 2017 došlo k výrazne rýchlejšiemu poklesu UoZ v porovnaní s počtom nezamestnaných podľa VZPS (Graf 24).

Tento vývoj môže do značnej miery súvisieť so sprísnením pravidiel úradov práce, ktoré rozširuje okruh dôvodov, pre ktoré je možné vyradenie z evidencie UoZ alebo nezaradenie do evidencie. Novela zákona o službách zamestnanosti, ktorá vstúpila do platnosti v máji 2017, napríklad zakázala UoZ pracovať na dohodu viac ako 40 dní v roku, alebo mať uzavretých viacero dohôd naraz. Počet ľudí vyradených z evidencie UoZ z iného dôvodu ako nájdenie zamestnania zaznamenal veľký nárast v máji a júni 2017, hneď po nadobudnutí platnosti novely zákona (Národná banka, 2017).

[147] Prístup k informačno-poradenským službám na úradoch práce majú všetci občania, nie len uchádzači o zamestnanie, ale aj záujemcovia o zamestnanie, ako aj ostatní občania.

Menej ako polovicu vyradení z evidencie v roku 2017 možno spojiť s nástupom vyradeného UoZ do nového pracovného pomeru.[148] Priemerný mesačný podiel UoZ vyradených z evidencie v roku 2017 je podstatne nižší medzi UoZ v systéme PHN ako medzi ostatnými UoZ (Graf 25). Podiel vyradení, ktorý je možný spojiť so začatím nového pracovného pomeru, je najvyšší medzi UoZ z prostredia mimo MRK a mimo systému PHN (44 %) a najnižší medzi UoZ z prostredia MRK a v systéme PHN (28 %).

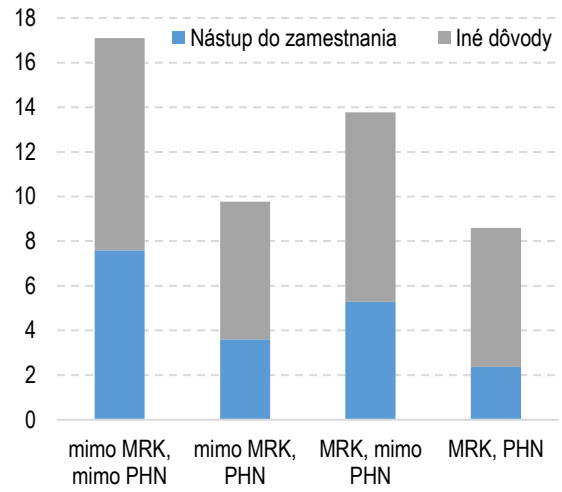
Graf 24: Počet nezamestnaných podľa VZPS a evidencie UoZ (tisíc)

Zdroj: ŠÚ SR, UPSVR

Poznámka: VZPS označuje počet nezamestnaných vypočítaný na základe výberového zisťovania pracovných síl. Kritériá pre charakterizovanie človeka ako nezamestnaného vo VZPS sú odlišné od kritérií, na základe ktorých je človek posudzovaný ako disponibilný uchádzač o zamestnanie.

Graf 25: Priemerný mesačný podiel UoZ vyradených z evidencie v roku 2017 (%)

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR, Sociálnej poisťovne a ARK

Poznámka: Podiel vyradení z evidencie z dôvodu nástupu do zamestnania je vypočítaný na základe začatých pracovných pomerov v mesiaci vyradenia alebo v nasledovnom mesiaci v údajoch Sociálnej poisťovne. Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

4.2 Prístup k efektívnym aktívnym opatreniam trhu práce pre UoZ

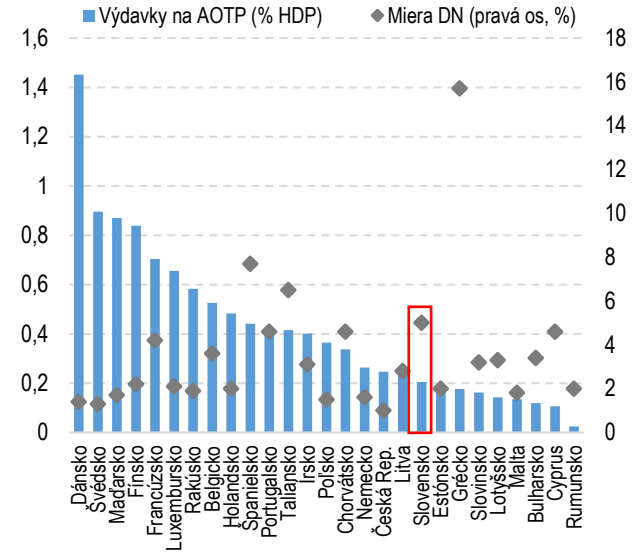
Výdavky na AOTP v roku 2017 predstavovali 165,2 miliónov eur (0,19 % HDP).[149] **Podiel výdavkov na HDP je na Slovensku nižší ako vo väčšine krajín EÚ** (Graf 26). Nástroje AOTP sú zamerané predovšetkým na ťažšie zamestnateľných UoZ, ktorí by sa bez intenzívnejšej pomoci len s ťažkosťami uplatnili na trhu práce. Nízke výdavky na AOTP u nás sú obzvlášť znepokojujúce vzhľadom na relatívne vysokú mieru dlhodobej nezamestnanosti v porovnaní s inými európskymi krajinami.

Za priemerom EÚ zaostáva Slovensko najviac vo výdavkoch na vzdelávanie (Graf 27). Ide pritom o nástroj, ktorý sa v zahraničných štúdiách ukazuje ako jeden z najefektívnejších, obzvlášť v stredno- až dlhodobom horizonte a v prípade dlhodobo nezamestnaných (Card a kol., 2015). Prax na Slovensku však naznačuje, že vzdelávanie UoZ nie je vždy efektívne, keďže ponuka kurzov a ich kvalita často nezodpovedá potrebám trhu práce (Štefánik a kol., 2014). Presun zdrojov z podpory dopytu smerom k podpore ponuky na trhu práce by preto mal byť sprevádzaný opatreniami pre zabezpečenie dostatočnej kvality a relevantnosti podporovaného vzdelávania.

Alokácia výdavkov na AOTP je zameraná predovšetkým na dopytovú stranu trhu práce. Vo všeobecnosti je takéto nastavenie problematické vzhľadom na fakt, že zamestnávatelia hlásia čoraz väčšie ťažkosti s obsadzovaním existujúcich voľných pracovných miest. Je však možné, že v prípade najťažšie zamestnateľných uchádzačov, ľudí, ktorí čelia diskriminácii na trhu práce, a v regiónoch s veľkým nedostatkom pracovných miest má podpora dopytu svoje opodstatnenie. Revízia sa plánuje podrobnejšie venovať tejto otázke v záverečnej správe.

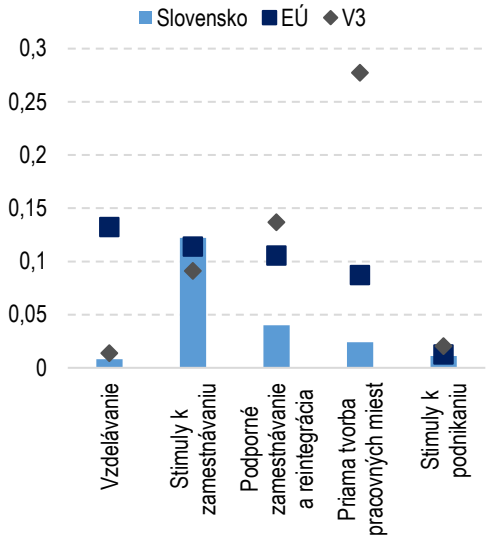
[148] Toto je podstatne menej ako priemerný mesačný podiel vyradení z dôvodu umiestnenia na trhu práce v štatistikách ÚPSVR (67 %).
[149] 73 % z tejto sumy bolo financovaných zo zdrojov EŠIF a spolufinancovania. Táto suma zahŕňa aj výdavky na AOTP zamerané na zdravotne znevýhodnených UoZ. Tieto výdavky neboli zahrnuté v kapitole 2 nakoľko ľudia so zdravotným znevýhodnením budú zahrnutí až v záverečnej správe.

Graf 26: Výdavky na AOTP a miera dlhodobej nezamestnanosti (2016)

Zdroj: Eurostat

Graf 27: Výdavky na AOTP podľa nástroja (2016, % HDP)

Zdroj: Eurostat

Uchádzačom o zamestnanie bez znevýhodnenia sa dostáva relatívne viac pomoci v rámci AOTP zameraných na zvýšenie zamestnateľnosti ako znevýhodneným UoZ. Podľa platnej definície[150] bolo v roku 2017 znevýhodnených 86 % UoZ. Podiel znevýhodnených UoZ medzi účastníkmi na nástrojoch AOTP zameraných na zvýšenie zamestnateľnosti je podstatne nižší ako ich podiel v celkovej populácii UoZ. Podiel UoZ bez znevýhodnenia je naopak podstatne vyšší (Tabuľka 17, spodné dva riadky).

Tabuľka 17: Podiel znevýhodnených UoZ na vybratých nástrojoch AOTP podľa druhu znevýhodnenia

Kategória znevýhodnenia	Podiel na celkovej populácii UoZ (%)	Podiel na odborných poradenských službách (%)	Podiel na školeniach v rámci RE-PAS (%)	Podiel na školeniach v rámci RE-PAS+ (%)	Podiel na školeniach v rámci KOMPAS+ (%)
Absolvent školy	5,2	9,4	4,1	20,9	16,0
Starší ako 50 rokov	27,9	15,0	18,8	2,6	3,2
Dlhodobo nezamestnaný	48,0	30,2	28,4	17,4	30,8
Nízko kvalifikovaný UoZ	32,3	18,3	14,7	18,2	36,8
Bez pravidelného zamestnania	66,0	50,1	51,1	65,6	75,0
Osamelý občan – starostlivosť o odkázanú osobu/starajúci sa o dieťa	0,5		0,7	0,4	0,2
Zdravotne postihnutý	3,5		5,1	0,9	1,3
Súčet podielov	183,5	123,0	122,9	126,0	163,2
Znevýhodnení celkom	**86,3**	**79,6**	**70,9**	**72,4**	**81,8**
Bez znevýhodnenia	13,7	20,4	29,1	27,6	18,2

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR

Poznámka: UoZ s viacnásobným znevýhodnením sa v hornej časti tabuľky počítajú v každej kategórii zvlášť, preto súčet podielov jednotlivých kategórií je vyšší ako 100 percent. V riadkoch „Znevýhodnení celkom" a „Bez znevýhodnenia" sa naopak každý UoZ počíta iba raz a súčet týchto dvoch skupín je preto 100 percent.

Uchádzačom o zamestnanie s viacnásobným znevýhodnením sa dostáva relatívne menej pomoci. Súčet podielov jednotlivých kategórií znevýhodnenia na celkovej populácii UoZ je podstatne vyšší ako súčet podielov na

[150] § 8 zákona o službách zamestnanosti https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/5/20180901

jednotlivých nástrojoch AOTP (Tabuľka 17, tretí riadok odspodu). Keďže UoZ s viacnásobným znevýhodnením sa počítajú v každej kategórii zvlášť, nižší súčet podielov naznačuje nižší výskyt UoZ s viacnásobným znevýhodnením na jednotlivých nástrojoch ako v celkovej populácii UoZ. Jediná znevýhodnená skupina, ktorej sa vo väčšine uvedených nástrojov AOTP dostáva pomerne viac pomoci, sú absolventi školy.

Podpora zamestnávania obyvateľov, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi a obyvateľov MRK inými nástrojmi ako sú aktivačné práce, je relatívne nízka. Kým v priemernom mesiaci v roku 2017 sa zhruba každý štvrtý UoZ, ktorý nebol v systéme PHN, zúčastňoval na niektorom z nástrojov AOTP okrem aktivačných prác, medzi UoZ v systéme PHN to bol iba každý štrnásty (Tabuľka 18). Účasť UoZ v systéme PHN na nástrojoch AOTP okrem aktivačných prác je veľmi nízka bez ohľadu na príslušnosť k MRK, i keď v prostredí MRK je ešte o tretinu nižšia ako mimo MRK.

Tabuľka 18: Účasť UoZ na vybratých nástrojoch AOTP okrem aktivačných prác v roku 2017 (%)

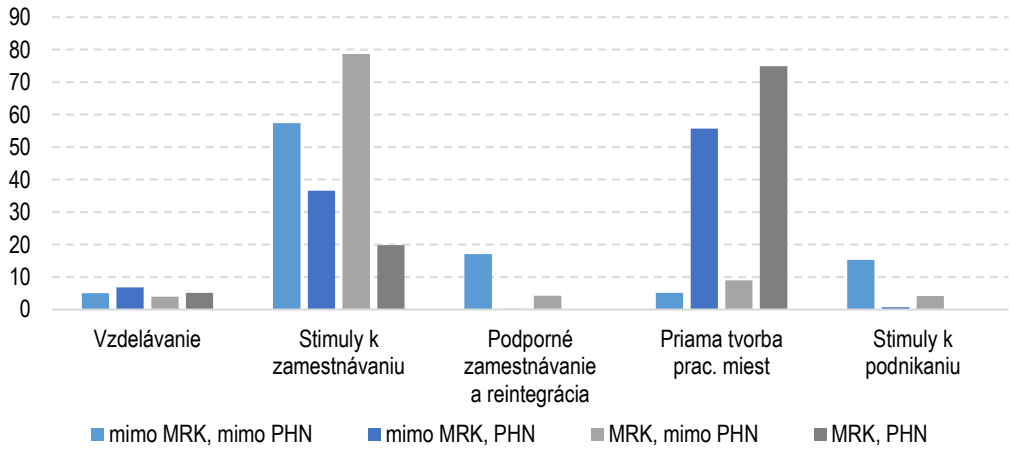
	MRK	mimo MRK	Celkom
PHN	5,3	8,1	7,0
mimo PHN	18,4	24,8	24,3
Celkom	11,2	22,4	21,0

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR a ARK

Poznámka: Čísla v tabuľke sú priemerné mesačné podiely. Okrem aktivačných prác vybraté nástroje AOTP nezahŕňajú informačné a poradenské služby (§ 42 zákona o službách zamestnanosti). Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Aktivačné práce slúžia v rámci AOTP predovšetkým ako nástroj aktivácie UoZ, ktorí žijú v domácnostiach, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi. Vyše polovica účastníkov AOTP v systéme PHN bola v roku 2017 „aktivovaná“ práve týmto nástrojom (Graf 28 pod názvom priama tvorba pracovných miest[151]). Medzi ľuďmi z prostredia MRK v systéme PHN to boli až tri štvrtiny účastníkov AOTP.

Graf 28: Štruktúra nástrojov AOTP podľa účasti (v % z celkového počtu účastníkov), 2017

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR a ARK

Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Ľudia v systéme PHN majú silnú finančnú motiváciu zúčastniť sa na AOTP, keďže to je jeden zo spôsobov ako získať nárok na aktivačný príspevok v rámci pomoci v hmotnej núdzi, ktorým si môžu zvýšiť svoj príjem (viď nižšie).[152, 153] Pri nedostatočnej ponuke iných nástrojov, hlavne v oblasti vzdelávania a prípravy na trh práce, sú to

[151] V delení nástrojov AOTP podľa Eurostatu sú aktivačné práce zaradené v rámci systému AOTP pod typ nástrojov Priama tvorba pracovných miest, spolu s dobrovoľníckou činnosťou.

[152] V rámci AOTP ide o nástroj na podporu nákladov samospráv pri aktivácii menšej časti z účastníkov aktivačných prác v obciach, alebo pre samosprávny kraj. Samotný koncept aktivácie aktivačnými prácami je súčasťou systému pomoci v hmotnej núdzi (podkapitola 4.4). Účastníci nástroja v rámci AOTP tvoria len menšiu časť všetkých účastníkov aktivačných prác a poberateľov aktivačného príspevku.

[153] Okrem aktivačných prác vytvára nárok na aktivačný príspevok v rámci AOTP aj účasť na vzdelávaní a príprave pre trh práce a projektoch podľa osobitného predpisu, a tiež dobrovoľnícka činnosť. § 12 zákona o pomoci v hmotnej núdzi https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2013/417/

práve menšie obecné služby a menšie služby pre samosprávny kraj, ktoré napĺňajú tento dopyt. Hlavným cieľom aktivačných prác je „podpora udržiavania pracovných návykov dlhodobo nezamestnaného občana“. Kvantitatívne hodnotenia tohto nástroja naznačujú, že aktivačné práce nezvyšujú šance na zamestnanie na otvorenom trhu práce (Kureková a kol., 2013, Hidas a kol., 2016). Obsahujú totiž prevažne nekvalifikované aktivity bez ďalšej nadstavby.[154]

4.3 Sociálna ekonomika

Nové príležitosti pre znevýhodnených a ťažko zamestnateľných uchádzačov o zamestnanie môže poskytnúť rozvoj sociálnej ekonomiky. Zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch nadobudol účinnosť 1. mája 2018. Štát ním podporuje okrem iného aj integračné podniky. Integračný podnik je typovo vymedzeným registrovaným sociálnym podnikom, ktorého dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu spočíva v zamestnávaní znevýhodnených osôb alebo zraniteľných osôb. Zákon o sociálnej ekonomike upresňuje ohraničenie doby znevýhodnenia a zraniteľnosti na dva roky od nástupu týchto osôb do zamestnania, okrem znevýhodnených osôb, ktorých znevýhodnenie spočíva v zdravotnom stave.[155] Tým sa vytvára motivácia pre medzitrh práce, v ktorom ťažko zamestnateľní ľudia získajú pracovné návyky a praktické skúsenosti, ktoré ich pripravia na posun na otvorený trh práce. Na rozdiel od aktivačných prác ponúka práca v integračnom podniku väčší priestor na rozvoj zručností cenných pre potenciálnych zamestnávateľov.

Výdavky na podporu sociálnych podnikov boli pri prijímaní zákona odhadované na 6,8 miliónov eur v roku 2018, 13,1 miliónov eur v roku 2019 a 21,6 miliónov eur v roku 2020.[156] Väčšinu (78 %) týchto výdavkov pokryjú zdroje EŠIF. Priama podpora je možná vo forme dotácií alebo pôžičiek pri štarte, ako aj pravidelnej podpory činností sociálneho podniku.[157] Štát môže sociálne podniky podporiť aj nepriamo, prostredníctvom nižšej, 10-percentnej dane z pridanej hodnoty, zbavením povinnosti platiť daň z časti zisku, ktorú podnik investuje naspäť do plnenia sociálneho cieľa, ako aj zvýhodnením vo verejnom obstarávaní.

Zatiaľ je priskoro hodnotiť efektívnosť tohto súboru opatrení. K 6.11.2018 eviduje odbor sociálnej ekonomiky ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny sedem žiadostí o priznanie štatútu sociálneho podniku. Prvý štatút registrovanému sociálnemu podniku bol udelený v septembri a druhý v októbri 2018.[158]

4.4 Sociálna pomoc a sociálna podpora

Systém sociálneho zabezpečenia na Slovensku je zložený z troch častí. Sociálne poistenie chráni obyvateľov v rôznych situáciách (napr. materstvo, pracovná neschopnosť, strata zamestnania) prostredníctvom poistenia z predchádzajúcej ekonomickej aktivity. **Sociálna pomoc** predstavuje systém pomoci zo strany štátu v rôznych sociálnych situáciách, ako je napr. stav hmotnej núdze, ťažké zdravotné postihnutie a pod. Jeho hlavnými cieľmi sú predchádzanie materiálnej deprivácii a dlhodobej marginalizácii (najmä cez integráciu na trh práce). Pomocou štátnej **sociálnej podpory** štát prispieva na zabezpečenie výdavkov v niektorých štátom uznaných životných situáciách (napr. narodenie dieťaťa, starostlivosť o dieťa). Nárok na štátne sociálne dávky nie je podmienený platením príspevkov, či príjmovými pomermi oprávnených osôb.[159]

---

[154] Hoci cieľ podpory udržiavania pracovných návykov možno interpretovať ako nezávislý od zvyšovania šancí na uplatnenie na trhu práce, v tomto prípade sa vyskytuje otázka, či takto nastavený účel je dostatočne ambiciózny a či nástroj s takýmto cieľom vôbec patrí k aktívnym opatreniam trhu práce.

[155] Zdravotne znevýhodnené osoby sa považujú za znevýhodnené počas celej doby zamestnávania v integračnom podniku, pokiaľ trvá znevýhodnenie v zmysle § 2 ods. 5 písm. b) zákona o sociálnej ekonomike https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2018/112/20180501

[156] Podľa doložky vplyvov návrhu zákona (http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=27152).

[157] Aktuálne sa napríklad pripravuje sieť poradenských centier sociálnej ekonomiky, ktorých pracovníci budú poskytovať informácie o sociálnom podnikaní a nevyhnutnú pomoc a podporu pri rozbehu novovznikajúcim sociálnym podnikom https://www.employment.gov.sk/sk/informacie-media/aktuality/otvaranie-poradenskych-centier-socialnej-ekonomiky.html

[158] V doložke vplyvov návrhu zákona sa uvádza očakávaný počet sociálnych podnikov okolo 150 v roku 2020.

[159] Podľa Európskeho portálu pre pracovnú mobilitu (EURES), časti Životné a pracovné podmienky.

Pre sociálne začleňovanie ľudí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením sú obzvlášť dôležité zložky sociálnej pomoci a sociálnej podpory, keďže títo ľudia vzhľadom na ich sociálnu situáciu a problémy s uplatnením na trhu práce si často nedokážu zabezpečiť adekvátny príjem zo systému sociálneho poistenia, ktorý je riadený princípom zásluhovosti.

Sociálnu pomoc domácnostiam, ktoré si vlastným pričinením nemôžu alebo nevedia zabezpečiť alebo zvýšiť príjem vlastnou prácou, zabezpečuje pomoc v hmotnej núdzi.[160] PHN vychádza z ústavnej garancie zabezpečenia základných životných podmienok a skladá sa z piatich zložiek tak, aby výška celkovej pomoci čiastočne zohľadňovala konkrétne okolnosti jednotlivých domácností a aktivitu ich členov (Box 7).

Box 7: Pomoc v hmotnej núdzi a životné minimum

Pomoc v hmotnej núdzi sa skladá z dávky v hmotnej núdzi, aktivačného príspevku, ochranného príspevku, príspevku na nezaopatrené dieťa a príspevku na bývanie.

Účelom dávky v hmotnej núdzi je podľa zákona zabezpečenie základných životných podmienok - jedného teplého jedla denne, nevyhnutného ošatenia a prístrešia. Získanie plnej výšky dávky v hmotnej núdzi je pre plnoletých členov domácnosti od januára 2014 podmienené výkonom činností vo forme menších obecných služieb, dobrovoľníckej činnosti alebo práce pri mimoriadnych situáciách v rozsahu najmenej 32 hodín mesačne.

Aktivačný príspevok je určený na podporu získania, udržania, prehĺbenia alebo zvýšenia vedomostí, odborných zručností, praktických skúseností, pracovných návykov na účely zvýšenia pracovného uplatnenia na trhu práce. V prípade ľudí bez práce je nárok na aktivačný príspevok podmienený zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie a účasťou na niektorých druhoch štúdia, na niektorých programoch aktívnych opatrení trhu práce, aktivačných činnostiach, menších obecných službách alebo dobrovoľníckej činnosti.

Ochranný príspevok je určený na zabezpečenie osobných výdavkov člena domácnosti, ktorý nemá možnosť zabezpečiť si príjem alebo zvýšiť si príjem vlastnou prácou z dôvodu veku, nepriaznivého zdravotného stavu alebo starostlivosti o dieťa.

Príspevok na nezaopatrené dieťa je určený na podporu výchovy, vzdelávania a všestranného rozvoja dieťaťa v domácnosti. Príspevok je podmienený riadnym plnením povinnej školskej dochádzky.

Príspevok na bývanie je určený na čiastočnú úhradu nákladov spojených s bývaním. Nárok na príspevok majú vlastníci alebo nájomcovia bytu alebo domu, osoby žijúce v zariadeniach, v ktorých sa poskytuje sociálna služba celoročnou pobytovou formou, a tiež domácnosti žijúce v byte alebo dome na základe práva doživotného užívania.

Stav hmotnej núdze nastáva, ak príjem domácnosti nedosahuje úroveň životného minima. Výška nárokov pomoci sa však od životného minima neodvíja, a pomoc negarantuje príjem na úrovni životného minima. Nárok na pomoc v hmotnej núdzi vzniká v prípade, ak má domácnosť príjmy nižšie ako súčet nárokov na jednotlivé zložky pomoci v hmotnej núdzi. Výška poskytnutej pomoci v hmotnej núdzi je rozdiel celkového nároku a posudzovaného príjmu.

Deťom z domácností s príjmom pod hranicou životného minima štát poskytuje dotáciu na stravu v škole vo výške max. 1 eura na deň školskej dochádzky. Priemerná mesačná výška príspevku na 1 dieťa v roku 2017 bola 14,32 eur. Príspevok sa poskytuje priamo škole, napriek tomu tento benefit prispieva k znižovaniu základných životných nákladov rodiny, a preto je považovaný za nefinančný príjem domácností. Týmto domácnostiam sa poskytuje tiež dotácia na školské pomôcky vo výške 33,20 eur ročne pre jedno dieťa (podkapitola 3.1 a 3.2).

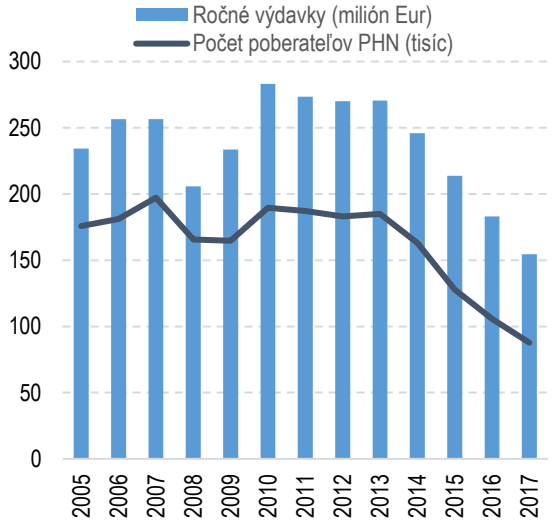
Výdavky na pomoc v hmotnej núdzi predstavovali v roku 2017 celkovo 154 miliónov eur, čo tvorilo menej ako pol percenta (0,45 %) verejných výdavkov. Za posledné štyri roky výdavky prudko klesajú spolu

[160] Zákon 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi.

s počtom príjemcov pomoci (Graf 29). Pokles počtu príjemcov čiastočne odráža rastúci dopyt na trhu práce v dôsledku zlepšujúcej sa makroekonomickej situácie. Spomedzi príjemcov, ktorí stratili nárok na pomoc v hmotnej núdzi v rokoch 2016 a 2017, zhruba tretina v rovnakom čase nastúpila do pracovného pomeru.[161] Avšak vo viac ako polovici prípadov bol poberateľ bez práce pred aj po strate nároku.

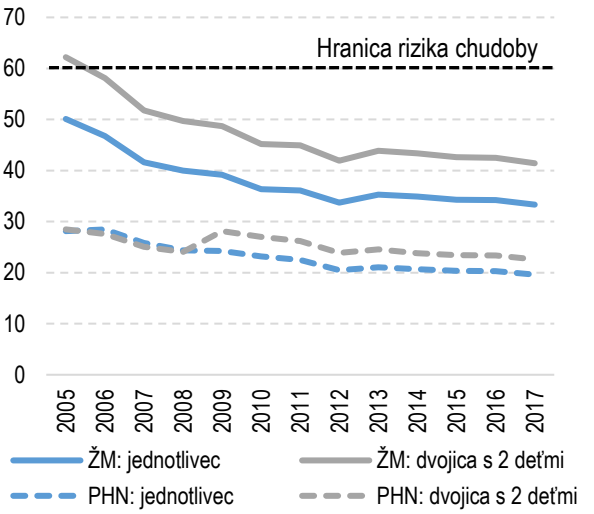
Významný dopad zrejme mali aj legislatívne úpravy nároku na pomoc v hmotnej núdzi. Ide o podmienenie plnej výšky dávky PHN účasťou na verejnoprospešných činnostiach (od januára 2014), zavedenie súbehu PHN a mzdy v podobe modifikovaného osobitného príspevku (od januára 2015) a zmena podmienok pri posudzovaní príjmu u prijímateľov osobitného príspevku (od mája 2017).

Graf 29: Vývoj pomoci v hmotnej núdzi

Zdroj: ÚPSVR

Graf 30: Životné minimum a pomoc v hmotnej núdzi ako podiel stredného príjmu v hospodárstve

Zdroj: ÚHP na základe údajov ŠÚ a ÚPSVR

Poznámka: Výška pomoci v hmotnej núdzi nezahŕňa aktivačný ani ochranný príspevok, keďže tieto príspevky poberá menej ako polovica príjemcov PHN.

Úroveň životného minima ako aj výška pomoci v hmotnej núdzi sa časom vzďaľujú od hranice rizika chudoby[162] (Graf 30). Výška životného minima sa ročne upravuje podľa koeficientu, ktorý zodpovedá nižšej hodnote spomedzi koeficientu rastu čistých peňažných príjmov na osobu a koeficientu rastu životných nákladov nízkopríjmových domácností. Tento systém valorizácie z dlhodobého hľadiska nedokáže udržať reálnu hodnotu životného minima ani jeho pomer k priemernému príjmu.[163] Valorizácia pomoci v hmotnej núdzi nie je upravená v zákone a závisí od vlády. Od roku 2009 nebola výška pomoci upravovaná, čo spôsobilo pokles oproti hranici chudoby, v prípade jednotlivca o 19 % a v prípade dvojice s dvomi deťmi o 20 %.[164]

Výška minimálneho garantovaného príjmu v pomere k strednému príjmu v hospodárstve je u nás výrazne nižšia ako vo väčšine ostatných krajín EÚ (Graf 31). Systém sociálnej pomoci vo forme garantovaného minimálneho príjmu chráni občanov pred úplnou stratou príjmu. Na Slovensku zodpovedá pomoci v hmotnej núdzi.

[161] To znamená, že pracovný pomer začal v posledný mesiac, kedy mal poberateľ nárok na pomoc v hmotnej núdzi alebo v predošlý mesiac. Pre tento výpočet boli použité dáta ÚPSVR a Sociálnej poisťovne. Dáta neumožňujú určiť, či v dôsledku nastúpenia do práce reálne došlo k zvýšeniu príjmu domácnosti nad úroveň súčtu nárokov na jednotlivé zložky pomoci v hmotnej núdzi a teda či odchod zo systému pomoci v hmotnej núdzi možno pripísať práve nastúpeniu do práce alebo iným okolnostiam.

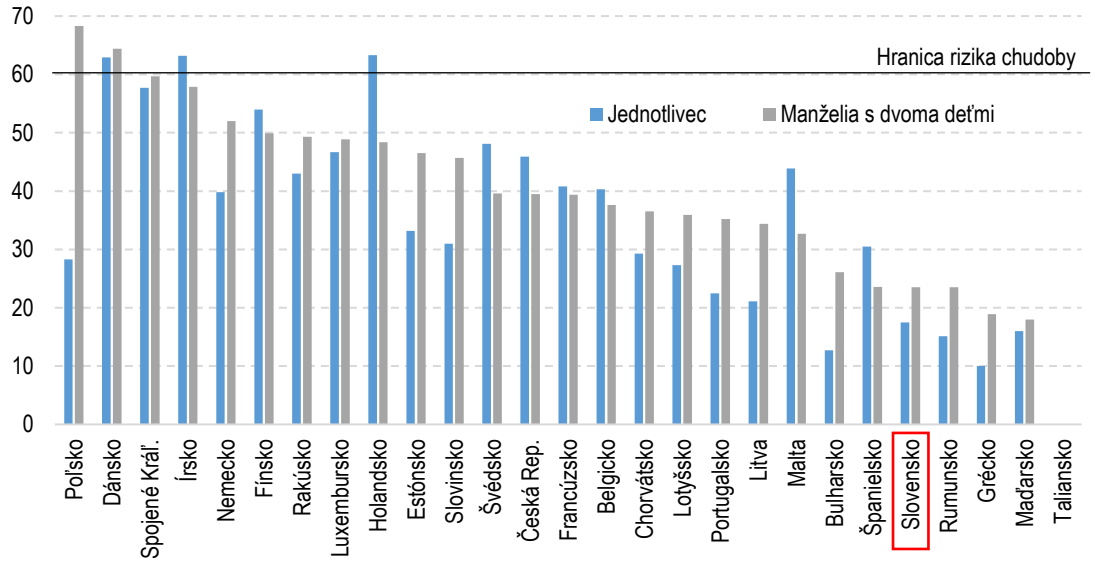
[162] Box 1 pre definíciu hranice rizika chudoby.

[163] Od výšky životného minima nezávisí iba hranica hmotnej núdze ale aj mnoho ďalších štátnych dávok a súm, ktoré ovplyvňujú príjmy domácností ako napríklad príspevok na kompenzáciu pre ťažko zdravotne postihnutých, hranica minimálneho dôchodku, nárok na predčasný starobný dôchodok, či výška exekučných zrážok.

[164] V roku 2014 došlo k preskupeniu častí PHN bez zmeny celkovej sumy nároku na PHN. Aktuálne je v parlamente novela zákona o pomoci v hmotnej núdzi, ktorá navrhuje zvýšenie základnej dávky a príspevkov, s výnimkou príspevku na bývanie, o zhruba 5 % https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=7&ID=1198.

Krajiny strednej a východnej Európy a krajiny na juhu Európy majú zväčša nižší pomer minimálneho príjmu k strednému príjmu ako krajiny na západe a severe Únie.

Graf 31: Minimálny garantovaný príjem ako percento stredného príjmu v hospodárstve, 2016

Zdroj: OECD

Poznámka: V Taliansku neexistuje systém sociálnej pomoci vo forme garantovaného minimálneho príjmu.

Podľa odhadu na základe údajov EU SILC vyše stotisíc ľudí s príjmom pod hranicou životného minima nemali v roku 2017 nárok na pomoc v hmotnej núdzi. Počet všetkých členov domácností v systéme PHN bol v roku 2017 v priemere 192 677 osôb za mesiac, čo predstavuje odhadom 62 % ľudí s príjmom pod hranicou životného minima a 30 % ľudí žijúcich pod hranicou rizika chudoby.[165]

Hoci hmotná núdza je v časti verejnosti vnímaná optikou etnicity, obyvatelia MRK tvorili v roku 2017 v priemere menej ako polovicu (42 %) osôb žijúcich v domácnostiach, ktorým sa poskytovala pomoc v hmotnej núdzi. Spomedzi obyvateľov MRK štvrtina (26 %) žila v takýchto domácnostiach. To neznamená, že ostatní obyvatelia MRK nežijú vo veľmi ťažkej sociálnej situácii. Ako bolo uvedené v kapitole 1, miera rizika chudoby v populácii Rómov je podľa prieskumov blízko 90 % (FRA, 2016). Hmotnú núdzu ani chudobu však nemožno vnímať ako výlučne „rómsky problém".

Kým podiel obyvateľov MRK medzi osobami žijúcimi v domácnostiach, ktoré poberajú pomoc v hmotnej núdzi bol v minulosti stabilný, od konca roku 2013 rastie (Graf 32). Tento nárast odráža rýchlejší pokles počtu ľudí v systéme pomoci v hmotnej núdzi v populácii mimo MRK ako medzi obyvateľmi MRK, čo môže byť dôsledkom už spomenutých bariér pri uplatnení obyvateľov MRK na trhu práce (podkapitola 3.5).

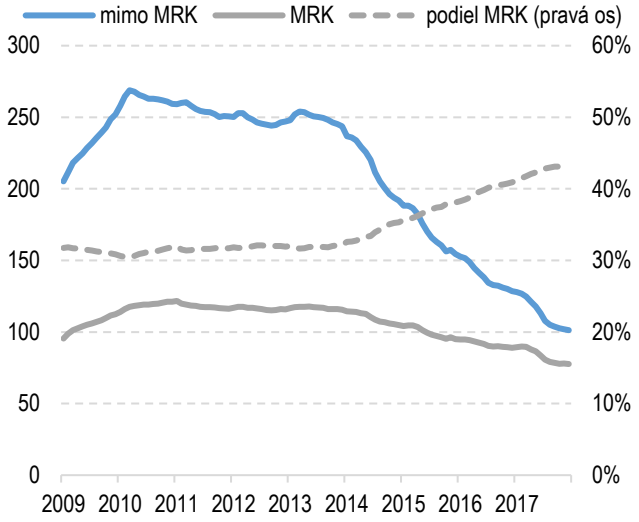
Aktivačný príspevok

Hoci aktivačný príspevok predstavuje pre niektorých najmä dlhodobo nezamestnaných ľudí v systéme PHN jediný spôsob, ako zvýšiť svoj príjem, nárok naň má stále menej ako polovica uchádzačov o zamestnanie v systéme PHN (Graf 33). Dôvodom môže byť aj fakt, že prístup k aktivačným programom, ktoré vytvárajú nárok na príspevok, nie je garantovaný pre každého záujemcu, ale závisí od kapacít. Cieľ „podpory získania, udržania, prehĺbenia alebo zvýšenia vedomostí, odborných zručností, praktických skúseností, pracovných návykov na účely zvýšenia pracovného uplatnenia na trhu práce" tak paradoxne nezávisí iba od aktivity a motivácie

[165] Podiel populácie s príjmom pod hranicou ŽM bol odhadnutý na základe EU SILC z roku 2016. Údaje za rok 2017 na individualizovanej úrovni neboli do uzávierky priebežnej správy k dispozícii. Odhadnutý počet osôb s príjmom pod hranicou ŽM nemusí presne zodpovedať počtu ľudí v hmotnej núdzi, nakoľko pri posudzovaní hmotnej núdze sa prihliada aj na majetok domácnosti, o ktorom nie sú údaje v EU SILC. Počet ľudí pod hranicou rizika chudoby bol na Slovensku podľa Eurostatu 650-tisíc v roku 2017.

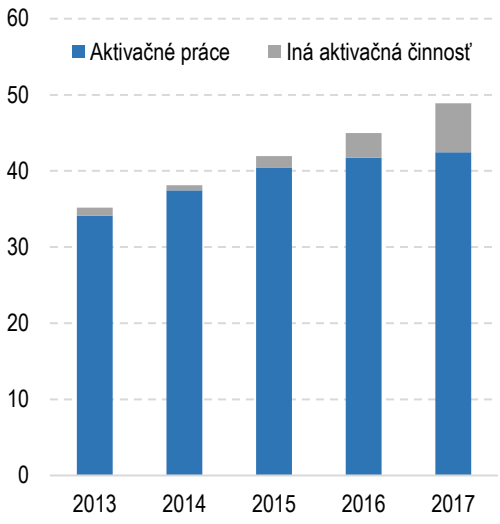
ľudí v hmotnej núdzi zlepšiť svoju sociálnu situáciu, ale tiež od schopnosti obcí a samospráv vytvoriť dostatočné príležitosti. Pokrytie uchádzačov o zamestnanie v rámci aktivačného príspevku sa časom darí zvyšovať. Dôvodom môže byť aj pokles v absolútnom počte UoZ v systéme PHN z vyše 170-tisíc v roku 2013 na 78-tisíc v roku 2017.

Graf 32: Počet ľudí žijúci v domácnostiach, ktoré sú prijímateľmi pomoci v hmotnej núdzi

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR a ARK
Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK.

Graf 33: Podiel UoZ v systéme PHN, ktorým vznikol nárok na aktivačný príspevok (%)

Zdroj: ÚPSVR
Poznámka: Aktivačné práce znamenajú menšie obecné služby alebo menšie služby pre samosprávny kraj.

Problém nedostatočnej kapacity aktivačných programov môže prehlbovať zavedenie podmienky výkonu verejnoprospešných činností pre plnú výšku dávky v hmotnej núdzi. Pre úrady práce a obce sa týmto totiž vytvorila dodatočná administratívna záťaž, ktorá obmedzuje kapacitu využívať ostatné aktivačné nástroje vrátane nástrojov, ktoré vytvárajú nárok na aktivačný príspevok (Lajčáková a kol., 2017). Najvyššia záťaž je v relatívne malých obciach s vysokým počtom príjemcov pomoci v hmotnej núdzi.

Uvedený cieľ aktivačného príspevku je tiež v rozpore s veľmi vysokým podielom aktivačných prác medzi činnosťami, ktoré vykonávajú príjemcovia pomoci v hmotnej núdzi (Graf 33). Ako už bolo uvedené v kontexte aktivačných prác ako nástroja AOTP, ich pridaná hodnota, čo sa týka uplatniteľnosti absolventov na trhu práce, je záporná (Hidas a kol., 2016).

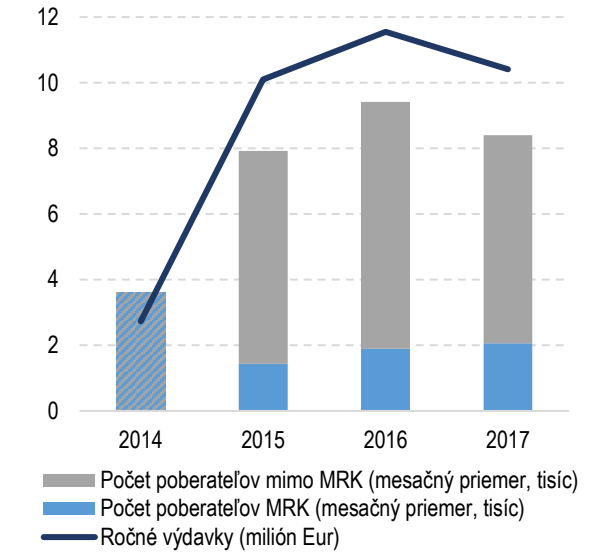
Napriek pochybnostiam o účinnosti systému aktivácie v zvyšovaní zamestnateľnosti, podmienenie nároku na aktivačný príspevok zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie motivuje chudobných ľudí bez práce prihlásiť sa do evidencie a spolupracovať s úradmi práce. Medzi ľuďmi z MRK vo veku 25 až 54 rokov, ktorí sú bez práce, je miera evidencie v nezamestnanosti 42 % v prípade ľudí žijúcich v domácnostiach, ktoré poberajú pomoc v hmotnej núdzi, ale iba 11 % v prípade ľudí, ktorí nepoberajú pomoc v hmotnej núdzi.

Osobitný príspevok

Ekonomická teória hovorí, že strata sociálnej pomoci pri nastúpení do práce znižuje finančnú motiváciu hľadať si zamestnanie, a tým môže prispievať k takzvanej pasci nezamestnanosti a inaktivity. Krátenie sociálnej pomoci predstavuje jeden spôsob ako riešiť tento problém, ale toto „riešenie“ má neželané vedľajšie účinky v podobe prehlbujúcej sa chudoby a sociálneho vylúčenia najzraniteľnejších ľudí, ktorí si nedokážu nájsť prácu. Alternatívnym spôsobom ako zatraktívniť nástup do zamestnania aj za minimálnu mzdu a neúplný úväzok je rozšíriť nárok na sociálnu pomoc na širšiu skupinu nízko-príjmových zamestnancov.

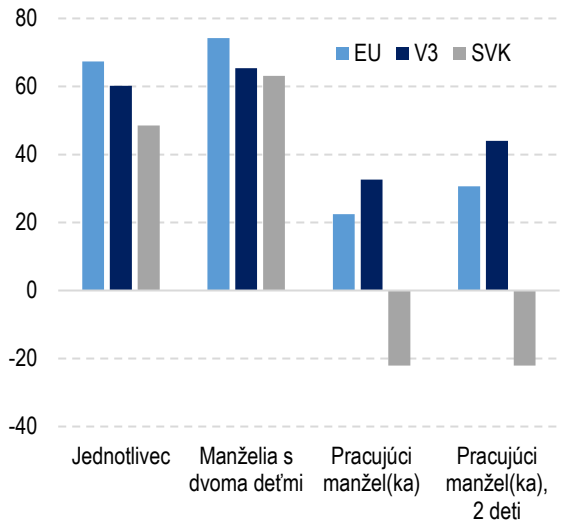
Osobitný príspevok je na Slovensku hlavným nástrojom zabezpečujúcim súbeh sociálnej pomoci a príjmu zo zamestnania. Osobitný príspevok bol zavedený v roku 2014[166] a patrí ľuďom, ktorí nastúpia do zamestnania s nízkym príjmom[167], ktorí boli predtým dlhodobo nezamestnaní alebo dlhodobo neaktívni, a ktorí sú v systéme PHN alebo z neho vypadli kvôli nástupu do zamestnania. Príspevok sa aktuálne vypláca po dobu 12 mesiacov vo výške 126,14 eur za prvých 6 mesiacov a 63,07 eur za nasledovných 6 mesiacov. Súbeh PHN a práce je od mája 2017 rozšírený zmenou podmienok pri posudzovaní príjmu u prijímateľov osobitného príspevku.[168]

Graf 34: Vývoj osobitného príspevku

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR a ARK
Poznámka: Rozdelenie poberateľov medzi MRK a mimo MRK v roku 2014 nie je možné na základe dostupných dát. Box 2 pre definíciu MRK.

Graf 35: Pasca inaktivity: daň z participácie pri nástupe s platom na úrovni 33 % priemeru, 2016 (%)

Zdroj: OECD

Na osobitný príspevok bolo v roku 2017 vynaložených 10,4 milióna eur, a podporených bolo v priemere 8 401 osôb za mesiac. Výdavky na osobitný príspevok a počet poberateľov výrazne stúpli rok po jeho zavedení (Graf 34) a zostali na tejto úrovni napriek poklesu počtu poberateľov pomoci v hmotnej núdzi (Graf 29). Podiel poberateľov osobitného príspevku z prostredia MRK bol v roku 2017 v priemere 24 %, čo je viac ako podiel ľudí z MRK na populácii dlhodobo nezamestnaných (17 %).

Nízka úroveň pomoci v hmotnej núdzi na Slovensku a zlepšený súbeh pomoci a príjmu zo zamestnania prostredníctvom osobitného príspevku zabezpečujú relatívne vysokú mieru motivácie pracovať. Pasca inaktivity, meraná ako daň z participácie,[169] bola v roku 2016 na Slovensku výrazne pod priemerom EÚ aj V3 pre väčšinu typov domácností pri nástupe do práce s nízkou mzdou (Graf 35).[170] Napríklad v prípade jednotlivcov

[166] Pred tým mali nízko príjmoví zamestnanci nárok na sociálnu pomoc v rámci aktivačného príspevku, ale výška nároku sa krátila v závislosti od príjmu z práce, čo znižovalo motiváciu zamestnať sa. Na rozdiel od aktivačného príspevku, osobitný príspevok je poskytovaný v rovnakej výške všetkým zamestnancom, ktorí naň majú nárok.
[167] Príjem musí byť v rozpätí od polovice minimálnej mzdy po dvojnásobok minimálnej mzdy.
[168] S účinnosťou od 1. mája 2017 sa upravila podmienka započítavania príjmu u členov domácností, ktorým sa poskytuje osobitný príspevok, a to zo 75 % na 50 % z ich príjmu z pracovného pomeru alebo obdobného pracovného vzťahu pri posudzovaní nároku na pomoc v hmotnej núdzi. V praxi to znamená miernejšie krátenie pomoci v hmotnej núdzi z dôvodu vyššieho príjmu prijímateľov osobitného príspevku, čo zvyšuje motiváciu zamestnať sa. Toto zvýhodnenie platí iba po dobu poberania osobitného príspevku.
[169] Daň z participácie porovnáva čistý príjem poberateľa sociálnych dávok (bez dávky v nezamestnanosti) s čistým príjmom pri nástupe do zamestnania. Je definovaná ako 1 mínus čistý finančný zisk z nástupu do zamestnania ako percento hrubej mzdy. Čistý finančný zisk zohľadňuje výšku daní a odvodov, ktoré musí zamestnanec platiť, ako aj mieru do akej sa mu krátia dávky pri nástupe do zamestnania. Čím vyššia hodnota dane z participácie, tým menšia finančná motivácia prechodu z nezamestnanosti do zamestnania a tým pádom väčšia pasca inaktivity. Pri dani na úrovni 100 percent je čistý príjem zamestnanca rovnaký ako by bol keby zostal poberateľom sociálnej pomoci. Na motiváciu hľadať si prácu vplývajú okrem daňového a sociálneho systému aj viaceré nefinančné faktory ako napríklad kvalita infraštruktúry a jednoduchosť dochádzania za prácou v odľahlých regiónoch, miera diskriminácie na trhu práce, a tiež kultúrne a jazykové bariéry v prípade niektorých skupín, napríklad Rómov.
[170] Pri nástupe s priemernou mzdou je daň z participácie na Slovensku tiež pod priemerom EÚ aj V3 vo všetkých druhoch domácností.

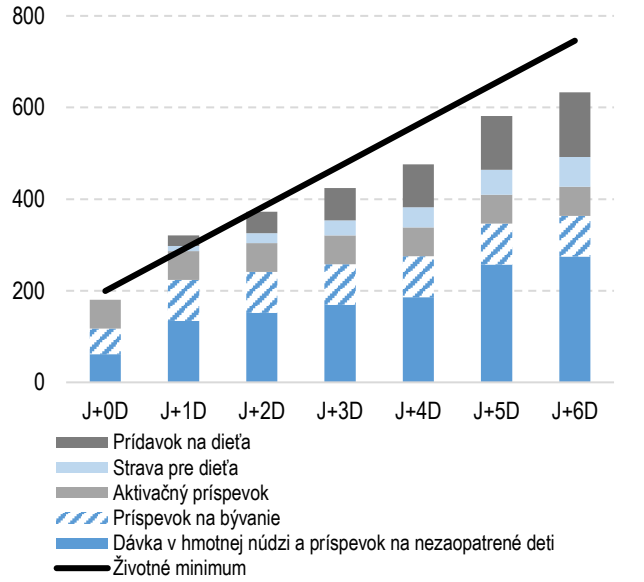
bez detí (táto skupina tvorí 56 % poberateľov PHN) bola daň z participácie v roku 2016 na úrovni 49 %, ak uchádzač nastúpil do zamestnania so mzdou na úrovni 33 % priemernej mzdy.[171] To znamená, že zhruba polovica hrubého príjmu predstavovala čistý finančný zisk oproti poberaniu PHN.[172]

Dvanásťmesačné časové obmedzenie osobitného príspevku môže byť príliš krátke na dosiahnutie sebestačnosti pre sociálne znevýhodnené skupiny. Časové obmedzenie súbehu osobitného príspevku a mzdy má svoje opodstatnenie, pokiaľ ide o motivovanie zamestnancov investovať do ľudského kapitálu s cieľom zvyšovať svoj príjem a taktiež o šetrenie verejných výdavkov. Avšak vzhľadom na to, že mzdy nízkopríjmových zamestnancov zvyknú stúpať iba pomaly, krátky časový limit im nedáva dostatok času na dosiahnutie príjmu, ktorý by ich motivoval zostať pracovať aj po skončení nároku na sociálnu pomoc (OECD, 2005). Medzi 4 413 poberateľmi osobitného príspevku, ktorí skončili 12 mesačnú dobu poberania v roku 2017, bola stredná hodnota nárastu mzdy za toto obdobie na úrovni 8,0 % (34,73 eur za mesiac).

Podpora chudobných rodín s deťmi

Podpora rodín s deťmi je formou štátnej sociálnej podpory, ktorou štát prispieva rodičom na výdavky spojené s narodením dieťaťa alebo viacerých detí súčasne, a pomáha im so zabezpečením starostlivosti o nezaopatrené deti, ich výchovy a výživy. Na rozdiel od PHN, nárok na štátne sociálne dávky v rámci podpory rodín s deťmi sa neviaže na príjem domácnosti, a všetky rodiny, ktoré spĺňajú podmienky, sú podporované rovnakou sumou. Kým pre vysokopríjmové rodiny predstavujú dávky zanedbateľnú zložku rozpočtu domácnosti, pre chudobné rodiny ide o dôležitý doplnok príjmu, ktorý pomáha zmierňovať negatívne dôsledky chudoby na vývin detí. Cielenie podpory rodiny na nízkopríjmové domácnosti predstavuje potenciálnu úsporu verejných financií oproti súčasnému stavu. Dnes však dostupné dáta a možnosti kontroly neumožňujú efektívne zaviesť takýto systém príjmového testovania.

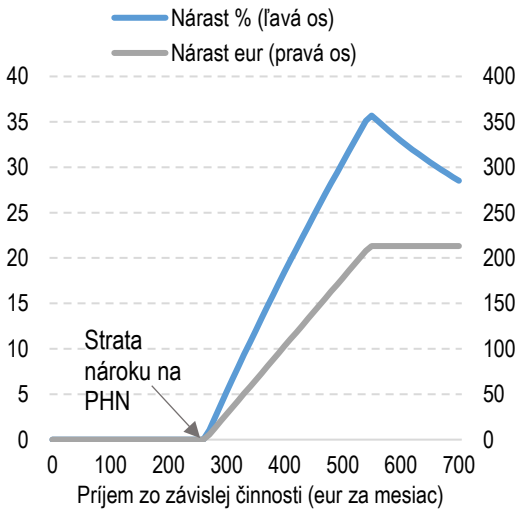
Graf 36: Životné minimum a soc. dávky jednotlivca bez vlastného príjmu, s rôznym počtom detí, 2017

Zdroj: ÚHP

Poznámka: Príspevok na bývanie, vzhľadom na podmienky nároku (Box 7), nie je dostupný všetkým prijímateľom PHN. V roku 2017 poberalo príspevok na bývanie 49 % príjemcov PHN.

Graf 37: Dopad rodičovského príspevku na príjem domácnosti 2 dospelých a 2 detí, 2017

Zdroj: ÚHP

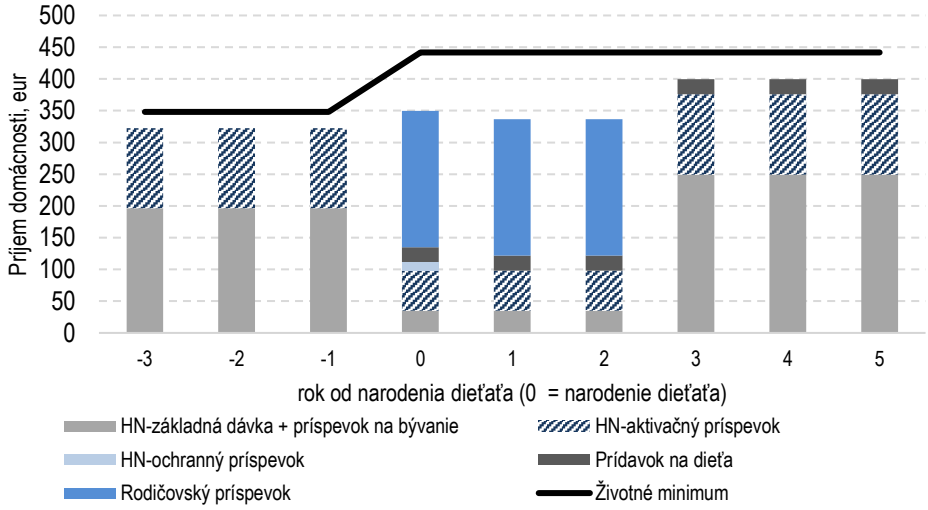
V časti spoločnosti je rozšírený názor, že systém sociálnej pomoci a sociálnej podpory na Slovensku zvýhodňuje rodiny s deťmi a umožňuje pohodlný život z rôznych dávok a príspevkov, čím znižuje

[171] Pri výške minimálnej mzdy toto znamená prácu na čiastočný úväzok.
[172] Zvýšenie príjmu po nástupe zamestnania závisí od typu domácnosti a čiastočne aj od mesiaca, v ktorom človek začne pracovať. Nárast príjmu oproti poberaniu dávok v konkrétnom prípade je možné zistiť pomocou mzdovej kalkulačky: https://www.iz.sk/kalkulacka

motiváciu chudobných rodičov pracovať. V skutočnosti nárok na pomoc v hmotnej núdzi spolu s prídavkom na dieťa a príspevkom na stravu v škole stúpajú pomalšie s počtom detí ako hranica životného minima (Graf 36). Domácnosť s jedným rodičom a jedným dieťaťom, ktorá je príjemcom PHN s výnimkou ochranného príspevku, získa nárok na pomoc vo výške 99 % svojho životného minima. Domácnosť s jedným rodičom a štyrmi deťmi, ktorá je príjemcom rovnakých dávok, však získa nárok len vo výške 60 % svojho životného minima. Prídavok na dieťa a dotácia na stravu v škole zmierňujú nízku citlivosť PHN na počet detí v domácnosti, rozdiely však pretrvávajú.

Najchudobnejšie rodiny s malými deťmi tiež nemajú žiaden finančný prínos s rodičovského príspevku. Rodičovský príspevok je dávka, ktorou štát prispieva oprávnenej osobe na zabezpečenie riadnej starostlivosti o dieťa do troch rokov veku. Hoci na príspevok majú nárok všetci rodičia, ktorí spĺňajú podmienky, príspevok sa počíta v plnej miere ako príjem pri určovaní nároku na PHN. Pre najnižšie príjmové skupiny to znamená, že PHN sa kráti úmerne s výškou rodičovského príspevku, a teda príjem domácnosti zostáva nezmenený (Graf 37).

Graf 38: Príjem rodiny dvoch dospelých bez vlastného príjmu pred a po narodení prvého dieťaťa

Zdroj: ÚHP

Poznámka: Výpočet predpokladá poberanie aktivačného príspevku oboma rodičmi pred narodením dieťaťa. Po narodení vzniká jednému rodičovi po dobu jedného roka nárok na ochranný príspevok. Výpočet predpokladá, že jeden z rodičov zostáva do troch rokov veku dieťaťa doma a stráca tak nárok na aktivačný príspevok.

Hoci kombinácia pomoci v hmotnej núdzi a podpora rodiny zabezpečuje mierny nárast príjmu pri narodení dieťaťa pre domácnosť bez vlastného príjmu, domácnosť napriek tomu padá hlbšie do chudoby. Medzera medzi príjmom a hranicou životného minima sa totiž narodením dieťaťa roztvára, najmä ak z dôvodu celodennej starostlivosti o dieťa jeden z rodičov nespĺňa podmienky pre nárok na aktivačný príspevok, napríklad účasťou na aktivačných prácach (Graf 38). Aj pri aktivácii oboch rodičov zostáva medzera medzi príjmom a hranicou životného minima väčšia ako bola pred narodením dieťaťa.

4.5 Projekty sociálneho začleňovania financované zo zdrojov EŠIF

Terénna sociálna práca

Terénna sociálna práca (TSP) je jedna z metód sociálnej práce zameraná na prevenciu sociálneho vylúčenia a jeho prehlbovania, vykonávaná v prirodzenom prostredí človeka. Orientuje sa na človeka, rešpektuje jeho potreby, návrhy na riešenie problému, stavia na schopnostiach a mobilizácii jeho vnútorných síl. Jej cieľom je motivácia a aktivizácia jednotlivcov a rodín na riešenie problémov prostredníctvom spoločnej aktivity s pomocou a podporou terénneho sociálneho pracovníka.

Osobitosťou TSP je, že aktívne vyhľadáva a pracuje s ľuďmi, ktorí z rôznych dôvodov nemajú prístup alebo nevyužívajú sociálnu pomoc a verejné služby v plnom rozsahu a prepadávajú cez sieť sociálnej pomoci

určenú pre zachytenie a podporu tých najzraniteľnejších. Vytvorenie a udržanie spojenia a určitej dôvery medzi marginalizovanou osobou a majoritou (napr. na úrade, v škole alebo v nemocnici) je základnou podmienkou pre realizáciu akýchkoľvek ďalších intervencií, ktoré by mohli pomôcť danej osobe pri riešení svojej životnej situácie. Vzhľadom na rôznorodosť problémov, ktorým čelia jednotlivý klienti a rodiny, sa TSP vyznačuje tiež svojím prierezovým nastavením. Pracovníci TSP sa snažia flexibilne reagovať na konkrétnu situáciu danej lokality, pričom v niektorej môže byť kladený dôraz na školskú dochádzku, v inej na vymáhanie občianskych práv a inde na zamestnanosť.

Na Slovensku je TSP poskytovaná verejným sektorom od roku 2005[173] a dnes je rozdelená do dvoch národných projektov financovaných z EŠIF a realizovaných v rámci zdieľanej zodpovednosti medzi prijímateľmi nenávratnej finančnej pomoci a samosprávami. Jedným prijímateľom je Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR (IA MPSVR) a druhým Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity (ÚSVRK). Prijímatelia poskytujú koordináciu a metodickú podporu, zatiaľ čo samosprávy sú priamymi zamestnávateľmi terénnych sociálnych pracovníkov.

Prioritnou cieľovou skupinou TSP na Slovensku sú ľudia z prostredia MRK. Avšak program v gescii IA MPSVR sa venuje aj pomoci ľuďom z ďalších cieľových skupín (napr. ľuďom bez domova) vykazujúcim rovnaké alebo podobné charakteristiky (vysoký stupeň vylúčenia, nedôvera voči úradom a pod.). ÚSVRK realizuje TSP v obciach, ktoré boli vybraté na základe „zjednodušeného indexu podrozvinutosti" ako obce, ktoré si vyžadujú zvýšenú mieru intervencie, v porovnaní s ostatnými obcami s prítomnosťou MRK (celkom 150 obcí).[174] V týchto obciach sa aplikuje takzvaný „take-away model" základných podporných programov, ktorý zabezpečuje nárokovateľnú a administratívne zjednodušenú dostupnosť vybraných programov, vrátane TSP.

Celkové výdavky na TSP v roku 2017 predstavovali 6,8 miliónov eur financovaných v plnej miere zo zdrojov EŠIF (Operačný program Ľudské zdroje) a spolufinancovania. Z toho na TSP realizovanú IA MPSVR išlo 5,3 miliónov eur[175] a na TSP realizovanú ÚSVRK išlo 1,5 miliónov eur.[176]

Program TSP aktuálne prebieha v 377 obciach na Slovensku, z toho IA MPSVR realizuje TSP v 230 obciach a ÚSVRK v 147 obciach. Program sa uskutočňuje prostredníctvom 481 terénnych sociálnych pracovníkov a 501 terénnych pracovníkov, pričom 262 TSP a 245 TP je zamestnaných v projekte IA MPSVR SR a 219 TSP a 256 TP v projekte ÚSVRK.

Stále však existujú obce, kde napriek veľmi zlej situácii TSP chýba. Podľa záverov kontextovej evaluácie TSP, ktorú v roku 2018 realizovala IA MPSVR, je TSP nutná v 201 obciach na Slovensku vzhľadom na mieru vylúčenia MRK, nízku kvalitu bývania a miestnej infraštruktúry a výšku nezamestnanosti. V 39 % (78 obciach) z nich však táto služba stále chýba (Filčák a spol., 2018). Ide prevažne o malé obce, kde v prostredí MRK žije menej ako 100 ľudí.

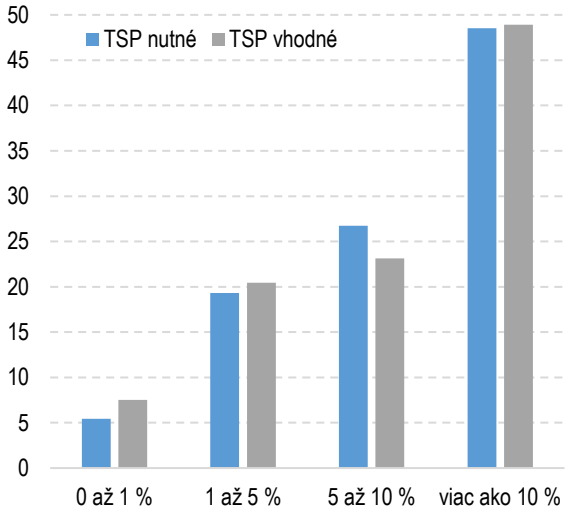
Závislosť od financovania z eurofondov predstavuje veľké riziko, čo sa týka dlhodobej udržateľnosti TSP v súčasnom rozsahu a kvalite. Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny vníma TSP ako súčasť zákona o sociálnych službách, ktorý zodpovednosť za realizáciu v zmysle originálnych kompetencií presúva na mestá a obce. Tieto sú však vo väčšine prípadov schopné TSP realizovať iba v obdobiach jej externého projektového financovania. Podľa IA MPSVR spomedzi obcí, kde je TSP nutná, je iba štvrtina takých, kde náklady nepresahujú 5 % z príjmov bežného rozpočtu samosprávy (Filčák a spol., 2018). Medzi obcami, kde je TSP vhodná, je takýchto 28 % (Graf 39). Ako poukazujú autori, aj 5 % navýšenie rozpočtu alokovaného pre potreby sociálnych služieb a následne pokrytie nákladov spojených s výkonom TSP, možno považovať za hranicu, ktorá je v realite ťažko

[173] Pred tým bola TSP realizovaná v menšom rozsahu hlavne mimovládnymi organizáciami.
[174] https://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=aktualny-zoznam-obci-zapojenych-do-narodneho-projektu-take-away
[175] Celková alokácia na Národný projekt Terénna sociálna práca je 29 340 353 eur na obdobie od októbra 2015 do septembra 2019 (https://www.tsp.gov.sk/).
[176] Celková alokácia na Národný projekt Terénna sociálna práca a terénna práca v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít je 26 511 131 eur na obdobie od januára 2016 do decembra 2019 (https://www.minv.sk/?NP-TSP).

realizovateľná. Pritom skoro v polovici obcí v oboch kategóriách predstavujú náklady na TSP viac ako 10 % príjmov bežného rozpočtu.

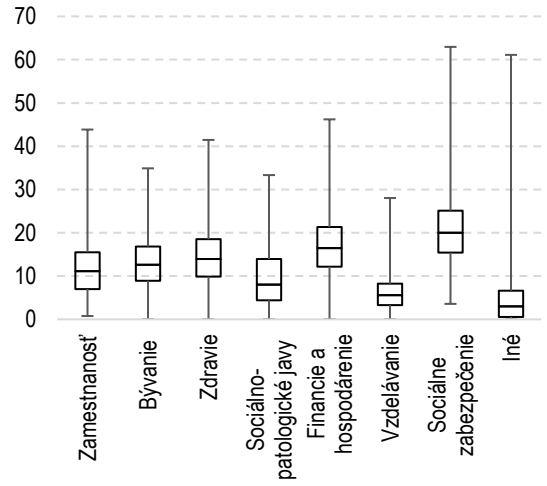
Po viacerých zmenách modelu poskytovania TSP na Slovensku je model zdieľanej zodpovednosti (zapojených obcí a centrálnej organizácie implementujúcej program) vnímaný pozitívne. Kvalitatívne hodnotenie vyplývajúce z rozhovorov s predstaviteľmi zúčastnených strán identifikovalo viaceré nedostatky vo výkone TSP v niektorých lokalitách, ale vo všeobecnosti skonštatovalo pozitívne výsledky TSP (Škobla a spol., 2016).

Graf 39: Rozdelenie obcí podľa nákladovosti TSP (% príjmov bežného rozpočtu obce)

Zdroj: IA MPSVR

Graf 40: Rozdelenie podielov intervencií v jednotlivých oblastiach na všetkých intervenciách v obci (%)

Zdroj: ÚHP na základe údajov IA MPSVR

Poznámka: Graf ukazuje minimálnu a maximálnu hodnotu podielu intervencií v každej oblasti na všetkých intervenciách v obci, medzikvartálny rozsah a stredovú hodnotu (medián). Vzťahuje sa na TSP v gescii IA MPSVR.

Kvantitatívne hodnotenie dopadov TSP je metodologicky problematické vzhľadom na charakteristiky tohto druhu intervencie. V prvom rade ide o spomínané prierezové nastavenie TSP. Na rozdiel od iných nástrojov je TSP zameraná na široké spektrum oblastí a priority v každej lokalite sa líšia podľa jej konkrétnych potrieb. Vidieť to na rozmanitej štruktúre intervencií v jednotlivých obciach, kde sa TSP realizuje (Graf 40). Použitie jedného výsledkového ukazovateľa pre hodnotenie dopadov TSP naprieč rôznymi lokalitami je preto problematické. Potrebu odbornej diskusie na túto tému potvrdila aj kontextová evaluácia IA MPSVR (Filčák a spol., 2018).

Druhým zásadným problémom pre kvantitatívne hodnotenie TSP je skutočnosť, že jej úspech v dosahovaní pozitívnej zmeny závisí od prístupu k nadväzujúcim službám a ich kvality v danej oblasti. Podstatou TSP je zlepšenie prístupu k existujúcim nástrojom a službám sociálnej pomoci. Hoci sa TSP ukazuje ako nenahraditeľná súčasť riešenia integrácie marginalizovaných osôb do spoločnosti, celkový dopad intervencií v konečnom dôsledku závisí od prítomnosti a kvality jednotlivých služieb a opatrení v danej lokalite.

Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie

Sociálne služby krízovej intervencie (SSKI) sú určené na pomoc v situáciách, kedy človek nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie svojich životných potrieb; kedy je ohrozené jeho začlenenie do spoločnosti pre ohrozujúce životné návyky, závislosti alebo škodlivé činnosti; pre ťažké zdravotné postihnutie

alebo nepriaznivý zdravotný stav; pre ohrozenie správaním niekoho iného; alebo pre zotrvávanie v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby.[177]

Revízia sa zameriava na nasledovné tri vybrané SSKI podporované v rámci národného projektu Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni a národného projektu Komunitné centrá v mestách a obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít: komunitné centrum (KC), nízkoprahové denné centrum (NDC) a nízkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu (NSSDR). Medzi poskytované služby v týchto zariadeniach patrí sociálne poradenstvo, právna pomoc, preventívna aktivita, záujmová činnosť, pomoc pri príprave na školské vyučovanie a podpora neformálneho vzdelávania detí, mládeže a dospelých. Uvedené národné projekty rozširujú zameranie na širší okruh sociálnych služieb krízovej intervencie oproti predchádzajúcemu programovému obdobiu, kedy bola podpora sústredená na komunitné centrá.

Celkové výdavky na uvedené dva národné projekty v roku 2017 predstavovali 3,8 miliónov eur financovaných v plnej miere zo zdrojov EŠIF (Operačný program Ľudské zdroje) a spolufinancovania. Národný projekt Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni (3,7 milióna eur v roku 2017)[178] je v gescii Implementačnej agentúry Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR (IA MPSVR) a zahŕňa podporu všetkých troch uvedených SSKI. Národný projekt Komunitné centrá v mestách a obciach s prítomnosťou MRK (0,1 milióna eur v roku 2017)[179] je v gescii Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity (ÚSVRK) a sústredí sa na podporu komunitných centier v rámci „take-away modelu" základných podporných programov.

KC/NDC/NSSDR sú podporované v 143 lokalitách na Slovensku za pomoci 438 zamestnancov. Z toho IA MPSVR podporuje KC/NDC/NSSDR v 89 lokalitách za pomoci 279 zamestnancov a ÚSVRK v 54 lokalitách za pomoci 159 zamestnancov (Tabuľka 19).

Tabuľka 19: Počet pracovníkov v rámci podporených SSKI

	NP Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni			NP Komunitné centrá v mestách a obciach s príslušnosťou MRK			Spolu
	Odborný garant	Odborný pracovník	Pracovník	Odborný garant	Odborný pracovník	Pracovník	
Komunitné centrum	80	78	78	54	53	52	395
Nízkoprahové denné centrum	8	7	7				22
Nízkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu	7	7	7				21

Zdroj: ÚHP na základe údajov MPSVR a ÚSVRK

Podobne ako v prípade TSP, budúcnosť KC/NDC/NSSDR je neistá, nakoľko na úrovni štátu nie je nastavené financovanie týchto SSKI po skončení podpory z prostriedkov EŠIF. Týka sa to najmä KC, ktoré sú súčasťou zákona o sociálnych službách bez kompetenčnej zodpovednosti za ich realizáciu.

V rámci aktuálne prebiehajúcej dopadovej evaluácie projektu sa analyzujú a vyhodnocujú prínosy a dopady činnosti poskytovateľov SSKI, podporených v rámci národného projektu Podpora vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni, na cieľové skupiny a na sociálne subjekty zapojené do národného projektu. Hodnotenie bude ukončené v marci 2019.

[177] Zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.
[178] Celková alokácia na Národný projekt Podpora vybraných služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni je 20 915 000 eur na obdobie od októbra 2015 do septembra 2019 (https://www.ia.gov.sk/npkiku/o-projekte/zakladne-informacie-2/).
[179] Celková alokácia na Národný projekt Komunitné centrá v mestách a obciach s prítomnosťou MRK je 18 688 726 eur na obdobie od januára 2016 do decembra 2019 (https://www.minv.sk/?NP-KC-1).

5 Dostupnosť zdravotnej starostlivosti pre ľudí so sociálnym znevýhodnením

- **Podstatne horší zdravotný stav ľudí v nepriaznivej sociálnej situácii ako je priemer populácie dokumentuje výrazne nižšia očakávaná dĺžka života, vysoká dojčenská úmrtnosť ako aj nižší priemerný vek začatia poberania sociálnej pomoci v dôsledku ťažkého zdravotného postihnutia.**
- **Napriek tomu spotreba zdravotnej starostlivosti medzi obyvateľmi MRK je podstatne nižšia ako v celkovej populácii, predovšetkým v mladších vekových skupinách. To naznačuje nižšie využívanie preventívnej zdravotnej starostlivosti.**
- **Medzi prekážky dostupnosti zdravotnej starostlivosti patrí finančná spoluúčasť pacientov ako aj fyzická dostupnosť zdravotníckych zariadení v niektorých obciach Slovenska, predovšetkým tých s početnou rómskou populáciou.**
- **Podpora dopytu po preventívnej zdravotnej starostlivosti zo strany štátu je založená na princípe trestania namiesto pozitívnej motivácie, ktorá sa v prostredí chudoby osvedčila v iných krajinách.**
- **Na vylúčené skupiny obyvateľstva je cielený národný projekt Zdravé komunity, ktorý sa usiluje o znižovanie bariér v prístupe k zdravotnej starostlivosti, zvyšovanie zdravotnej gramotnosti a zlepšovanie so zdravím súvisiaceho správania.**

5.1 Zdravotný stav sociálne znevýhodnených ľudí

Očakávaná dĺžka života pri narodení je podstatne nižšia v skupinách čeliacich nepriaznivej sociálnej situácii ako vo zvyšku populácie, čo naznačuje výrazné rozdiely v priemernom zdravotnom stave. Kým priemerná očakávaná dĺžka života v roku 2015 bola v celkovej populácii 76 rokov, ľudia v systéme PHN sa dožívali v priemere o sedem rokov menej (Tabuľka 20). Aj po zohľadnení PHN, príslušnosť k MRK je spojená s nižšou očakávanou mierou dožitia. Ľudia v systéme PHN žijúci v MRK sa dožívajú v priemere iba 68 rokov, čo je menej ako priemerná miera dožitia celkovej populácie Slovenska v roku 1960[180] a zhruba na úrovni populácie dnešnej Kambodže, Bolívie alebo Východného Timoru.[181] **Zlý zdravotný stav sociálne znevýhodnených skupín prispieva k ich sociálnemu vylúčeniu v iných oblastiach, pretože znižuje šance uspieť vo vzdelávaní či na trhu práce.**

Tabuľka 20: Očakávaná dĺžka dožitia pri narodení, 2015

	MRK	mimo MRK	Celkom
PHN	67,7	69,7	69,3
mimo PHN	70,3	76,7	76,5
Celkom	69,6	76,4	76,0

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR, ARK a centrálneho registra poistencov.

Poznámka: Mierna odchýlka odhadu miery dožitia celkovej populácie od údajov ŠÚ je spôsobená odstránením ľudí žijúcich v zahraničí na základe údajov o existencii zdravotného poistenia z centrálneho registra poistencov. Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Medzery v ukazovateľoch zdravia medzi majoritou a sociálne znevýhodnenými skupinami začínajú hneď pri narodení. Úmrtnosť dojčiat v domácnostiach, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, a dojčiat v prostredí MRK, je viac ako trojnásobná oproti zvyšku populácie (Tabuľka 21). Za obdobie 2006-2015 zomieralo ročne v priemere 13,3 dojčiat v domácnostiach v systéme PHN a 12,3 dojčiat v prostredí MRK na tisíc živonarodených detí. V populácii, ktorá nie je v systéme PHN a nie je z prostredia MRK, to bolo v priemere 3,9 úmrtí. Uvedené údaje naznačujú, že vysoká dojčenská úmrtnosť je viac problémom chudoby ako etnicity. Aj tak

[180] Najstaršie dostupné údaje o očakávanej dĺžke života pri narodení pre celú populáciu Slovenska sú pre rok 1960 na úrovni 70,3 rokov.
[181] Podľa údajov populačného oddelenia Spojených národov bola očakávaná dĺžka života pri narodení v období 2010 až 2015 v Kambodži 67,6 rokov a v Bolívii a Východnom Timore 67,7 rokov.

spomedzi rodín v systéme PHN je dojčenská úmrtnosť v priemere o 0,5 úmrtí vyššia v prostredí MRK ako mimo neho.

Tabuľka 21: Dojčenská úmrtnosť, priemer rokov 2006 - 2015

	MRK	mimo MRK	Celkom
PHN	13,6	13,1	13,3
mimo PHN	10,8	3,9	4,3
Celkom	12,3	4,6	5,5

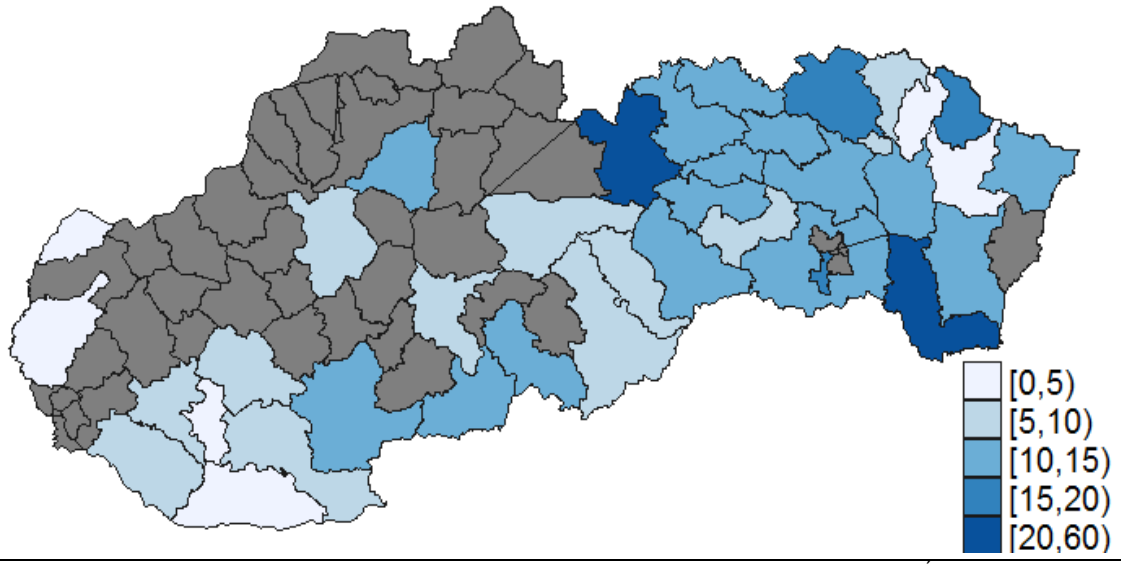
Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR, ARK a centrálneho registra poistencov.

Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

Vysoká dojčenská úmrtnosť môže byť spôsobená zhoršeným prístupom k informáciám a zdravotnej starostlivosti (Šprocha, 2014). Vplyv na horšie výsledky v MRK má napríklad aj vyšší podiel tehotenstiev u neplnoletých. Až 20 % rómskych prvorodičiek porodí pred vekom 19 rokov, v porovnaní s priemerom celkovej populácie na úrovni 2 % (Svetová Banka, 2012).[182] Rómky tiež zaznamenávajú nižší prírastok hmotnosti v tehotenstve spojený s nepravidelnou a nekvalitnou stravou (Hijová & Madarasová-Gecková, 2012). Riziko pre novorodencov predstavuje aj vysoký výskyt infekčných chorôb v prostredí MRK, najmä pre nízky štandard hygieny, bývania a ekologicky rizikové prostredie spojené s vysokou mierou chudoby (Šupinová, a spol., 2015).

Značné rozdiely v dojčenskej úmrtnosti v MRK existujú na regionálnej úrovni (Graf 41). Najvyššia dojčenská úmrtnosť je v Košickom kraji (v priemere 14,8 úmrtí dojčiat na 1 000 živonarodených detí z MRK), najnižšia v Trnavskom kraji (v priemere 5,5 úmrtí dojčiat na 1 000 živonarodených detí z MRK). Najvyššia dojčenská úmrtnosť v MRK je v okrese Trebišov, kde medzi rokmi 2006 a 2015 dosahovala v priemere viac ako 27 úmrtí dojčiat na 1 000 živonarodených detí, čo je zhruba na úrovni dnešnej Guatemaly alebo Alžírska.[183]

Graf 41: Dojčenská úmrtnosť MRK podľa okresov, priemer rokov 2006 - 2015

Zdroj: ÚHP na základe údajov ARK

Poznámka: v okresoch zvýraznených tmavou sivou farbou nebolo za 10 ročné referenčné obdobie v priemere aspoň 60 pôrodov, štandardná chyba výpočtu dojčenskej úmrtnosti je príliš veľká. Box 2 pre definíciu MRK.

Ľudia z MRK nielen kratšie žijú, ale život častejšie prežijú v horšom zdravotnom stave. Medzi najdôležitejšie faktory patria nevhodné pracovné a životné podmienky spojené s chudobou (Gavurová & Šoltés, 2013), časté onkologické ochorenia, užívanie návykových látok a s nimi súvisiace choroby a nezdravé stravovanie (Šoltés a kol.,

[182] Údaj pre celú populáciu pochádza z databázy World Development Indicators, Svetová banka. Pre možnosť porovnania, oba údaje sú pre rok 2012.

[183] Podľa údajov populačného oddelenia Spojených národov bola dojčenská úmrtnosť v období 2010 až 2015 v Guatemale na úrovni 27 úmrtí na 1000 živonarodených detí a v Alžírsku na úrovni 28 úmrtí.

2014). Nedostatočný prístup k pitnej vode a centrálnej kanalizácii v segregovaných oblastiach pomáha rozšíreniu infekčných ochorení ako osýpky a hepatitída A (Európska komisia, 2014) i respiračných ochorení – 60 až 70 % novozistených výskytov tuberkulózy u mladistvých pochádza z MRK (Solovič a kol., 2011).

Tabuľka 22: Priemerný vek, v ktorom ľudia s ŤZP začali poberať kompenzáciu sociálnych dôsledkov ŤZP

	MRK	mimo MRK	Celkom
PHN	35,7	45,8	43,2
mimo PHN	43,9	55,9	55,5
Celkom	42,4	55,7	55,2

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR a ARK

Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN.

U obyvateľov MRK a ľudí žijúcich v rodinách, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, sa ťažké zdravotné postihnutie (ŤZP) vyskytuje vo výrazne nižšom veku ako pri ostatných kategóriách osôb s ŤZP. Osoby s ŤZP môžu poberať kompenzáciu sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia. Priemerný vek, v ktorom ľudia s ŤZP začali poberať tento druh sociálnej pomoci, je v celoslovenskom meradle 55 rokov (Tabuľka 22). V populácii prijímateľov PHN je to však iba 43 rokov a medzi obyvateľmi MRK 42 rokov. Aj medzi ľuďmi v systéme PHN, obyvatelia MRK s ŤZP začali poberať kompenzáciu v priemere o viac ako desať rokov skôr ako ľudia žijúci mimo MRK. Podiel ŤZP osôb je nižší v prípade populácie MRK (5,8 %) a ľudí v systéme PHN (4,8 %) ako v celkovej populácii (7,9 %), napriek horšiemu zdravotnému stavu týchto znevýhodnených skupín.

Tabuľka 23: Štruktúra ochorení v rámci ŤZP (%)

	mimo MRK, mimo PHN	mimo MRK, PHN	MRK, mimo PHN	MRK, PHN
Infekčné a parazitárne choroby	0,07	0,07	0,08	0,24
Choroby krvi, krvotvorných orgánov a poruchy imunitných mech.	1,39	1,27	1,02	1,57
Endokrinné poruchy, poruchy výživy a premeny látok	15,10	12,82	13,88	15,24
Duševné poruchy a poruchy správania	10,38	19,42	21,17	18,95
Nervový systém	14,11	12,50	14,97	10,90
Zrak	2,83	2,70	4,69	3,98
Poškodenie ORL orgánov* a ďalšie ORL postih.	2,59	4,25	6,27	11,05
Srdce a obehové ústrojenstvo	14,26	10,13	11,78	8,38
Dýchacia sústava	2,14	2,76	3,19	3,77
Tráviace ústrojenstvo	7,33	8,56	4,32	6,57
Ochorenie kože	1,70	3,00	1,41	2,23
Pohybový a podporný aparát	20,47	16,27	11,86	11,14
Postihnutie končatín	2,88	2,84	2,98	3,57
Močové ústrojenstvo	4,40	2,98	2,00	2,29
Pohlavné orgány	0,34	0,42	0,37	0,09
Hlava a tvár	0,01	0,00	0,02	0,03
Celkom	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**

Zdroj: ÚHP na základe údajov ÚPSVR a ARK

** sluchový, rovnovážny orgán, dýchacie a hltacie orgány*
Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK a PHN..

Štruktúra ochorení v rámci populácie s ŤZP sa značne líši podľa stavu PHN a príslušnosti k MRK. Hoci populácia ŤZP nie je reprezentatívna pre celkovú populáciu, rozdiely v štruktúre ochorení v rámci ŤZP môžu

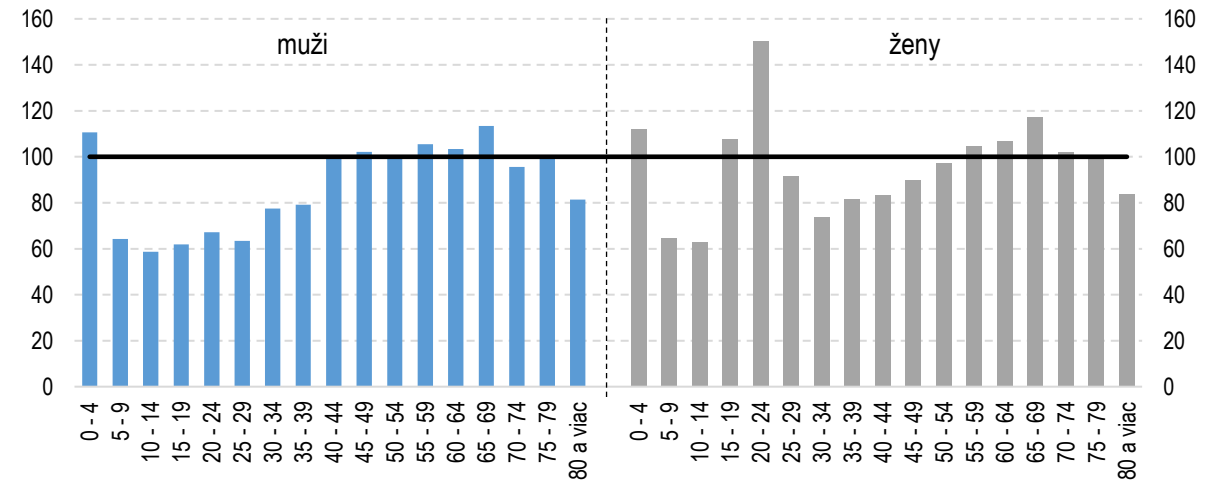
naznačovať aké typy ochorení sa častejšie vyskytujú v konkrétnych skupinách obyvateľstva. Osoby s ŤZP v systéme PHN alebo z prostredia MRK majú vyšší výskyt duševných porúch a porúch správania ako ľudia s ŤZP žijúci mimo PHN a mimo MRK (Tabuľka 23). Obyvatelia MRK s ŤZP sa od ostatných obyvateľov s ŤZP líšia vyšším výskytom poškodenia zraku a ORL orgánov (sluchový, rovnovážny orgán, dýchacie a hltacie orgány) a nižším výskytom chorôb pohybového a podporného aparátu a chorôb močového ústrojenstva. Obyvatelia s ŤZP, ktorí žijú v MRK a sú zároveň v systéme PHN, sú neúmerne viac zastúpení medzi ŤZP s infekčnými a parazitárnymi chorobami a chorobami dýchacej sústavy.[184]

5.2 Využívanie zdravotnej starostlivosti v prostredí MRK

Napriek horšiemu priemernému zdravotnému stavu a skoro univerzálnej miere pokrytia zdravotným poistením[185], je využívanie zdravotnej starostlivosti medzi obyvateľmi MRK o 36 % nižšie ako v celkovej populácii. Priemerné výdavky verejného zdravotného poistenia (VZP) na obyvateľa MRK boli v roku 2016 508 eur, kým na človeka z prostredia mimo MRK to bolo 793 eur. Tento rozdiel do veľkej miery odráža relatívne mladšiu vekovú štruktúru obyvateľstva MRK – stredná hodnota veku v prostredí MRK je 22 rokov, vo zvyšku populácie je to 39 rokov. Aj po zohľadnení rozdielnej vekovej štruktúry zostáva medzera výdavkov na úrovni 4 %.

Nepomer vo využívaní zdravotnej starostlivosti je najväčší v mladších vekových skupinách, čo naznačuje nedostatočnú spotrebu preventívnej zdravotnej starostlivosti (Graf 42). Vo vekovej skupine 5 až 19 rokov sú výdavky na mužov z prostredia MRK o 38 % nižšie ako na mužov vo zvyšku populácie. To môže negatívne vplývať na zdravotný stav (a výdavky) v neskorších rokoch ako aj na mieru dožitia. Vekový profil žien je ovplyvnený využívaním zdravotníckych zariadení pri pôrode. Keďže ženy z MRK mávajú viac detí a v skoršom veku, vo vekovej skupine od 15 do 24 rokov ich spotreba zdravotnej starostlivosti dočasne stúpne nad priemer celkovej populácie. Nadpriemerná spotreba zdravotnej starostlivosti v prostredí MRK vo vekovej skupine do 4 rokov môže byť dôsledkom rovnakých faktorov ako relatívne vysoká dojčenská úmrtnosť. Zdravotné problémy po narodení zvyšujú výdavky na zdravotnú starostlivosť o novorodencov, a v niektorých prípadoch sa končia smrťou.

Graf 42: Priemerné výdavky VZP na hlavu podľa veku – obyvatelia MRK ako % slovenského priemeru, 2016

Zdroj: IFP na základe údajov MZ SR, ARK

Poznámka: Box 2 pre definíciu MRK.

Odlišný prístup k zdravotnej starostlivosti rómskych obyvateľov potvrdzujú aj prieskumy. Menej ako polovica Rómov žijúcich v segregovaných alebo oddelených osídleniach vyhľadá zdravotnú pomoc pri každom zdravotnom probléme, kým v majoritnej populácii žijúcej v ich blízkosti sa tak zachová skoro 60 % respondentov (UNDP, 2012). Navyše aj medzi tými, ktorí doktora navštívia, oveľa väčší podiel obyvateľov

[184] Výsledky tohto porovnania skupín sú v súlade s výsledkami prieskumu výskytu chronických ochorení, ktorý porovnával Rómov a obyvateľov majority žijúcich v ich blízkosti (UNDP, 2012).
[185] Napríklad podľa prieskumu EU MIDIS II má 95 % Rómov na Slovensku zdravotné poistenie (FRA, 2016).

MRK si nekúpi všetky predpísané lieky v porovnaní s obyvateľmi majority. Rómovia taktiež málo spotrebúvajú preventívnu starostlivosť – takmer polovica vôbec nie je očkovaná v porovnaní s 1 % celej populácie (Európska komisia, 2014). Napriek tomu, že očkovanie je bezplatné a povinné, medzi rómskymi deťmi sa zaočkovanosť pohybuje od 48 % do 67 % v závislosti od typu očkovania, kým v celkovej populácii sa zaočkovanosť pohybuje v rozmedzí 98 % až 99 % (Popper, a spol., 2009).

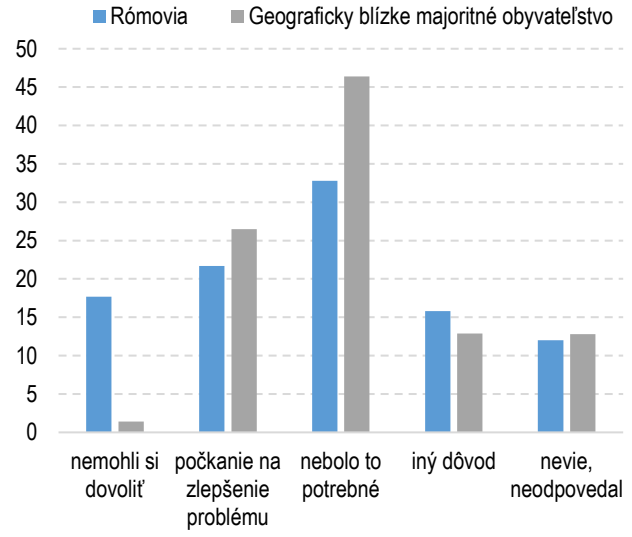
5.3 Prekážky v dostupnosti zdravotnej starostlivosti

Prístup k zdravotnej starostlivosti pre chudobných ľudí obmedzujú vysoké dopravné náklady a doplatky (Gavurová, Šoltés, & Šoltés, 2014). Až 18 % rómskych respondentov v prieskume UNDP, ktorí nevyhľadali zdravotnú starostlivosť, keď ju potrebovali, uviedli ako dôvod finančnú nedostupnosť, v porovnaní s 1 % v majoritnej populácii žijúcej v ich blízkosti (Graf 43).

Finančná spoluúčasť pacientov na financovaní zdravotnej starostlivosti predstavuje v priemere 2,4 % spotreby domácností, čo je mierne pod priemerom krajín EÚ (2,8 %) (OECD, 2017b). Najväčšiu časť spoluúčasti tvoria doplatky na lieky. Napriek tomu, že kategorizácia liekov umožňuje lekárom predpisovať lieky bez doplatku (typicky generiká), v praxi mnohí uprednostňujú predpisovanie drahších originálnych liekov, na ktoré pacienti musia doplácať. Sociálne slabší pacienti, ktorí sú často menej informovaní, nemusia vedieť o možnosti vybrať si bezplatnú alternatívu a túto slobodu výberu preto v praxi neuplatňujú.

Na rozdiel od väčšiny ostatných krajín OECD na Slovensku úplne absentujú opatrenia pre zmiernenie finančnej záťaže v dôsledku nízkeho príjmu (Paris, 2016). Pritom pre chudobných ľudí môže byť finančná záťaž mnohonásobne vyššia ako je celoštátny priemer. Slovenská legislatíva oslobodzuje jedine dôchodcov a zdravotne postihnutých, skupiny s nadmernou spotrebou liekov, od povinnosti doplácať.

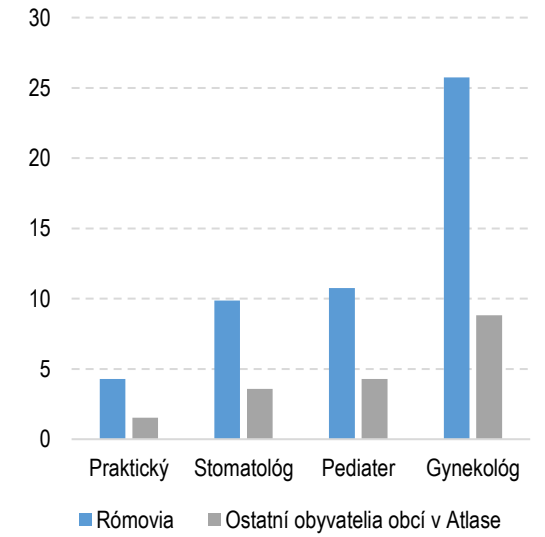
Graf 43: Dôvody nevyhľadania lekárskeho vyšetrenia 6 a viac ročných so zdravotnými problémami (%)

Zdroj: UNDP

Otázka: Čo bolo hlavným dôvodom, že ste nevyhľadali lekárske ošetrenie, nebolo Vám poskytnuté vyšetrenie či liečba?

Graf 44: Podiel populácie žijúcej v obci vzdialenej 10 a viac km od najbližšej lekárskej ambulancie (%)

Zdroj: ÚHP na základe údajov z ARK

Medzi dôvody nízkej spotreby zdravotnej starostlivosti v rómskych komunitách patrí aj vzdialenosť zdravotných zariadení od miesta bydliska. V obciach s príslušnosťou rómskych komunít je podiel Rómov žijúcich 10 a viac kilometrov od najbližšej ambulancie skoro trojnásobný oproti majoritnej populácii (Graf 44).

Najväčší problém je s dostupnosťou gynekologických ambulancií, kde až štvrtina obyvateliek rómskych komunít musí cestovať 10 a viac kilometrov.[186]

5.4 Opatrenia na podporu dopytu po preventívnej zdravotnej starostlivosti

Podpora dopytu po preventívnej zdravotnej starostlivosti zo strany štátu je založená na princípe trestania namiesto pozitívnej motivácie. Tehotné ženy napríklad prichádzajú o nárok na príspevok pri narodení dieťaťa v rámci podpory rodiny ako aj ochranný príspevok v rámci pomoci v hmotnej núdzi, ak sa od štvrtého mesiaca tehotenstva do pôrodu nezúčastňujú raz za mesiac na preventívnych prehliadkach u gynekológa. Vzhľadom na nedostupnosť gynekologických ambulancií vo vidieckych oblastiach a obzvlášť v obciach s vysokým zastúpením Rómov (Graf 44) sa môže toto opatrenie v časti sociálne znevýhodnenej populácie míňať svojim účinkom. Podobné opatrenie, kedy pacient stráca nárok na bezplatnú starostlivosť u zubára ak neabsolvoval v predchádzajúcom kalendárnom roku preventívnu prehliadku, takisto najvážnejšie postihuje sociálne najslabších pacientov.

Viaceré krajiny úspešne uplatňujú opatrenia podmienených finančných transferov, ktoré predstavujú efektívnu súčasť investície do zdravia chudobných obyvateľov. Finančná pomoc je mierená na sociálne slabšie rodiny a jej výška je nastavená tak aby kompenzovala peňažné aj nepeňažné náklady spojené s návštevou lekára. Pomoc je podmienená pravidelnou účasťou na preventívnych prehliadkach a riadnou zaočkovanosťou detí. Finančná podpora je niekde kombinovaná so zdravotnou mediáciou, ktorá odbúrava informačné a kultúrne bariéry, ktorým čelia znevýhodnené skupiny (téma nasledujúcej podkapitoly). Tento model sa vo viacerých krajinách ukázal ako efektívny spôsob podpory dopytu po preventívnej zdravotnej starostlivosti (Rawlings a Rubio, 2005). Konečný dopad na ukazovatele zdravia však závisí do veľkej miery od kapacít a kvality na ponukovej strane zdravotnej starostlivosti (Evans a spol. 2016).

5.5 Zdravé komunity

Najdôležitejším nástrojom na Slovensku, ktorý je explicitne zameraný na sociálnu inklúziu v oblasti zdravia, je národný projekt Zdravé komunity. Projekt realizuje štátna príspevková organizácia Zdravé regióny zriadená ministerstvom zdravotníctva v decembri 2016. Ide v podstate o formu terénnej sociálnej práce, ktorá je však na rozdiel od programu TSP (podkapitola 4.5) zameraná užšie na zlepšenie zdravotnej situácie vylúčených skupín, predovšetkým MRK. Pomocou asistentov a asistentiek osvety zdravia, ktorí pracujú v teréne s cieľovou skupinou, organizácia realizuje osvetové aktivity v prostredí MRK ako aj zdravotnú mediáciu (napr. komunikácia medzi obyvateľmi MRK a zdravotníckymi zariadeniami). Hlavnými cieľmi týchto aktivít sú zníženie bariér v prístupe k zdravotnej starostlivosti, zvýšenie zdravotnej gramotnosti a zlepšenie správania súvisiaceho so zdravím (predovšetkým zníženie rizikového životného štýlu).

Celkové výdavky na Zdravé regióny predstavovali v roku 2017 1,26 miliónov eur, čo predstavuje 0,1 % rozpočtu ministerstva zdravotníctva. Z tejto sumy bolo 69 % financovaných zo zdrojov EŠIF (OP ĽZ) a 31 % zo štátneho rozpočtu.[187] K 31.12.2017 zamestnávali Zdravé regióny 186 asistentov osvety zdravia a 21 koordinátorov, z toho 84 % bolo z prostredia MRK. Pôsobili v 194 zapojených lokalitách a spolupracovali s 541 lekármi. Hodnotenie aktivít Zdravých regiónov aktuálne prebieha a priebežné výsledky budú hotové v priebehu roku 2019. V rámci možností budú zapracované do záverečnej správy revízie.

[186] Do tohto porovnania bola zahrnutá celá rómska populácia zahrnutá v Atlase rómskych komunít, nie iba obyvatelia MRK.
[187] Celková zmluvne dohodnutá čiastka na financovanie národného projektu Zdravé komunity 2A zo zdrojov EŠIF je 11 295 855 Eur do 31.12.2019.

6 Použitá literatúra

Bahna, M. (2018), Ľudí trpiacich dlhotrvajúcim zdravotným problémom je u nás menej, ako tvrdia štatistiky, *Denník N* https://dennikn.sk/1145558/ludi-trpiacich-dlhotrvajucim-zdravotnym-problemom-je-u-nas-menej-nez-tvrdia-statistiky/

Bennet, J. (2012) *Early childhood education and care (ECEC) for children from disadvantaged backgrounds*. Brussels: European Commission. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/school/doc/ecec-report_en.pdf

Card, D., Kluve, J. & Weber, A. (2015). What Works? A Meta Analysis of Recent Active Labor Market Program Evaluations. *NBER Working Papers* 21431, National Bureau of Economic Research. https://www.nber.org/papers/w21431

CVEK (2018), *Civil Society Monitoring Report on Implementation of the Naional Roma Integration Strategy in Slovakia* http://cvek.sk/wp-content/uploads/2018/04/RCM_2017_Slovakia_EC_approved.pdf

CVEK (2018), *Monitorovacia správa občianskej spoločnosti o implementácii národnej stratégie integrácie Rómov na Slovensku* http://cvek.sk/monitorovacia-sprava-obcianskej-spolocnosti-o-implementacii-narodnej-strategie-integracie-romov-na-slovensku/

Downes, P., E. Nairs-Wirth, V. Rusinaite (2017), *Structural indicators for inclusive systems in and around schools*, NESET II report, Publications office of the European Union, Luxembourg http://nesetweb.eu/NESETII_Structural_Indicators.pdf

Duncan, I.D. and B. Duncan (1975), Residential Distribution and Occupational Stratification, in C. Peach et al. (eds.), *Urban Racial Segregation*, Longman, London.

ECRI (2017*), ECRI General Policy Recommendation n. 7 on National Legislation to Combat Racism and Racial Discrimination*. Council of Europe: Strasbourg. https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5aae

Európska komisia (2014), *Roma Health Report.* Brusel: Európska komisia. https://eige.europa.eu/resources/2014_roma_health_report_en.pdf

Európska komisia/EUR/Eurydice (2016), *Structural Indicators on Early Childhood Education and Care in Europe – 2016.* Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f0dc0d44-d581-11e7-a5b9-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF

Európska komisia/EACEA/Eurydice (2017), *Compulsory education in Europe – 2017/18,* Eurydice facts and figures, Publications office of the European Union, Luxembourg http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2017/02/Early_Childhood_Education_and_Care_.pdf

Európska komisia/EUR/Eurydice (2018a), *Structural Indicators for Monitoring Education and Training Systems in Europe – 2018.* Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/structural_indicators_2018.pdf

Európska komisia /EACEA/Eurydice, (2018b). *Compulsory Education in Europe – 2018/19*. Eurydice Facts and Figures. Publications office of the European Union, Luxembourg. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/compulsory_education_2018_19.pdf

Evans, D. K., B. Holtemeyer a K. Kosec (2016), Cash Transfers and Health, *Policy Research Working Paper 7882*, Svetová banka, Washington DC. http://documents.worldbank.org/curated/en/535371478531675550/Cash-transfers-and-health-evidence-from-Tanzania

Filčák, R., Z. Polačková a D. Dokupilová (2018), *Kontextová evaluácia terénnej sociálnej práce*, Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR, Bratislava

FRA (2016), *Druhý prieskum Európskej Únie týkajúci sa menšín a diskriminácie, Rómovia – vybraté výsledky*, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_sk.pdf

FRA (2018), *A persistent concern: anti-Gypsyism as a barrier to Roma inclusion*, https://fra.europa.eu/en/publication/2018/roma-inclusion

Gatti , R., S. Karacsony, I. Sandor, K. Anan, C. Ferré and C. de Paz Nieves (2016), *Being Fair, Faring Better, Promoting Equality of Opportunity for Marginalized Roma*, Svetová banka, Washington, DC http://documents.worldbank.org/curated/en/292771468196732276/Being-fair-faring-better-promoting-equality-of-opportunity-for-marginalized-Roma

Gavurová, B. & Šoltés, V. (2013), *Efektívnosť slovenského zdravotníctva - analýza komparačných aspektov a identifikácia rozvojových možností,* Košice: TU Košice.

Gavurová, B., Šoltés, V., & Šoltés, M. (2014), Meranie zdravia a zdravotných rizík vo vybraných rómskych osadách na Slovensku - fakty a reflexie. *Nerovnosť a chudoba v Európskej Únii a na Slovensku II.*, s. 188 - 201.

Gerbery, D. a R. Džambazovič (2011), *Inovatívne orientácie v sociálnej politike: Perspektíva sociálnej inklúzie*, Univerzita Komenského, Bratislava

Geva, A., S. Hidas and G. Machlica (2018), *The benefits of social inclusion of Roma in the Slovak Republic*, Technical background paper, forthcoming.

Goodman A., Sianesi B. (2005), *Early education and children's outcomes: How long do the impacts last?*, Institute for Fiscal Studies, https://www.ifs.org.uk/docs/ee_impact.pdf

Hidas, S., Val'ková, K. & Harvan, P. (2016). Veľa práce na úradoch práce: Efektivita a účinnosť služieb zamestnanosti, *Ekonomická analýza* 40, Inštitút finančnej politiky. http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11228

Hijová, E. & Madarasová-Gecková, A., (2012). Stravovacie zvyklosti a výživa Rómov. *Lekársky Obzor,* Issue 61, pp. 358-362.

IFP (2014), Bez práce nie sú koláče, *Komentár*, Inštitút finančnej politiky, Bratislava http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=9887

IVP (2017), PISA 2015: Povornanie vybraných charakteristík vzdelávacích systémov, *Komentár* 02/2017, Inštitút vzdelávacej politiky https://www.minedu.sk/data/att/11679.pdf

Karoly, L. A., M. R. Kilburn, J. S. Cannon (2005). *Early Childhood Interventions: Proven Results, Future Promise*. Santa Monica: RAND Corporation https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2005/RAND_MG341.pdf

Kiššová, K. (2017) Slovenčinu chcú učiť ako cudzí jazyk, nová mapa ukazuje, kde sa mieša s rómčinou, *Denník N* https://dennikn.sk/898985/slovencinu-mozu-ucit-ako-cudzi-jazyk-nova-mapa-ukazuje-kde-sa-miesa-s-romcinou/

Koreňová, S. (2017) *Analýza stredoškolských mentoringových programov na podporu mládeže z ohrozených a vylúčených komunít*.

Kureková, L. M., A. Salner, M. Farenzenová (2013), *Implementácia aktivačných prác na Slovensku hodnotenie a odporúčania pre verejnú politiku*, Slovak governance inistitute, Bratislava http://stary-web.governance.sk/assets/files/publikacie/AKTIVACNE_PRACE_SGI_SK_ZHRNUTIE.pdf

Lajčáková, J., E. Gallová-Kriglerová, J. Kadlečíková, Z. Balážová a A. Chudžíková (2017), *Riešenie nezamestnanosti Rómov*, Centrum pre výskum etnicity a kultúry http://cvek.sk/riesenie-nezamestnanosti-romov-od-mytu-k-praxi-a-spat/

Lajčáková, J., V. Rafael, M. Zálešák, J. Miškolci, A. Petrasová (2017). *Školy proti segregácii.* Bratislava: Eduroma https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/kniznica/EDUROMAskoly-proti-segregacii.pdf

Maulik, P. K., M. N. Mascarenhas, C.D.Mathers, T. Dua, S. Saxena (2011). Prevalence of intellectual disability: A meta-analysis of population-based studies, *Research in Developmental Disabilities*, 32, (2), p. 419-436 https://doi.org/10.1016/j.ridd.2010.12.018

Matthews, J. (2017), Slovakia continues to allow discrimination against Roma children, *Euractiv* https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/slovakia-continues-to-allow-discrimination-against-roma-children/1095652/

MŠVVŠ SR (2017), *Analýza zaškolenosti detí v materských školách – rok 2017*, Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Bratislava https://www.minedu.sk/analyza-zaskolenosti-deti-v-materskych-skolach/

Národná banka (2017), Miera evidovanej nezamestnanosti, *Rýchly komentár*, http://www.nbs.sk/_img/Documents/_komentare/2017/715_rk_nez_20170720.pdf

OECD (2005), *OECD Employment Outlook 2005*, OECD Publishing, Paris https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2005_empl_outlook-2005-en

OECD (2007), No More Failures – Ten Steps to Equity in Education, OECD, Paris https://www.oecd.org/education/school/45179151.pdf

OECD (2010) Equal opportunities? The labour market intergration of the children of immigrants, OECD, Paris https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/equal-opportunities_9789264086395-en

OECD (2016), *Low performing students: why they fall behind and how to help them succeed*, OECD Publishing, Paris. https://www.oecd-ilibrary.org/education/low-performing-students_9789264250246-en

OECD (2017a), *Educational Opportunity for All: Overcoming Inequality throughout the Life Course*, OECD Publishing, Paris. http://dx.doi.org/10.1787/9789264287457-en

OECD (2017b), *Health at a Glance 2017*. Paríž: OECD. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/health-at-a-glance-2017_health_glance-2017-en

OECD (2018a), Engaging Young Children: Lessons from Research about Quality in Early Childhood Education and Care, *Starting Strong*, OECD Publishing, Paris. http://dx.doi.org/10.1787/9789264085145-en

OECD (2018b), *PISA 2015 Results in Focus*, OECD, Paris https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf

Paris, V. (2016), Health care coverage in OECD countries in 2012. *OECD Health Working Papers, No. 88. Paríž: OECD*. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/health-care-coverage-in-oecd-countries-in-2012_5jlz3kbf7pzv-en

Pianta R. C. a kol. (2009), The Effects of Preschool Education: What We Know, How Public Policy Is or Is Not Aligned With the Evidence Base, and What We Need to Know, *Psychological Science in the Public Interest*, 10(2), 49-88. http://www.viriya.net/jabref/the_effects_of_preschool_education.pdf

Popper, M., P. Szeghy, a Š. Šarkozy, (2009), *Rómska populácia a zdravie: Analýza situácie na Slovensku,* Bratislava: Partners for Democratic Change Slovakia. http://www.gitanos.org/upload/13/60/Eslovaquia-corrected.pdf

Rawlings, L. B. a G. M. Rubio (2005), Evaluating the Impact of Conditional Cash Transfer Programs, *The World Bank Research Observer,* 20:1, str. 29 až 56. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/18119

RECI (2017), *Special Report on Roma Inclusion in Early Childhood Education and Care*, http://osf.sk/wp-content/uploads/2017/07/RECI_Slovak-Republic-report_ENG-06-18-2017.pdf

ROCEPO (2015), Prieskum o postavení žiaka zo SZP v ZŠ. https://mpc-edu.sk/sites/default/files/rocepo-dokumenty/na-pomoc-pedagogom/mpc_2012_rc2.pdf

Roeleveld, N. a Zielhuis G. A, (1997), The prevalence of mental retardation: a critical review of recent literature, *Developmental Medicine & Child Neurology*, 39 (2), p. 125-132 https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1469-8749.1997.tb07395.x

Roma Education Fund (2009), *Škola ako geto: systematické nadmerné zastúpenie Rómov v špeciálnom vzdelávaní na Slovensku*, https://www.romaeducationfund.org/sites/default/files/publications/skola_ako_geto_-_complete_slovak.pdf

Sobinkovičová, E. a kol. (2014). Evalvačná správa z implementácie inkluzívneho modelu vzdelávania v materských školách I. MPC: Bratislava. http://npmrk2.mpc-edu.sk/sites/default/files/Evalvacna-sprava.pdf

Sobinkovičová, E. a kol. (2015). Evalvačná správa z implementácie inkluzívneho modelu vzdelávania v materských školách II. MPC: Bratislava. http://npmrk2.mpc-edu.sk/sites/default/files/Evalvacna-sprava-2.pdf

Solovič, I., P. Juriš, P. Lauková, G. Petrová, A. Kováč a J. Švecová (2011), *Tuberkulóza a parazitózy u marginalizovanej populácie na Slovensku,* s.l.: Verejné zdravotníctvo.

Svetová banka (2012), *Protecting the Poor and Promoting Employability, An assessment of the Social Assistance System in the Slovak Republic,* Washington, DC : Svetová banka.

Škobla, D., J. Grill a j. Hurrle (2016), *Evaluácia terénnej sociálnej práce financovanej z EŠF v programovom období 2007 – 2013 na Slovensku*, Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR, Bratislava https://www.ia.gov.sk/data/files/np_tsp/Evaluacia_TSP_na_Slovensku_200-7-2013_final.pdf

Šoltés, V., Šoltés, M., & Gavurová, B. (2014), Vývoj mortality v regiónoch s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva. *Nerovnosť a chudoba v Európskej Únii a na Slovensku*, s. 202-214.

Šprocha, B. (2014), *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja,* Bratislava: Výskumné demografické centrum, Infostat. http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Romovia.pdf

Štátna školská inšpekcia (2017), *Správa o výsledku spätnej väzby od riaditeľov škôl, v ktorých sa v školskom roku 2016/17 realizoval výchovno-vzdelávací proces v nultom ročníku* https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/Vyhodnotenie_0_rocnik_2017_final%281%29.pdf

Štefánik, M., M. Lubyová, G. Doválová, K. Karasová (2014), *Analýza účinkov nástrojov aktívnej politiky trhu práce*, Centrum vzdelávania Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Šupinová, M., Hegyi, L. & Klement, C. (2015), Zdravotný stav Rómov na Slovensku. *Hygiena*, pp. 116-119.

UNDP (2012), *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*, https://www.employment.gov.sk/files/undp-sprava-2010_na-web.pdf

ÚHP a ISP (2017), *Revízia výdavkov na politiky trhu práce a sociálne politiky: záverečná správa* http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11158

ÚHP a IVP (2017), *Revízia výdavkov na vzdelávanie: záverečná správa* http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=11158

ÚSVRK (2018), *Metodický výklad k používaniu etnických kategórií pri nastavení štátnych integračných politík*, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, Bratislava
http://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/Metodicky%20vyklad%20k%20pouzivaniu%20etnickych%20kategorii%20pri%20nastavovani%20statnych%20integracnych%20politik.pdf

7 Zoznam skratiek

AOTP	Aktívne opatrenia trhu práce	**PHN**	Pomoc v hmotnej núdzi
CVTI	Centrum vedecko-technických informácií	**PO**	Prioritná os (v rámci OP ĽZ)
EŠIF	Európske štrukturálne a investičné fondy	**PŠD**	Povinná školská dochádzka
EP	Elokované pracovisko	**RFO**	Register fyzických osôb
FRA	Fundamental rights agency (Agentúra pre základné práva)	**RIS**	Rezortný informačný systém
HN	Hmotná núdza	**SILC**	Survey of income and living conditions (štatistické zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach)
ISCED	International standard classification of education (medzinárodná štandardná klasifikácia vzdelania)	**SOŠ**	Stredná odborná škola
IA MPSVR	Implementačná agentúra MPSVR	**SSKI**	Sociálne služby krízovej intervencie
IVP	Inštitút vzdelávacej politiky	**SZP**	Sociálne znevýhodnené prostredie
KC	Komunitné centrum	**ŠMŠ**	Špeciálna materská škola
MOPS	Mestská občianska poriadková služba	**ŠŠI**	Štátna školská inšpekcia
MRK	Marginalizované rómske komunity	**ŠZŠ**	Špeciálna základná škola
MP	Mentálne postihnutie	**TSP**	Terénna sociálna práca
MPSVR	Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny	**ŤZP**	Ťažké zdravotné postihnutie
MPaRV	Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka	**UNDP**	United nations development programme (Rozvojový program Spojených národov)
MŠ	Materská škola	**UoZ**	Uchádzač o zamestnanie
MŠVVŠ	Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu	**ÚHP**	Útvar hodnoty za peniaze
MV	Ministerstvo vnútra	**ÚPSVR**	Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny
MZ	Ministerstvo zdravotníctva	**ÚSVRK**	Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity
NDC	Nízkoprahové denné centrum	**VZP**	Verejné zdravotné poistenie
NSSDR	Nízkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu	**ZŠ**	Základná škola
OP ĽZ	Operačný program ľudské zdroje		